

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN
YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI VE EKONOMİK ETKİLERİ**

Basri ÇINAR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Aykut EKİNCİ

BİLECİK, 2013

Referans No: 10007878

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı**

**KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN
YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI VE EKONOMİK ETKİLERİ**

Basri ÇINAR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Aykut EKİNCİ

BİLECİK, 2013

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA
JÜRİ ONAY FORMU

28 /06 /2013

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 15. 05. 2013 tarih ve 99 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 28.06.2013 tarihinde Tez Savunma Sınavı yapılan Basri ÇINAR' ın "Kriz Dönemlerinde Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ve Ekonomik Etkileri" konulu tez çalışması İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

ÜYE
(TEZDANIŞMANI): Doç. Dr. Aykut EKİNCİ

ÜYE : Yrd.Doç.Dr. Necati ÇİFTÇİ

ÜYE : Yrd.Doç.Dr. Deniz TURAN

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

TEŞEKKÜR

Kriz Dönemlerinde Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları ve Ekonomik Etkileri konulu tez çalışmamda bana yardımcı olan tez danışmanım Doç. Dr. Aykut EKİNCİ hocama teőekkürü borç bilirim. Değerli vakitlerini ayırarak tez jürisinde bulunan Yrd. Doç. Dr. Deniz TURAN ve Yrd. Doç. Dr. Necati ÇİFTÇİ hocalarıma, aynı zamanda yüksek lisans öğrenimi ders dönemlerinde yardımlarını esirgemeyen İktisat Anabilim Dalı hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca tüm eğitim öğretim dönemlerinde beni teşvik ederek maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Basri ÇINAR
Afyonkarahisar, 2013

ÖZET

KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI VE EKONOMİK ETKİLERİ

Basri ÇINAR

Bir ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ekonomik krizler olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Önceleri sadece krizi yaşayan ülkeler ile sınırlı olan ekonomik krizler küreselleşme olgusunun etkisiyle özellikle 1990'lı yıllardan itibaren çevre ülkelerini de etkisi altına alma özelliği sergilemektedir. Özellikle kriz sonrasında uygulanan ekonomi politikaları ile krizin ülke ekonomisindeki etkileri azaltılmaya çalışılmaktadır. Bu politikalar kapsamında değerlendirilen, aynı zamanda maliye politikasının bir unsuru olan yatırım teşvik politikaları krizlerle mücadelede önemli bir faktör olarak yerini korumaktadır.

Krizlere yönelik alınan tedbirlerde maliye politikasının artan önemine vurgu yapan yatırım teşvik politikaları Cumhuriyet tarihimiz boyunca kendini göstermektedir. Kriz dönemlerinde gerek daraltıcı gerekse genişletici politikalar uygulansa da yatırım teşvik politikalarından vazgeçilmemiştir. Ayrıca son zamanlarda ekonomik değişkenleri olumlu yönde etkilemesi açısından yatırım teşvik politikalarının niteliğini artıcı uygulamalara gidilmiştir. Bu tezde, ülkemizde 1994, Kasım 2000, Şubat 2001 ve 2008 kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşvik politikaları ele alınarak bu politikaların seçilmiş ekonomik değişkenlere yönelik etkileri üzerine bir çalışma yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Ekonomik Kriz, Ekonomi Politikaları, Maliye Politikaları, Yatırım Teşvik Politikaları, Ekonomik Etkiler

ABSTRACT

THE INVESTMENT INCENTIVE POLICIES IMPLEMENTED AND THE ECONOMIC EFFECTS IN PERIODS OF CRISIS

Basri ÇINAR

In an economy emerging suddenly and unexpectedly leads to negative consequences for the economic crisis. Previously only limited to countries in crisis due to the economic crisis of globalization since the 1990s, especially under the influence of the environment in the countries of import feature exhibits. Especially with the economic policies implemented after the crisis, aims to reduce the effects of the crisis in the national economy. These policies are assessed in the context, which is also an element of fiscal policy, investment incentive policies remains an important factor in the fight against crises.

Increasing emphasis on the importance of fiscal policy measures taken for the crises of the investment incentive policies is manifested throughout the history of the Republic. Contractionary to expansionary policies in times of crisis as well as the investment incentive policies implemented abandoned. Also recently, the economic variables in terms of a positive effect on the quality of investment incentive policies have been implemented increaser. In this thesis, in our country in 1994, November 2000, February 2001 and 2008, the investment incentive policies applied in times of crisis by taking out a study on the effects of these policies on economic variables were selected.

Key Words:

Economic Crisis, Economic Policy, Fiscal Policy, Investment Incentive Policies,
Economic Effects

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: EKONOMİK KRİZ VE KRİZİN KÜRESEL BOYUTU

1.1. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI	1
1.1.1. Ekonomik Krizin Tanımı.....	1
1.1.2. Ekonomik Kriz Türleri	2
1.1.2.1. Reel Kriz.....	2
1.1.2.2. Finansal Krizler	3
1.1.2.2.1. Bankacılık Krizi.....	4
1.1.2.2.2. Para Krizi.....	5
1.1.2.2.3. Borsa Krizi.....	6
1.1.3. Ekonomik Krize Yol Açan Faktörler	7
1.1.3.1. Borçlanma Politikası.....	7
1.1.3.2. Uluslararası Sermaye Hareketliliği.....	8
1.1.3.3. Enflasyon	9
1.1.3.4. Bütçe Açıkları.....	10
1.1.3.5. Döviz Kuru Politikaları.....	11
1.1.3.6. Ekonomik Belirsizliklerin Etkileri.....	11
1.1.4. Ekonomik Krizi Açıklamada Model Analizi.....	12
1.1.4.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri.....	12

1.1.4.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri.....	14
1.1.4.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	15
1.2. İKTİSAT TEORİSİNDE KRİZE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	16
1.2.1. Klasik İktisadi Düşünce.....	16
1.2.2. Keynesyen İktisadi Düşünce	18
1.2.3. Neoklasik İktisadi Düşünce	19
1.2.4. Marksist İktisadi Düşünce	21
1.3. KÜRESELLEŞME VE KRİZ İLE BAĞLANTISI.....	22
1.3.1. Küreselleşmenin Tanımı.....	22
1.3.2. Küreselleşme-Kriz Bağlantısı.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLERLE MÜCADELEDE MALİYE POLİTİKASI VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI

2.1. MALİYE POLİTİKASI	26
2.1.1. Maliye Politikasının Tanımı	26
2.1.2. Maliye Politikasının Amaçları.....	27
2.1.2.1. Ekonomik İstikrarı Sağlama	28
2.1.2.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmayı Sağlama	30
2.1.2.3. Kaynak ve Gelir Bölüşümünü Düzenleme	31
2.1.3. Maliye Politikasının Araçları	32
2.1.3.1. Kamu Harcamaları Politikası.....	32
2.1.3.2. Kamu(Vergi) Gelirleri Politikası	34
2.1.3.3. Borçlanma Politikası.....	35
2.1.4. Kriz Dönemlerinde Maliye Politikasının Önemi.....	36
2.2. TEŞVİK POLİTİKASI VE YATIRIM TEŞVİKLERİ.....	39
2.2.1. Teşvik Politikalarının Niteliği ve Amacı.....	40
2.2.2. Yatırım Teşviklerinin Sınıflandırılması	43
2.2.3. Yatırım Teşvik Araçları.....	44

2.3. TÜRKİYE’DE TEŞVİK POLİTİKALARININ TARİHÇESİ.....	46
2.3.1. Planlı Kalkınma Dönemi Öncesi Uygulanan Teşvik Politikaları.....	46
2.3.2. Planlı Kalkınma Döneminde Uygulanan Teşvik Politikaları	48
2.3.2.1. 1960-1980 Dönemi Teşvik Uygulamaları	49
2.3.2.2. 1980 Sonrası Dönemlerde Teşvik Uygulamaları.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE 1990 SONRASI MEYDANA GELEN KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI VE EKONOMİK ETKİLERİ

3.1. 1994 KRİZİ	60
3.1.1. Krizin Oluşum Sebepleri	60
3.1.2. Krize Yönelik Alınan Tedbirler.....	64
3.2. KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 KRİZLERİ	66
3.2.1. Krizlerin Oluşum Sebepleri	66
3.2.2. Krizlere Yönelik Alınan Tedbirler	70
3.3. 1994, KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 KRİZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI VE EKONOMİDE KRİZE NEDEN OLAN FAKTÖRLER	72
3.4. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ.....	76
3.4.1. Krizin Oluşum Sebepleri	77
3.4.2. Krize Yönelik Alınan Tedbirler.....	81
3.5. KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARININ EKONOMİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	90
3.5.1. 1994 Krizi	90
3.5.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri	98
3.5.3. 2008 Küresel Finans Krizi.....	103
3.5.3.1. 2009 Yeni Teşvik Sisteminin Kısa Vadeli Değerlendirilmesi.....	104
3.5.3.2. Genel Değerlendirme.....	112
SONUÇ.....	121
EKLER.....	126
KAYNAKLAR	137
ÖZGEÇMİŞ.....	147

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Yatırım Teşvik Araçları ve Bunların Türleri	45
Tablo 2: Yıllara Göre Sermaye Hareketleri (Milyon \$)	61
Tablo 3: Bazı Temel Ekonomik Göstergeler(GSYİH%)	62
Tablo 4: Bütçe Açığı, Kamu Borç Stoku ve Faiz Ödemelerinin GSMH'ye Oranı.....	68
Tablo 5: 2001-2004 Yılları İtibariyle Yatırım Teşvik Belge Sayıları.....	71
Tablo 6: Krizlerin Meydana Getirdiği Etkilerin Karşılaştırılması	73
Tablo 7: ÖTV Oranlarında Yapılan Değişiklikler.....	85
Tablo 8: GSMH ve Yatırım Teşvik Belgesi.....	91
Tablo 9: GSMH Bileşenleri ve Değişim Oranları (1990-2000).....	93
Tablo 10: Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1990-2000).....	93
Tablo 11: Sabit Yatırım Ve İstihdam İlişkisi (1990-2000)	96
Tablo 12: Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (2001-2008).....	99
Tablo 13: Teşvik Kapsamı Yatırımların Sektörel Dağılımı	99
Tablo 14: GSYİH, Toplam Sabit Yatırım ve İstihdam Verileri (2001-2008).....	101
Tablo 15: Yeni Teşvik Sistemine Göre Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Önceki Dönemlerle Karşılaştırılması	104
Tablo 16: Ağustos 2009-Temmuz 2010 Dönemi Yatırım Teşvik Belgelerinin Sermaye Türlerine Göre Bölgesel Bazda Karşılaştırılması	106
Tablo 17: Belge Sayısı, Sabit Yatırım Tutarı ve İstihdam Rakamlarına Göre Bölgesel ve Sektörel Dağılımlar	107
Tablo 18: Yeni Teşvik Sistemine Göre Teşvik Belgelerinin Önceki Dönemle Karşılaştırılması	109
Tablo 19: Teşvik Belge Adedi ve Sabit Yatırımlar Bazında Teşvik Kapsamının Bölgesel Dağılımı	110
Tablo 20: 2006-2012 Yılları İtibariyle GSYİH ve Büyüme Hızları	112
Tablo 21: 2006-2012 İtibariyle Yatırım Teşvik Belge Sayıları Dönemsel Dağılımları (Adet)	114
Tablo 22: 2006-2012 İtibariyle Toplam Sabit Yatırımların Dönemsel Dağılımları (Milyon TL)	115
Tablo 23: 2006-2012 İtibariyle İstihdam Sayısının Dönemsel Dağılımı (Kişi).....	116
Tablo 24: 2006-2012 İtibariyle Sektörel Dağılımlar.....	117

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye Ekonomisinde Krize Neden Olan Başlıca Faktörler.....	75
Şekil 2: Yıllık Büyüme Oranları.....	88
Şekil 3: GSMH'deki ve Yatırım Teşvik Belge Sayısındaki Artış Oranları.....	92
Şekil 4: Tarım Sektörü GSMH ve Yatırım Teşvik Belgeleri Yıllık Artış Oranları.....	94
Şekil 5: Sanayi Sektörü GSMH ve Yatırım Teşvik Belgeleri Yıllık Artış Oranları.....	95
Şekil 6: Hizmet Sektörü GSMH ve Yatırım Teşvik Belgeleri Yıllık Artış Oranları.....	95
Şekil 7: Sabit Yatırım ve İstihdam İlişkisi.....	97
Şekil 8: Teşvik Kapsamı Yatırımların Sektörel Dağılımı (2000-2008).....	100
Şekil 9: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sabit Yatırım ve İstihdama Yansıması.....	102
Şekil 10: Teşvik Belge Sayısı ve Sabit Yatırım Tutarlarının Dönemsel Dağılımı.....	105
Şekil 11: Ağustos 2009-Temmuz 2010 Dönemi Belge Sayısına Göre Sektörel Dağılım (Adet)	108
Şekil 12: Ağustos 2009-Temmuz 2010 Dönemi Sabit Yatırım Tutarına Göre Sektörel Dağılım (Milyon TL)	108
Şekil 13: Ağustos 2009-Temmuz 2010 Dönemi İstihdam Sayısına Göre Sektörel Dağılım (Kişi)	109
Şekil 14: Belge Sayısı, Sabit Yatırım ve İstihdamın Destek Sistemine Göre Dağılımı	111
Şekil 15: Yıllar İtibariyle Yatırım Teşvik Belge Sayısının Sektörel Dağılımı (Adet) .	118
Şekil 16: GSYİH Büyüme Hızı ve Yatırım Teşvik Belge sayısı İlişkisi (2006-2013).	119

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
AR-GE	Araştırma Geliştirme
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BSMV	Banka Sigorta Muamele Vergisi
DB	Dünya Bankası
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ERM	Döviz Kuru Mekanizması
FED	Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GATT	Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KDV	Katma Değer Vergisi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKDF	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

GİRİŞ

Ekonomik krizler ortaya çıkmasından itibaren ekonomideki makro ve mikro ekonomik göstergeleri olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik büyümeyi geriletirken özellikle yatırımların azalmasına ve istihdam seviyesinin düşmesine neden olmaktadır. Söz konusu krizlerin ortaya çıkış sebepleri ülkeden ülkeye farklılık gösterirken özellikle 1980 sonrasında yaşanan krizlerin başlangıç noktası genellikle ani sermaye çıkışları olmuştur. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde uygulanan yanlış ekonomi politikaları, mali yapıdaki kırılganlıklar ve sermaye eksiklikleri krizin bir anda büyümesine neden olabilmektedir. Ayrıca küreselleşmenin etkisiyle krizlerin bulaşıcılığı artmış, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan çevre ülke ekonomilerini de etkilemesi hız kazanmıştır.

Kriz dönemleri ekonomi ve politika alanında ciddi tehditler oluşturan istikrarsız dönemlerdir. Çalışma kapsamında değerlendirilen, ülkemizde yaşanan 1994, 2000, 2001 ve 2008 krizleri ekonomik göstergeleri olumsuz yönde etkileyerek ekonomiyi istikrarsızlığa sürüklemiştir. Genel amaçları ekonomik büyüme kalkınmayı sağlamak, ekonomik istikrarı sağlamak, kaynak ve gelir bölüşümünü düzenlemek, hayat standartlarını ve toplumun refah seviyesini yükseltmek olan ekonomi ve maliye politikası uygulamaları özellikle kriz dönemlerinde daha çok önem arz etmektedir. Bu kapsamda uygulamaya konulan yatırım teşvik politikaları devletin serbest piyasa ekonomisine müdahalede bulunduğu en etkili araçlardan biridir. Ekonomik sistemin işleyişinde önemli bir yere sahip olan teşvikler, toplam yatırım hacminin artırılması, yatırımların verimli alanlara yönlendirilmesi ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltması amacıyla Cumhuriyet tarihimiz boyunca ülkemizde uygulama alanı bulmuştur.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan itibaren ülkemizde teşviklerle ilgili birçok düzenleme yapılmış olup, özellikle planlı kalkınma dönemlerinde belirli mesafeler kat edilmiştir. Günümüze kadar uygulanabilirliği süregelen yatırım teşvik politikalarının önemi kriz dönemlerinde daha çok artmaktadır. Bu kapsamda bu tez çalışmasının amacı, kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşvik politikalarının sektörel bazda değerlendirilmesiyle, seçilen toplam sabit yatırım tutarı, toplam istihdam düzeyi,

gayrisafi yurtiçi hasıla ve gayrisafi milli hasıla gibi ekonomik değişkenler üzerinde ne yönlü etkilere sahip olduğunu incelemektir.

Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde kavramsal ve kuramsal çerçevede ekonomik kriz ve krizin küresel boyutu üzerinde durulmuştur. Ekonomik kriz kavramı ele alınmış; ekonomik kriz türleri, krize yol açan faktörler, krizi açıklamaya yönelik model analizi ve yaklaşımlar üzerinde durularak küreselleşme ile kriz bağlantısı ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise ekonomik krizlerle mücadelede maliye politikası kapsamında Türkiye’de uygulama alanı bulan yatırım teşvik politikaları incelenmiştir. Maliye politikasının amaç ve araçlarına değinilmiş, yatırım teşvik politikası detaylı bir şekilde ele alınarak bu politikaların ülkemizdeki tarihçesi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de 1990 sonrası meydana gelen kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşvik politikaları ve ekonomik etkileri incelenmiştir. 1994, 2000, 2001 ve 2008 krizlerinin oluşum sebepleriyle birlikte krizlere yönelik alınan tedbirlere yer verilmiştir. Son olarak bu krizlere yönelik uygulanan yatırım teşvik politikalarının seçilmiş ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: EKONOMİK KRİZ VE KRİZİN KÜRESEL BOYUTU

1.1. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI

1.1.1. Ekonomik Krizin Tanımı

Yunanca “krisis” sözcüğünden türeyen kriz, günlük dilde, zor seçim, bunalım, buhran karşılığı olarak kullanılmakta; farklı kullanım alanlarında olumsuz, dengesiz ve istenmeyen bir duruma geçişi ifade etmektedir (Karakayalı ve Sayın, 2011: 66).

Krizin en önemli özelliği öngörülemeyen ya da bilinmeyen bir anda ortaya çıkmasıdır. Diğer bir önemli özelliği ise kişiler ve organizasyonlar için hem bir tehlike hem de yeni fırsatlar yaratmasıdır. Bu açıdan bakıldığında kriz tamamen “negatif” özellikte bir kavram değildir (Aktan ve Şen, 2001: 1225). İlk düşünüldüğünde kriz kavramı doğrudan olumsuz çağrışım yapmakta olsa da büyük sermayedarlar açısından bir avantaj unsuru da olabilmektedir.

Krizler kısa veya uzun süreli olabilirler (Aktan ve Şen, 2001: 1225). Krizlerin kısa veya uzun sürüp sürmemesi etkilemekte olduğu kişi, kurum veya organizasyonların krize karşı aldıkları önlemlerin hem zamanlamasıyla hem de etki biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. Krize karşı alınan tedbirler zamanında alınmış ve doğru tedbirler uygulanmışsa krizin etkisi daha kısa sürede yok olabilir.

Krizlerin bir başka özelliği ise bulaşıcı hastalık gibi sirayet etkisi göstermesidir. Herhangi bir organizasyonda meydana gelen kriz, söz konusu organizasyonla ilişkili olan organizasyonlara bulaşarak diğer sektörleri de etkisi altına alabilmektedir (Aktan, Şen, 2001: 1225). Krizin özellikleri bu şekilde sıralanabilirken ekonomik açıdan kriz mal, hizmet, faktör, para ve döviz piyasalarında katlanılabilir düzeyin ötesinde yaşanan dalgalanmayı anlatmaktadır (Karakayalı ve Sayın, 2011: 66).

Ekonomik döngü mekanizmasının işleminde yer alan ekonomik faktörlerin çalışamaz duruma gelmesi ekonomik kriz kavramını meydana getirmektedir. Ekonomik kriz, ekonomide bilinmeyen ve beklenmedik bir biçimde ortaya çıkan olayların makro

düzyeyde devlet, mikro düzeyde de firmaları ciddi anlamda etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır (Aktan ve Şen, 2001: 1226).

Kriz makro ve mikro açıdan değerlendirildiğinde devlet ile firmalara olan etkileri kapsarken günümüzde genel kullanımıyla; ekonomi ve politika alanında istikrarsız bir dönem sürecindeki ani dönüşüm noktasını ifade etmektedir (Collins'den aktaran Önder, 2001: 45). Bu durumda ekonomik krizin, ekonomik istikrara etki eden dış etmenlerin yanı sıra politik kararların etkin işleyememesinden dolayı da meydana gelen bir olgu olarak yorumlanmasında sakınca yoktur.

Ekonomik kriz kavramı kısacası ekonomideki genel dengenin bozulmasını ifade etmektedir.

1.1.2. Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik kriz türlerini reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak sınıflandırabiliriz. Reel krizler mal, hizmet ve işgücü piyasalarına yönelikken; finansal krizler de bankacılık krizi, para krizi ve borsa krizi olarak sınıflandırılabilir.

1.1.2.1. Reel Kriz

Reel krizler; mal, hizmet ve işgücü piyasalarındaki üretimde ve/veya istihdamda miktar bakımından ciddi daralmaları ifade etmektedir (Kibritçioğlu, 2001: 174). Üretimde meydana gelen daralma ekonomide durgunluk meydana getirirken istihdamda meydana gelen daralma ise işsizlik olarak ekonomiye yansımaktadır.

Reel sektörü derinden etkileyen yüksek enflasyonlar reel sektörde kriz meydana getirebilmektedir. Öyle ki; mal ve hizmet piyasalarına yönelik fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış reel sektörde kabul edilebilir düzeyin üzerindeyse bu durum enflasyon krizi olarak karşımıza çıkabilmektedir. Eğer enflasyon sürekli olarak artan bir seyir izliyor ve yüksek oranlarda ise buna kronik enflasyon adı verilmektedir.

Enflasyon krizi bu şekilde açıklanabilirken reel sektörü etkileyen bir diğer unsur ise yatırım ve üretim endeksli olan durgunluktur. Ekonomide yüksek miktarlarda seyreden enflasyonun, yatırımlara yönelik teşvikleri normal düzeyin altına düşürmesiyle gerçekleşir. Yatırımlar ve üretimdeki azalmalar ilerleyen zamanlarda istihdamı

düşürerek emek piyasasında alışılmış seviyenin altında oluşmasına neden olabilir. Bu durum ise işsizlik krizini doğurmaktadır.

Kısacası reel kriz kavramını; mal, hizmet ve emek piyasalarında istihdam ve üretimdeki dengesizlik ve bunlara bağlı olarak işsizliğin artması şeklinde tanımlamak mümkündür.

1.1.2.2. Finansal Krizler

Finansal krizler, finansal piyasalarda meydana gelen beklenmedik ve aniden oluşan olumsuzluklardır. Döviz ve hisse senedi gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları ya da bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen kredilerin hızlı bir şekilde artmasıyla yaşanan ciddi ekonomik sorunlardır (Fener, 2012: 11).

Bir başka ifadeye göre finansal krizler; reel ekonomi üzerinde büyük yıkıcı etkiler yaratabilen ve piyasanın etkin işleyiş gücünü bozan finansal piyasa çöküşleridir (Taylor'dan aktaran Afşar, 2011: 147). Bu bağlamda çeşitli etmenlere bağlı olarak finansal piyasalarda meydana gelen çöküşler finansal piyasadan olan beklentileri yerine getirememesi sonucunu doğurmaktadır. Başka finans yatırımcılarını etkileyerek reel sektörü de etkisi altına alabilen, ciddi olumsuz sonuçlar doğurabilen krizlerdir.

Mishkin, asimetrik bilgi teorisi kapsamında finansal krizleri şu şekilde tanımlamaktadır: “bir finansal kriz, ters seçim ve ahlaki risk sorunlarının ileri boyutlara varması ve böylece finansal piyasalarda, fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip olan ekonomik birimlere kanalize edilmesindeki etkinliğin yitirilmesi sonucunda ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulmadır” (Mishkin, 1996: 17). Finansal krizler, finansal piyasaları etkisizleştirerek ekonomide ciddi daralmalara yol açarlar. Mishkin (2000), asimetrik bilgi problemi oluşturan ve finansal krizlere yol açan dört önemli faktörü şöyle sıralamaktadır:

- finansal sektör bilançolarındaki bozulma,
- faiz oranlarındaki artışlar,
- belirsizlikteki artışlar,
- varlık fiyatlarındaki değişimler nedeniyle finansal olmayan bilançoların (nonfinancial balance sheets) bozulması.

Finansal krizleri; bankacılık krizi, para krizi ve borsa krizi olarak üç başlıkta incelememiz mümkündür.

1.1.2.2.1. Bankacılık Krizi

Bankacılık sektörü hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde tasarruf sahipleri ile kredi talep edenler arasında ciddi görevler üstlenmiş bir sektördür. Tasarruf sahiplerinin tasarruflarının değerlendirilmesi ve yatırım aracı olarak kredilerin sağlanması açısından ekonomide önemli bir yere sahiptir.

Bankacılık krizi, bir bankanın ya da bazı bankaların likidite yetersizliği nedeniyle ödeme sıkıntısı içine girmeleri ve tasarruf sahiplerinin bankaya hücum etmeleri durumunda ortaya çıkar. Böyle bir durumda banka yönetimi panik yaparak bir yandan zararına varlık satışı yapmak zorunda kalabilirler; diğer bir yandan tasarruf sahipleri panik sonucu bankadan paralarını çekmek için harekete geçerler (Çinko ve Ak, 2009: 63).

Bu şekilde ortaya çıkan bankacılık krizi sadece bankaları etkilemekle kalmayıp reel sektörü de olumsuz etkilemektedir. Öyle ki, ekonominin büyümesi ve gelişmesi için yatırımlara yönelik kaynak sağlayan bankaların piyasadan iflas ederek çekilmeleri tüm ekonomiyi ciddi derecede sarsacaktır.

Bankacılık sektörü finansal piyasaların gelişmesi açısından birtakım sorumluluklara sahiptir. Bankacılık sektöründe meydana gelen olası bir kriz hane halkı ve şirketlerin faaliyetlerini sınırlandırmakta, tüketim ve yatırımları azaltmakta dolayısıyla finansal sektörün sağlıklı bir şekilde işlemlerini engellemektedir. Ayrıca sermayenin yurt dışına kaçışını hızlandırdığından, özellikle bankalar ve benzeri finansal kurumlara olan güvenin yok olmasına neden olmaktadır (Çinko ve Ak, 2009: 81).

Bankacılık krizleri özetle; fiili veya potansiyel olarak banka mevduatlarının çekilmesi, bankaların yükümlülüklerini ertelemeleri veya hükümetin büyük ölçekli finansal destekler sağlamak suretiyle bunu önlemeye zorlanmasının söz konusu olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bankacılık krizleri para krizlerinden daha uzun süreli olma eğilimi taşımakta ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkilere sahip olmaktadır (IMF, 2002, www.imf.org (17.01.2013)).

1.1.2.2.2. Para Krizi

Özellikle sabit döviz kuru sistemlerinde piyasa katılımcılarının taleplerini aniden reel para cinsinden hesaplanmış aktiflerden yabancı paralı aktiflere kaydırmaları sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir. Bir ülke parasının üzerindeki spekülasyon saldırı bir devalüasyon veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa ya da merkez bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli ölçüde yükseltmek suretiyle parayı korumada zorlanırsa bir döviz ya da para krizi oluşur (Delice, 2003: 59).

Para krizleri, ekonomide para otoritesi (Merkez Bankası) tarafından tutulan döviz rezervlerinde meydana gelen ciddi değer kayıpları ve sermaye akımında ani düşüşleri ifade eder. Bir para krizi basit ifadeyle paranın önemli bir miktarda devalüasyonu olarak tanımlanabilir (Saxton'dan aktaranlar: Öztürk ve Gövdere, 2010: 380).

Döviz rezervlerindeki azalmalara bağlı olarak ortaya çıkan para krizi sabit döviz kuru sisteminde ödemeler dengesi krizi olarak ortaya çıkabilirken esnek döviz kuru rejimi uygulanan ekonomilerde ise genellikle döviz krizi olarak adlandırılmaktadır. Kısacası para krizi bütün döviz kuru sistemlerinde ortaya çıkabilmektedir. Para, diğer adıyla döviz krizlerinin belirleyicileri beş grup altında toplanabilir:

- 1- Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları
- 2- Finansal alt yapının yetersizliği
- 3- Ahlaki risk
- 4- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının hatalı önsezileri
- 5- Siyasal suikast ve terörist saldırısı gibi bazı beklenmedik olaylar

Bu beş grupta bulunan etkenlerin bir veya birkaçı, belirli bir süredir değer yitirmesi gerektiği halde henüz hiç veya yeterince değer yitirmemiş bulunan bir ulusal paraya karşı ekonomik ajanlarca spekülasyon saldırı başlatılmasına yol açmaktadır (Kibritçioğlu, 2001: 175). Devamında spekülatörlerce kontrolde tutulmak istenen ve baskı uygulanan döviz kurundaki değişimler, ilgili ülke ekonomisinde alınan kararlar üzerinde etkili olacak ve Merkez Bankası rezervlerindeki azalmalara rağmen büyük bir

devalüasyon veya yurtiçi faiz hadleri önemli oranlarda yükseltilerek nihayet bir para (döviz) krizinin meydana gelmesinde önemli rol oynayacaktır.

Edwards'a göre para krizi "ulusal paranın ciddi şekilde değer kaybetmesidir". Para krizlerinin ortak özellikleri arasında ülkenin döviz rezervlerinde azalma, ülkeden hızla sermaye çıkışı ve ulusal paradaki ani değer düşüşü yer almaktadır (Karaçor ve Gökmenoğlu, 2011: 31). Para krizleri aynı zamanda; döviz kurunda ani bir çöküş olması, hükümetin devalüasyonu ilan etmesi, döviz kuru rejimini modifiye etmesi, sermaye akımlarını sınırlaması veya birkaç saat için para piyasalarını kapatması durumu olarak tanımlanmaktadır (Burkart ve Coudert, 2000: 2, www.banque-france.fr (17.01.2013)).

Bir başka ifadeye göre para krizleri özetle; yabancı dolaylı sermayenin ülkeden anice ve hızlı çıkışları gibi spekülâtif ataklar, faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmalar gibi nedenlerle uluslararası rezervlerde düşüş ve ulusal paraya olan güven kaybı ve Merkez Bankasının döviz kuru üzerindeki kontrolünü kaybetmesiyle nominal döviz kurundaki değer kaybı sonucu oluşan şoklardır (Yücel ve Kalyoncu, 2010: 56).

1.1.2.2.3. Borsa Krizi

Borsa krizi borsada işlem gören menkul kıymetlerin fiyatlarındaki yüksek miktarlardaki düşüşleri ifade etmektedir. Borsa krizinin oluşumundaki en büyük etken yabancı fonların aniden borsadan çıkması olduğu söylenebilmektedir.

Borsanın yükselişe geçmesi ekonomi açısından olumlu bir şekilde ifade edilirken tam tersine borsadaki düşüşler ve değer kayıpları ekonomik göstergelerin bozulduğuna işaret etmektedir. Borsa krizinin ciddi boyutlara ulaşması halinde hükümetler borsaya müdahale edebilmektedir.

Ülke ekonomilerinin gelişmişlik kriterlerinden birisi de finansal piyasalarının derinliğidir. Borsalar finansal sistemin içerisinde sermayenin dağılımı konusunda önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda borsada meydana gelen bir kriz ülke ekonomisinde ciddi derecede tahribata yol açmaktadır.

Borsalar ülkelerin finansal derinliğini ortaya koyan en önemli göstergelerin başında gelir. Borsalar, ülke içinde ya da dışında gelişen küreselleşmeyle bulaşıcılık

etkisi artan krizlerin kendilerini ilk olarak hissettirdikleri yerlerdir. Ülkemizde 2000-2001 krizleri açıklanan duruma örnek olarak verilebilirken, ülke ekonomisi devam eden büyüme trendini 2008 krizinin ardından kaybetmiştir (Demirel, 2009: 148).

1.1.3. Ekonomik Krize Yol Açan Faktörler

Ekonomik krizler, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep azalmasından kaynaklanabilir. Gerek arz gerekse talep krizinin ortaya çıkmasında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Ekonomik krizler organizasyon dışı konjonktürel sebeplerden kaynaklandığı gibi organizasyon içi sebeplerden de kaynaklanabilir. Ekonomik krizlerin nedenleri her zaman ekonomik nedenler olmayabilir. Örneğin; ülkede meydana gelen deprem, yangın, sel baskını gibi doğal afetler de ekonomik kriz nedeni olabilir (Aktan, 2001: 1228).

Sebeplerin bizi ilgilendiren tarafı daha çok ekonomik yönde olduğundan, ekonomik krize yol açan faktörleri; borçlanma politikası, uluslararası sermaye hareketleri, enflasyon, bütçe açıkları, döviz kuru politikaları ve ekonomik belirsizliklerin etkileri olarak altı başlık altında incelemek mümkündür.

1.1.3.1. Borçlanma Politikası

Uluslararası ekonomik ilişkiler, küreselleşen dünya ekonomisinde önemini giderek artırmaktadır. Bu ilişkiler sonucu ülkeler arasında meydana gelen ekonomik faktörlerden birisi de dış borçlanmadır. Ülkede gerçekleşmesi güç olan yatırımların gerçekleşme olanağı dış borçlarla artmaktadır. Yatırımların üretime geçmesi ve üretim miktarını artırarak ülke ekonomisini canlandırırken istihdamı ve döviz girişini artırarak bir yandan ülkenin borçlanma gereksinimini azaltır diğer yandan da alınan dış borcun geri ödenmesine yardımcı olur. Sürecin bu şekilde işlemesi için ekonomiye katkı sağlayan dış borçların verimli ve etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir. Verimli ve etkin harcamalara yönlendirilmeyen dış borç gelirleri, ilerleyen zamanlarda yeni bir dış borç alınması gereksinimi doğuracak ve aynı zamanda ülke ekonomisini borç krizine doğru sürükleyebilecektir.

Fisher, Kindleberger, Minsky gibi ekonomistlerin belirttiği üzere gerek firmaların gerekse ülkelerin hızlı büyüme dönemlerinde haddinden fazla borç birikimi

oluşmaktadır. Bu borç birikimi özellikle finans krizlerinin meydana gelmesinde önemli rol oynamaktadır (Akdiş'den aktaran Duranlar vd: bandirma.balikesir.edu.tr (03.01.2013)).

Ekonomik liberalizasyon sürecinin hızla devam ettiği dünyada özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerce borçlanma bir ihtiyaç halini almıştır. Ekonominin dışı açılma sürecinde ekonomilerini canlandırmak isteyen ülkeler, gerek diğer ülkelerden gerekse uluslararası mali kuruluşlardan borçlanarak bu sürece dahil olabilmektedirler. Borçlanma gelirleri verimli ve etkin kullanılarak doğru yatırımlara teşvik edildiğinde ülke ekonomisini geliştirici etki yaparken küresel ekonomiye katkı sağlayabilmektedir.

Borçlanma politikasına ilişkin belirli sınırların ortaya konulması ve ekonomik krizlere davetiye çıkarılmaması için borçlanılması gereken oran ve miktarlar ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde borç yükü yüksek oranlarda seyrederken bile ekonomiyi olumsuz etkilemezken az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bu oran düşük oranda bir seyir izlese bile ekonominin kırılgan yapısından dolayı özellikle mali sektörü çökerterek ekonomik krizlere neden olabilmektedir.

1.1.3.2. Uluslararası Sermaye Hareketliliği

Küreselleşmenin hızla yol aldığı ve ekonomik anlamda ülkelerarası sınırların kalkması beraberinde uluslararası sermayenin hareketliliğinde artış sağlamıştır. Küreselleşmenin kapalı ekonomilere olan baskısı giderek şiddetli bir şekilde artış göstermiş, ülke ekonomilerinin liberalizasyonu konusunda dayatmacı bir hal almıştır.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber ülkeler arasındaki ticaret hızla gelişmiş bununla beraber yatırımlar ve kazanç getirici tasarruflar da ülkeler arasında hızlı bir yer değiştirme imkanı sağlamıştır. Özellikle yabancı sermaye girişi yüksek olan ülkelerde “sıcak para” denilen olgunun daha yüksek getiri sağlanan ülkelere hızla kaydırılması sermaye çıkışı olan ülke ekonomilerini ani bir çöküşe sürüklemektedir. Bu tür finansal sermaye hareketleri finansal krizlerin başlangıcı olabilmektedir.

Uluslararası finansal sermaye hareketlerinin ekonomik etkileri konusunda literatüre, gelişmekte olan ülkelerde peş peşe yaşanan krizler damgasını vurmuştur. Büyük ölçüde az gelişmiş ülkelerin kriz deneyimleri ile pekişen finansal sermaye hareketlerinin söz konusu ülke üzerindeki etkilerini şu şekilde özetleyebiliriz: (Kula, 2003: 144)

- Ülkeye giren finansal yabancı sermaye yatırımları öncelikle döviz birikimi sağlamaktadır.
- Döviz birikiminin meydana getirdiği ithalata ve para arzındaki artışa bağlı olarak, tüketim-yatırım harcamaları artmakta ve ulusal tasarruflar azalmaktadır. Yatırım ve tüketim harcamalarındaki artış ise yurt içi hasılanın artmasına neden olmaktadır.
- Ülkeye gelen yabancı sermaye akımlarının hızının yavaşlaması veya durması, ithalattaki artışa bağlı olarak büyük ölçüde cari işlemler bilançosunda açığa neden olmaktadır. Finansal küreselleşme süreci bu özetlediğimiz etkiler sonucunda genellikle büyük bir finansal kriz ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik krizler ile son bulmaktadır.

1.1.3.3. Enflasyon

Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak ve yüksek oranlarda artması ve paranın satın alma gücünü yitirmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Enflasyon tanımında iki husus dikkat çekmektedir. Birincisi; sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatlar genel seviyesinin sürekli bir artış göstermesidir. İkinci husus ise; fiyatlar genel seviyesinin anlık değil sürekli olarak artmasıdır (Bilge, 2009: 20).

Fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak artış gösterdiği ve ulusal paranın satın alma gücünün düştüğü dönemler enflasyonist dönemler olarak ifade edilir. Fiyat istikrarının sağlanması ülkedeki ekonomik faktörlerin döngüsünü aksaklığa uğratmayacaktır. Bu istikrarı sağlamak da sağlam temellere oturtulmuş güçlü bir ekonomik durumun olmasına bağlıdır. Bu ekonomik durum ise gerek maliye politikası

gerek para politikası gerekse diğer ekonomi politikalarının sağlam bir şekilde işlemleriyle elde edilir.

Bir ülke ekonomisinde yüksek oranlarda seyreden enflasyon, ekonominin can damarı olan devlet, birey ve firmalar açısından ciddi bir sorundur. Özellikle önemli finans kuruluşları olan bankaların da enflasyondan etkilenmesi söz konusudur. Bankalar enflasyonist dönemlerde, nakde dayalı olan sermaye ve tasarruf döngülerini enflasyona karşı koruyamayabilir. Bu ise bankacılık krizine ve dolayısıyla ekonomik krize yol açabilmektedir.

1.1.3.4. Bütçe Açıkları

Klasik anlamda bütçe açığı, konsolide bütçe harcamaları ve bütçe gelirleri arasındaki negatif fark olarak ifade edilir (Yıldırım, 2005: 3). Bütçe açıkları öngörülebilir fakat ekonomi açısından istenilmeyen durumdur. Hükümetler bütçe açıklarını kapatmak veya azaltmak için borçlanma ve para basımı yollarına başvururlar.

Hükümetler bütçe açıklarının finansmanı için iç borçlanmaya başvurabileceği gibi açıkların finansmanında dış borçlanmaya da başvurabilir. Ancak açıkların dış borçlanmayla finanse edilmesi durumunda kısa dönemde ülkeye net sermaye girişi olurken, uzun dönemde ülke içinden dışarıya doğru bir sermaye transferi söz konusu olacaktır. Devletin bütçe açıklarının finansmanında dış borçlanmaya başvurması durumunda, yabancı yatırımcılar devlet tahvili alabilmek için ülke parası cinsinden nakde ihtiyaç duyacaklardır. Bunun sonucunda yerli paraya olan talep artacağından ulusal paranın değeri yükselecektir. Ülke parasının değerinin yükselmesi ihracatı olumsuz yönde etkileyecek ve ithalatta ise artışa yol açacaktır. Sonuç olarak bu gelişmeler ödemeler bilançosu açığına neden olmakla birlikte yurtiçi faiz oranlarında yükseltici etkiler meydana getirecektir (Yıldırım, 2005: 66).

Bütçe açığını kapatmanın veya aza indirmenin diğer bir yolu da devletin para basmasıdır. Hükümet, bütçe açığını kapatmak veya bütçe açıkları için alınan borçları ödemek için para basma yolunu tercih ederse bu ekonomi üzerinde enflasyonist baskılar meydana getirecektir. Böyle bir döngüye neden olan bütçe açıkları ülke ekonomisinde kriz sebebi olabilmektedir.

1.1.3.5. Döviz Kuru Politikaları

Döviz kurlarında ortaya çıkabilecek istikrarsızlıklarla krizler arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Döviz kurunun belli bir düzeye bağlanarak sabitlenmesi ya da reel değerinin altında baskıda tutulması, finansal sektörü krizlere karşı daha kırılgan hale getirmektedir. Bununla birlikte krizlerinden korunma mekanizmalarından Merkez Bankasının son ödünç veren borç mercii işlevini yerine getirmesi ve döviz kurunun baskı altında tutulması, bankaların açık pozisyonlarının artmasına neden olarak döviz risklerini artırmaktadır. Böyle bir politika, gelişmekte olan ülkelerde enflasyonist ortamın da etkisi ile finans kurumları dışındaki işletmelerin borç portföylerinde döviz borçlarının önemli bir yer tutmasına neden olmaktadır. Bu şekilde uygulanan politika neticesinde döviz krizleri ile bankacılık krizleri arasındaki tetikleme mekanizması güçlenmektedir (Uyan, 2011: 12).

Zincirleme bir döngü içerisinde döviz kuru politikaları bankacılık krizini tetiklemekte, bankacılık krizi de reel sektörü etkisi altına alarak ekonomik krize yol açabilmektedir. Döviz kuru politikalarının yanında döviz kuru rejimi de önemlidir. Ülke ekonomik göstergelerine göre sabit döviz kurunu mu yoksa esnek döviz kurunu mu seçeceği konusunda dikkatli davranmalıdır. Özellikle ulusal paranın değerinin korunması bağlamında döviz kuru rejimi ve politikası ekonomi açısından önem taşımaktadır.

1.1.3.6. Ekonomik Belirsizliklerin Etkileri

Ekonomik anlamda belirsizlik; bir kısmı geçmişte yaşanmış, nispeten tanımlanabilmiş sorunların tekrarlanması, bir kısmı ise daha önce yaşanmamış yeni sorunlarla karşılaşma olasılığını ifade eder (Sinanoğlu, 2011: 13).

Ekonomik belirsizlikler, her an sisteminde risk barındıran finansal piyasaların işleyişini engelleyen unsurların biridir. Asimetrik bilgi problemi meydana getiren belirsizlikler düşük riskli projeler ile yüksek riskli projelerin birbirinden ayrılmasını zorlaştırarak ekonomik anlamda miyopluğa dönüşebilir. Ekonomik dengeleri bozma girişiminde olan belirsizlik finansal piyasada yanlış seçim ve kararlara neden

olmaktadır. Belirsizliklerin şiddetlenmesi borç bulmada, yatırımlarda ve ekonomik faaliyetlerde azalmaya yol açacaktır.

Geleceğe ilişkin beklentilerin açıklanamadığı durumlarda karar verme üzerine yoğunlaşan belirsizlik teorisi ise, Knight, Keynes, Schumpeter ve daha sonra Meltzer, Guttentag ve Herring tarafından tartışma konusu olmuştur. Teori gelecekteki getirilerin, olasılık dağılımları ile modellenemediği durumlarda karar almanın önemini vurgulamaktadır. Bu ekonomistler, finansal krizlerin tatmin edici bir şekilde açıklanmasında, belirsizliği tek unsur olarak almamakla beraber, zorunlu bir faktör olarak görmektedirler. Fon sağlayanlar asimetrik bilgi dağılımını aşmaya çalışırken belirsizliğin artması, sonuç olarak yatırıma yönelecek olan tasarruf miktarının azalmasına ve ekonomik aktivitenin giderek yavaşlamasına neden olmaktadır (Duranlar vd, [Tarih Yok]: 4).

1.1.4. Ekonomik Krizi Açıklamada Model Analizi

1.1.4.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

İlk nesil kriz modelleri, mali ve parasal nedenler üzerinde yoğunlaşmışlardır. 1992-1993 yıllarında Avrupa Para Sistemi'nin, 1994 yılında Türkiye ekonomisinin, 1997 yılında Asya ekonomilerinin geçirmiş olduğu krizler nedeniyle bu yönde yapılan akademik çalışmalar döviz krizlerine odaklanmıştır. İlk sistemli çalışma Krugman(1979) tarafından yapılmıştır ve birinci nesil kriz modellerinin temeli niteliğindedir. "Spekülatif atak" olarak da nitelendirilen birinci nesil kriz modelleri döviz krizinin oluşumunu, döviz kuru politikasıyla tutarsız makroekonomik politikaların bir sonucu olarak açıklamaktadır (Karakayalı ve Sayın, 2011: 67-68).

Krugman'ın geliştirdiği modelde temel günah (original sin) bütçe açıklarıdır. Hükümet bütçe açıklarını para basarak ya da borçlanarak finanse edebilir. Bütçe açığının para basımıyla finansmanı; enflasyona, beklentilerde bozulmaya, ülkeden sermaye çıkışına ve dolayısıyla ödemeler dengesi problemlerine neden olmaktadır. Bu sırada hükümetin döviz kurunu savunmak için çeşitli alternatifleri bulunmaktadır. Açık piyasa işlemleri yapması, forward döviz piyasalarına ve yabancı varlık piyasalarına doğrudan müdahale etmesi bunlardan bazılarıdır. Söz konusu işlemler neticesinde döviz

kuru belli bir noktaya kadar sağlanabilse de, dengesizliğin devamı halinde hükümet eninde sonunda sabit döviz kurunu savunmak için rezervlerini kullanmak zorunda kalacaktır. Bu şekilde uygulamaya konulan politikalar sürdürülemez makroekonomik politikalar haline alacak ve döviz rezervlerinin tükenmesiyle sonuçlanacaktır. Borçlanma olanaklarının azalmasıyla birlikte döviz kurunu dengede tutabilme şansı kalmayacaktır. Bunların sonucunda hükümet ulusal paranın değerini koruyamayacak ve ülke ekonomisi ödemeler dengesi krizi ile başlayan bir kriz ortamına sürüklenecektir (Karaçor ve Gökmenoğlu, 2011: 37-38).

Bu modellerin temelinde, uygulanmakta olan kur rejimiyle uyuşmayan para politikası yatmaktadır. Para politikasının bu derece uyumsuz olmasının ana nedeni ise gevşek maliye politikasıdır. Tipik bir birinci kuşak kriz modelinin zayıf bir iktisadi temel modeli olduğunu belirtmek gerekir. Bu modelde panik bir hareket yoktur ve kriz kendini göstere göstere geliyor demektir (Özatay, 2011: 35).

Birinci nesil modellere göre ekonomik krizleri tetikleyen en önemli faktörler, aşırı parasal ve mali genişlemelerdir. Krugman, Flood ve Garber tarafından geliştirilmiş olan “birinci nesil kriz modelleri”, ulusal paraya yönelik spekülasyon saldırılarının başlaması ile merkez bankasının döviz rezervlerinin azalması arasında doğrudan bir bağlantı kurmaktadır. Birinci nesil modellerde, ekonomik krizlere disiplinsiz makroekonomik politikaların yol açtığı ileri sürülmektedir. Aynı zamanda merkez bankalarının döviz rezervlerinin düzeyleri ekonomik krizlerin ne zaman ortaya çıkacağına ilişkin önemli ipuçları vermektedir. Merkez bankasının döviz rezervlerinin azalması ekonomik krizlerin yakın olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Tarı vd, 2011: 10).

Özetle birinci nesil ekonomik kriz modellerinde; hükümet bütçe açığı vermekte, bu açık iç borçlanma veya para basma yoluyla kapatılmaktadır. Kriz, makroekonomik politikaların yanlış uygulanmasından doğmaktadır. Süreç; paranın reel olarak aşırı değer kazanması, cari işlemler bilançosunda meydana gelen artan düzeyde artış ve rezervlerde meydana gelen aşırı tükenme şeklinde gelişmektedir.

1.1.4.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

1990'ların başında Avrupa'da oluşan ve Avrupa Para Sisteminin Döviz Kuru Mekanizmasının (ERM) gözden geçirilmesine yol açan kriz sırasında yaşananlar yeni bir tür modellemeye gitme gereksinimi meydana getirmiştir. Yeni bir modellemeye gitme gereksinimi, birinci nesil modellerin ERM krizini açıklamakta yetersiz kalmasından kaynaklanmıştır. Çünkü kriz meydana gelen ülkelerin çoğunda bütçe açığı yoktur. Dolayısıyla kaçınılmaz sonucu, yani çöküşü meydana getiren parasallaşma da yoktur (Özatay, 2011: 41).

Çok yanlı denge modelleri olarak da ifade edilen ikinci nesil kriz modelleri, makroekonomik temeller ile tutarlı politikaların izlenmesi durumunda dahi ekonomik krizlerin yaşanma olasılığının bulunduğunu iddia etmektedir. 1992-1993 ERM Krizi, makroekonomik göstergelerin çok iyi durumda olması durumunda bile beklentilerin olumsuzlaşmasına dönmesi neticesinde bir ekonomik krizin yaşanabileceğini ve faiz oranlarının artırılmasının spekülasyon hareketleri durdurmak için yeterli olmadığını göstermiştir (Tarı vd, 2011: 10-11).

İkinci nesil modeller temel makroekonomik büyüklükleri; 1-Spekülasyon atakları başlatamayacak nitelikte olması, 2-söz konusu büyüklüklerin spekülasyon atakları kaçınılmaz hale getirecek şekilde zayıf olması ve 3-döviz krizlerinin ortaya çıkabilmesi için temel makroekonomik göstergelerin belli bir aralıkta olduğu ara durum, yani temel makroekonomik göstergelere bakılarak döviz krizinin ortaya çıkabileceği gibi çıkmasını da gerektirmeyecek bir durumun olması şeklinde üç durumda incelemektedir. Bu modeller söz konusu ara durum üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu aralık aşıldığında ekonomide çoklu denge durumu başlayacak ve spekülasyon ataklarının oluşmasına zemin hazırlanmış olacaktır (Doğanlar, 2006: 376-377).

Birinci ve ikinci nesil modellerin krizi açıklamaya yönelik vardıkları ayrım şu noktada ortaya çıkmaktadır: Birinci nesil kriz modellerinde geliştirilen Kanonik Model hükümetin sürdürülemez makroekonomik politikalarını ekonomik krizin sebebi olarak görmekte ve krizin sorumlusu olarak hükümeti göstermektedir. İkinci nesil kriz modellerinde ise hükümetler krizin doğrudan sebebi olmadığı gibi aksine makroekonomik anlamda herhangi bir sorun yaşamayan bir hükümet bile kendi kendini

besleyen beklentilerin sonucu olarak krize sürüklenebilmektedir. Bu durumda hükümetler krizin sebebi değil adeta kurbanı durumundadırlar (Karaçor ve Gökmenoğlu, 2011: 44).

Ekonominin temel göstergelerinde kötüleşme olmaksızın bir ekonomik krizin meydana gelmesi ikinci nesil krizlerin temel özelliğidir. Diğer bir ifadeyle, bu modeller para ve maliye politikalarının tutarlı olduğu durumlarda bile ülke parasına yönelik spekülasyon saldırılarının nasıl bir krize yol açacağını açıklamaktadırlar.

1.1.4.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

1980'li yıllarda yaşanan borç krizlerinin birinci nesil kriz modellerine, 1992-1993 ERM krizinin de ikinci nesil kriz modellerine ilham kaynağı olmasına benzer biçimde, 1997 Asya Krizi de "üçüncü nesil kriz modellerinin" ortaya atılmasına neden olmuştur. Asya Krizinin birinci ve ikinci nesil kriz modelleri ile açıklanamaması üçüncü nesil kriz modellerinin ortaya çıkmasında en önemli nedendir (Tarı vd, 2011: 11).

Asya krizi birinci ve ikinci nesil kriz modelleriyle açıklanabilen bir kriz değildi. Üçüncü nesil kriz modelleri, Asya Krizi'ni finansal yapılardaki bozulmalar, finansal piyasalarda ortaya çıkan asimetrik bilgi ve ahlaki tehlike olguları ile açıklamıştır. Söz konusu modellere göre Asya ülkelerinde banka mevduatlarına tam garanti verilmesi, banka ve şirket bilançolarının aktif-pasif hesapları arasındaki vade uyumsuzluğuna ve bu yolla bankalarla özel şirketlerin aşırı derecede risk almasına yol açmıştır. Asya ekonomilerinde uygulanan daraltıcı ekonomi politikalarının yol açtığı likidite sıkışıklığı ise, aşırı borçlanan Asya bankaları ile özel şirketlerin mevcut borçlarını çevirememesine, başlangıçta bankacılık krizi olan krizin, borç ve döviz krizine dönüşmesine yol açmıştır (Tarı vd, 2011: 12).

Bu modellere göre, hükümet ile büyük işletmeler arasındaki uygun olmayan ilişkiler krizlerin oluşmasında önemli etkidir. Üçüncü nesil modeller, birinci nesil modellerdeki aşırı genişletici makroekonomik politikalar yerine hükümet ile büyük işletmeler arasındaki uygun olmayan ilişkileri koymakta, aktif fiyatları ve ekonomideki ciddi daralmayı açıklamak için ikinci nesil modelleri de göz önüne almaktadır. Sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ekonomide hükümet, bankaların veya şirketlerin

yurtdışından aldıkları borçlara doğrudan ya da dolaylı şekilde garanti vermektedir. Ancak, hükümetin finansal birimleri kontrol etme yetersizliği sonucunda önemli derecede ahlaki risk problemleri ortaya çıkmaktadır. Alınan borçların verimli olmayan yatırımlara yönlendirilmesi, hükümet garantisi altında olan sermaye kayıplarına neden olacaktır. Negatif bir dışsal şokun meydana gelişi kayıpları daha da çok artıracak, ekonomide ciddi daralmaya, geri dönmeyen kredilere, banka iflasları ve sermaye kaçışına neden olacaktır. Üçüncü nesil kriz modelleriyle birlikte, bankacılık ve para krizlerinin oluşturduğu kırılgan bir finansal yapının krizlerin oluşmasındaki rolü ön plana çıkarılmaktadır (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005: 18).

Özetle üçüncü nesil modellerin temelinde, ahlaki risk, eksik bilgi, aşırı uluslararası borçlanma ve varlık fiyatlarındaki dalgalanmalar vardır (Karakayalı ve Sayın, 2011: 70). Ayrıca hükümet ile büyük işletmeler arasında meydana gelen gerilimler veya uygun olmayan ilişkilerin krizin oluşmasında önemli rol oynayacağı düşüncesi yatmaktadır. Bu modeller bankacılık ve finans sektörünün ekonomideki önemini vurgulayarak, bankacılık krizleri ile para krizlerinin birbirlerini besleyen bir döngü meydana getirdiği fikrine dayanmakta ve krizlerin ülkeler arasında nasıl bir yayılma süreci izlediğini açıklamaya çalışmaktadır.

1.2. İKTİSAT TEORİSİNDE KRİZE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

1.2.1. Klasik İktisadi Düşünce

Kriz kavramının klasik(liberal) iktisatçılarca oldukça önemsiz olduğunu söylemek mümkündür. Klasik iktisadi düşünceye göre, ekonomi rasyonel dengelerin daima kendi kendine kurma yetisine sahiptir. İncelendiğinde klasik teorisyenler tezlerini daima uzun dönemi dikkate alarak oluşturmuşlardır fakat kısa dönemde bazı dengesizlikler olabileceğini de kabul etmektedirler. Ancak bu dengesizliklerin üzerinde fazla durmamakta ve bunların zamanla denge koşulunu sağlayacağına inanmaktadırlar (Gürbüz, 2001: 19-20).

Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı kitabı ile ortaya koymuş olduğu klasik iktisadi düşüncenin temel varsayımları; tam rekabet koşullarının geçerli olması, faiz oranları ile fiyatların esnek olması ve her arzın kendi talebini yaratması şeklinde

sıralanmaktadır. Klasik iktisatçılara göre bu üç varsayımın geçerli olduğu bir ekonomi daima tam istihdamda olacak ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesinde ne enflasyon ne de deflasyon yönünde dalgalanmalar olmayacaktır (Savaş, 1982:74). Ekonomideki durgunlukların geçici olduğunu öne süren klasik iktisatçılar istikrarsızlık durumu olmaksızın uygulanan para ve maliye politikalarına karşı çıkmışlardır. Ekonomi kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengede olduğundan ekonomiye müdahale etmenin gereksiz olduğunu savunmuşlardır.

Klasik iktisatçıların diğer önemli iki ismi de David Ricardo ve J.B. Say'dir. David Ricardo'nun ortaya koyduğu mukayeseli üstünlükler teorisi; serbest ticaret ilkeleri çerçevesinde her ülkenin kendilerine en uygun üretim mallarını seçerek uzmanlaşmaları görüşüne dayanmaktadır (Kök, 1999: 134). Bu düşüncenin egemen olduğu dönemlerde serbest ticaret, bir ülkenin kendi üretemediği veya başka bir ülkeden daha ucuza üretemediği malları ithal etmesi halinde yarar sağlayacağı görüşü hakimdi. Ülkeler arasındaki bu ticaret ilişkisi uluslararası uzmanlaşmaya dayanmaktaydı ve bu şekilde yapılan ticaretin tüm taraflar açısından yararlı olduğuna inanılıyordu. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız etsinler" düşüncesinin çıkış noktası uzmanlaşmaya dayalı serbest ticaret olmuş ve dünya için geçerli bir ilke halini almıştır. J.B. Say ise Mahreçler (piyasa) kanunu olarak da bilinen kendi adıyla anılan "say kanunu" ortaya atmış ve burada buhranın anlamsız olduğu çünkü her arzın kendi talebini oluşturacağını belirtmiştir (Eroğlu ve Albeni, 2002: 91). Say'ın bu düşüncesine göre üretim veya tüketimde meydana gelebilecek genişleme ya da daralmanın herhangi bir kriz meydana getirmeyeceği anlaşılmaktadır. Örneğin, üretim fazlası olması durumunda fazla gelir ve tüketim ilişkisiyle dengeye ulaşacaktır.

Klasik iktisatçılar, tam istihdamda bulunan bir ekonomide para arzında meydana gelen değişmelerin sadece fiyatlar genel seviyesinde bir değişiklik meydana getireceğini ve bu değişimin para arzında meydana gelen değişme yönünde ve oranında değişeceğini savunan miktar teorisini kabul ederler (Savaş, 1982: 92). Aynı zamanda denk bütçeden yanadırlar. Maliye politikası olarak denk bütçeyi benimsemelerinden dolayı bütçe açığı kadar bütçe fazlasını da olumsuz karşılarlar. Çünkü bütçe fazlasının, özel tasarrufların daraltılmasından oluştuğunu ve bu durumun ekonomideki yatırım hacmini daraltarak ekonominin uzun dönemli gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürerler.

Özetle klasik iktisatçıların ekonomik krizlere bakış açısı geçici bir durumla açıklanabilmektedir. Ekonomide meydana gelen bunalım veya krize müdahale için ekstra politikalar uygulamaya gerek yoktur. Tam istihdam seviyesinde dengede duran ekonomide bir dengesizlik durumu meydana gelirse, üretimde artış veya tüketimde azalış ve tasarruf miktarlarındaki değişimler belli bir süre sonra dengelenecektir.

1.2.2. Keynesyen İktisadi Düşünce

Keynesyen iktisadi düşüncede ekonomi, klasik teoride olduğu gibi denge kavramı üzerine değil, sistematik dengesizlikler üzerine kuruludur. Keynesyen düşünceye göre bu durum istisnai bir olgu olmayıp sıklıkla karşılaşılabilecek bir durumdur. Bu tür dengesizlikler durumunda ise, toplam talebi etkileyici aktif girişimlerle ekonominin bu tip dengesizliklere girmesini önlemek veya böyle bir durumdan çıkmasını en kısa sürede sağlayacak olan devlettir. Keynesyen iktisatçılar devletin ekonomiye müdahalelerini krize yol açan bir faktör olarak görmemektedirler. Aksine, devlet müdahalesindeki eksiklik veya gecikme krizlere yol açmaktadır (Gürbüz, 1999: 28).

Keynesyen iktisadi düşüncede; devletin istikrar sağlayıcı bir unsur olarak dahil olmadığı bir ekonomik sistemde, etkili ölçekte krizlerin beklenmesi de kaçınılmaz olmaktadır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 80). Keynes'in ekonomik kriz yaklaşımında eksik istihdam dengesi devlet müdahalesinin olmayışından kaynaklandığından, devletin ekonomiye müdahale etmesiyle birlikte tam istihdama doğru yöneliş olabilmektedir. Keynes, kapitalist sistemin yaşadığı bunalımın nedenini talep yetersizliğine bağlayarak, Laissez-Faire(bırakınız yapsınlar) ilkesinden ödün vermek suretiyle devletin ekonomide etkin bir rol üstlenmesini önermekle birlikte sistemin ancak devlet müdahalesiyle ayakta durabileceğini ileri sürmektedir (Çapraz, 2001: 24).

Keynes krizi, “yukarı doğru yönelen bir hareketin yerini aşağı yönlü bir harekete bırakması eğiliminin sıklıkla ani ve şiddetli bir tarzda ortaya çıkması gerçeği” olarak nitelendirmektedir. Bununla beraber Keynes birtakım çıkarımlar ortaya koymuştur. Ticari çevrimler ve krizler sistemin kendi içsel unsurlarının bir sonucudur. O halde sistem kusurludur ve yeni bir teoriye ihtiyaç vardır. Sistemi yukarı ve aşağı çeken güçleri anlamak, krizlerin şiddeti ve süresi açısından önemlidir. Krizler, ekonomik

koşullardaki ani ve şiddetli değişimler anlamına geldiğinden, beklentiler de önemli bir yere sahiptir. Bunlara paralel olarak Keynes ekonomik dalgalanmaların temel nedenleri olarak “tüketim eğilimindeki ve likidite tercihlerindeki ve sermayenin marjinal etkinliğindeki dalgalanmaları” göstermektedir. Diğer bir ifadeyle bu üç faktör sistemi yukarı ve aşağı çeken güçleri oluşturmaktadır (Bocutoğlu ve Ekinci, 2009: 69).

Özetle Keynesyen iktisadi düşüncede krize yönelik devlet müdahalesinin gerekliliği vurgulanmıştır. İstikrar aracı olarak maliye politikasının etkinliğine vurgu yaparak devlete birtakım görevler yüklemiştir. Devlet elinde bulundurduğu kontrol mekanizmalarıyla ekonomiye müdahale ederek her safhada kendini göstermelidir. Ekonomide tam istihdamın nadir hallerde olduğunu savunan Keynesyen iktisatçılar, toplam arz ve toplam talep arasındaki uyumsuzluk sonucu ortaya çıkan konjonktür dalgalanmalarını gidermek için para politikasına göre daha etkin bir politika olan maliye politikasının başarılı sonuçlar doğuracağını öne sürmektedirler.

1.2.3. Neoklasik İktisadi Düşünce

Klasik Teori 19. Yüzyılın ortalarına dek birçok eleştiriye maruz kalmasına rağmen genel kabul görmüş bir iktisadi düşüncedir. Fakat bu tarihlerden sonra teori ile uygulama arasındaki uyumsuzluktan, dolayısıyla teori ve uygulama sonucunun farklı olmasından dolayı sorgulanmaya başlanmıştır.

Özellikle serbest piyasa ekonomisinin sömürü üzerine kurulduğu tezi ve Marx’ın klasik değer teoremini kullanarak bu tezi tescilleme girişimi ile yıpranan klasik iktisat teorisi, ancak yeni bir anlayışla iade-i itibarını elde edebilirdi. İşte bu ortamda, 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen *marjinal devrim*, klasik iktisat devrini sonlandırıp, yeni bir devri açtı. Bu geri dönüşle şekillenen yeni teorinin adına *neo-klasik iktisat* adı verilecekti (Akalin, www.ozgurtoplumundegerleri.com (19.01.2013)).

Neo Klasik İktisadi Düşüncenin temel hareket noktası ve ilgi alanı rasyonel davranışlar sergileyen birey olmakla, aynı zamanda ekonominin temel iki aktörü olan üretici ve tüketici davranışları üzerine yoğunlaşmasıdır. Bunun anlamı üreticilerin kâr, tüketicilerin fayda maksimizasyonu peşinde koşmasıdır (www.ekodialog.com/Konular/neoklasik_iktisat.html (19.01.2013)). Neoklasik iktisatçıların benimsemiş

olduğu bu durum Rasyonel Beklentiler Teorisi olarak açıklanmakta ve bu teoriye göre iktisat politikası uygulamaları ve bu uygulamaların meydana getirdiği etkiler bireylerin rasyonel davranışları sebebiyle beklenen sonuçları oluşturmaktan uzak kalmaktadırlar. Bundan dolayı aktif iktisat politikalarını tercih etmekten ziyade istikrarlı politikalar kullanılmasını önermektedirler. Yani devlet sadece oyunun kurallarını belirlemekle yetinmeli bireyler ise kararlarının sonuçlarını öngörebilmelidirler. Ancak politika değişikliği kaçınılmaz bir durum halini aldıysa belirlenen kuralların yavaş yavaş uygulamaya geçirilmesinin gerekliliğini benimsemektedirler (Çapraz, 2001: 32-33).

Neoklasik iktisadi düşüncenin kurucusu olan Alfred Marshall zaman faktörü üzerinde durarak, ekonominin analiz edilmesini güçleştiren faktör olarak ele almıştır. Marshall bu ifadesini şu şekilde dile getirmiştir: “zaman unsuru ekonomik araştırmalarda karşılaşılan güçlüklerin başlıca sebebidir ve kişinin sınırlı güçleriyle adım adım ilerlemesini zorunlu kılar. Bunun için de karmaşık bir problemin parçalara bölünmesi ve her defasında bir parçasının incelenmesi, sonunda bu kısmi çözümlerin birleştirilerek temel sorunun az veya çok bir çözüme ulaştırılması gerekir” (Savaş, 1997: 589). Aynı zamanda neoklasik iktisatçılar; klasik iktisatçıların, ekonominin tam istihdam seviyesinde dengede durmasını, tam rekabet piyasasını, mahreçler kanununu ve ekonomideki denge bozulmalarının görünmez bir el aracılığıyla dengeye tekrar gelebileceğini kabul etmektedirler. Fakat Neoklasik iktisatçılar piyasadaki denge oluşumunun marjinal fayda ile marjinal maliyetin eşitlenmesi sayesinde gerçekleşeceğini savunurlar.

Neoklasik yaklaşımların, Keynesyen politikaların sorgulanmaya başlandığı ve stagflasyon olgusunun kendisini göstermesinden sonra gündeme geldiği bilinmektedir. Neoklasik iktisatçıların görüşlerine göre; devlet müdahalesi, korumacılık uygulamaları, vergileme sistemi, sendikalar gibi uygulamalar piyasa dengesinin bozulmasının sebebi olarak görülmektedir. Sermayenin azalan kâr oranlarını yükseltecek uygulamaların oluşturulmasını sağlamak, neoklasik yaklaşımın iktisat politikalarının temelinde yatan düşüncedir. Yatırım, üretim ve istihdamı düşüren bir arz şoku bunalımına neden olduğu düşünüldüğünden, maliyetleri düşürecek, kârları yükseltecek önlemler alınması gerekmektedir. İlk olarak ABD ve İngiltere’de uygulanan anti-enflasyonist ve anti-sendikal politikalar ilk olarak durgunluğu derinleştiren, iflasları artıran, değersizleşme

sürecini yöneten, bunalıma dirençli daha verimli sermayenin ayakta kalabildiği sonucunu ortaya koymuştur. Bu durumda sermaye birikiminin güçlendiğini varsayan politikaların, istihdamın düşerek, yapısal bir sorun haline dönüşmesinde rol oynadıkları görülmektedir (Çapraz, 2001: 82-83).

1.2.4. Marksist İktisadi Düşünce

Karl Marx, piyasaların kendi kendine işlemeyeceğini, ekonominin reel kesiminde birtakım dengesizlikler meydana geleceğini belirtmiştir. Eksik üretim kapasitesinin, sürekli işsizlik durumuna neden olacağını söylemektedir. Marx bir kriz kuramcısı olarak nitelendirilebilir. Karl Marx, '*Das Kapital*' isimli eserinde serbest-piyasa ekonomisinin belirli aralıklarla tekrarlanan krizlere ve kitlelerin sürekli yoksullaşmasına sebep olduğunu ileri sürmüştür (Eroğlu ve Albeni, 2002: 91).

Das Kapital başta olmak üzere çeşitli eserlerinde bu konuya değinen Karl Marx, kapitalizmin kriz meydana getireceğini öngörmektedir. Marx'a göre, kapitalizmde kârın düşme eğilimi söz konusudur. Sermayenin birikimi sermaye kullanımının giderek artmasına neden olmaktadır. Diğer her şeyin sabit varsayıldığı bir ortamda sermayedeki bu artış, emekten elde edilen artık değer düşmesi ve dolayısıyla da kâr oranının düşmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu gelişme sonucunda da kapitalizm krize sürüklenmektedir. Düşük tüketim kapitalizmde krize neden olabildiği gibi, aşırı üretim de krizin bir unsuru olabilmektedir. Bilindiği üzere azalan kâr oranlarına tek çare olarak tüketim artışı kabul edilmektedir. Bu noktada görülen temel çelişki, yükselen üretim koşulları ile azalan kâr oranı arasında gerçekleşmektedir. Gelişme için artması gereken kârların, azalan kâr oranı nedeniyle frenlenmekte olduğu ortaya çıkmaktadır. Oysa kârları yükseltmek için kapitalistler daha çok üretip daha çok satma eğilimindedir iken, bu durum ise aşırı üretime sebep olmaktadır. Bu çelişkinin yaşanmadığı zamanlarda, refah dönemi yaşandığı görünmektedir. Sistemin çelişkileri bunalım ve dengesizlik yaratarak işsizler kitlesini büyütmede, bazı aşırı üretim krizleri, yeni pazarların bulunmasıyla aşılabilmekteyken, bu çare geçici bir süre için geçerli olmaktadır (Aydın, 2006: 37).

Marx'a göre kapitalizm kendi yapısında çelişkiler barınmakta ve bu çelişkiler ekonomideki duraklama ve bunalımları yani krizleri meydana getirmektedir. Bu nedenle

kapitalist sistem tekrar eden krizlere maruz kalacaktır. Marx kapitalist sistemin çökeceğini öne sürmüştür (Özgüven, 2001: 175). Bu bağlamda Marksistlere göre yaşanan krizler aşırı üretim ve yetersiz tüketim sonucunda meydana gelmektedir. Fiyat ve piyasa mekanizmasına dayalı kapitalist ekonomilerin krizlere sürüklenmesi olasıdır.

1.3. KÜRESELLEŞME VE KRİZ İLE BAĞLANTISI

1.3.1. Küreselleşmenin Tanımı

Küreselleşme son yıllarda üzerinde oldukça çok durulan, farklı anlam ve değerlendirmeler yapılan çok farklı değerlendirme ve nitelendirmelere konu olan bir kavramdır. Gerek gündelik hayatta sıklıkla kullanılan, gerekse ekonomistlerin son zamanlarda üzerinde yoğunlaştığı bir kavram halini almıştır. Küreselleşme kavramının çok yönlü olması birçok tanımının yapılmasına neden olmuştur.

Küreselleşme bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler dahilinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir. Etki alanı oldukça geniş olan ve sahip olunan bakış açısının etkisiyle farklı anlamlar ve değerler yüklenebilen küreselleşme konusunda tam anlamıyla ortak bir tanıma ulaşılamamıştır (Bulu, 2007: 2).

Bir başka tanımlamaya göre küreselleşme; ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmelerin, toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerinde, mekan uzaklıklarından kaynaklanan farklılıkları ortadan kaldırdığı toplumsal bir süreçtir. Geniş bir ifadeyle küreselleşme olgusunu dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklemlenmesi olarak da nitelendirebiliriz. Kavram aynı zamanda ürün ve süreçlerin standartlaşması; sosyal ve kültürel farklılıkların ortadan kalkması veya çok uluslu şirketlerin hangi ülkeden olursa olsun insanların ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilecek standart üretimde bulunması olarak da kabul edilebilir (Girdap, 2007: 2).

Basitleştirilmiş bir başka ifadeyle küreselleşme; ulusal ve bölgesel düzeyden uluslararası bir düzeye geçişi yani coğrafi olarak dar bir alandan daha geniş bir alana açılmaktır şeklinde ifade edilebilir. Dünya ekonomisi üzerinde, özellikle finansal alanda yoğun sermaye hareketliliği küreselleşmeye hız kazandırmıştır.

Teknolojik gelişmelerin dünya ekonomisi üzerinde etkinlik göstererek özellikle dünyayı finans piyasasına çevirdiği görülmektedir. Bu bağlamda dar anlamda küreselleşme sermaye hareketlerinin dünyanın tamamına yayılması olarak açıklanabilirken, geniş anlamda ise; uluslararası ticaretin yaygınlaşması emek ve sermaye hareketlerinin artması ve teknolojiadaki hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik gerekse siyasal ve sosyo-kültürel açısından birbirlerine yaklaşmalarıdır (Gedikli, 2009: 10).

Küreselleşme; emeğin, malların, sermayenin ve bilginin toplum içi ve toplumlararası akışkanlığının önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak derecede artması, yayılması, buna bağlı olarak yeni bir ekonomik/toplumsal yapılanma sürecinin ortaya çıkması şeklinde ifade edilebilir (İncekara, www.ekodialog.com (11.01.2013)).

1.3.2. Küreselleşme-Kriz Bağlantısı

İktisat teorisyenleri kriz kavramını genellikle; konjonktürdeki yön değiştirme (genişleme) veya devamlı bir ilerleme döneminden kısa ya da uzun bir bunalım, daralma evresine geçiş olarak yorumlamışlardır.

Küreselleşme, hem herkesi aynı ölçüde ve aynı şekilde etkileyen hem de geri dönüşü olmayan bir süreçtir ve bu, dünyanın kaçamayacağı bir kader halini almıştır. Gerçek dünyada coğrafi sınır fikrini savunmak güçleşmekte ve mesafeler artık bir sorun olmaktan çıkmıştır. Ulaşım ve iletişim araçlarında meydana gelen sürekli değişim ve gelişim modern tarihe damgasını vurmakta ve özellikle enformasyon naklinin burada ciddi bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, fiziksel bedenlerin hareketi gerekmemekte veya gerekse bile bu oldukça küçük bir önem taşımaktadır. Zaman ve mekânın kullanımları farklılaştırmıştır. Gelinen aşamada, doğal sınırlar olmadığı gibi, işgal edilecek bir yer de yok denecek kadar azdır. Pascal'ın, "aslında merkezi her yer ve çeperi hiç bir yer olan tuhaf bir çember içinde yaşıyoruz" sözü bunu oldukça iyi ifade etmektedir (Öztürk ve Sözdemir, web.inonu.edu.tr (11.01.2013)).

Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan hızlı gelişim ve dönüşüm ile birlikte sermayenin mekândan kurtulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Böylece, paranın ve bilginin özgür hareketi önünde herhangi bir sınırlayıcı durum kalmamıştır. Ancak,

sermayenin hareketini sınırlayan engellerin ortadan kalkması her yerde refahın artmasını da sağlayamamıştır. Teknolojide meydana gelen gelişmeler hem yeni olanaklar yaratarak hem de var olan araçların kullanım maliyetlerinin düşmesini sağlayarak küreselleşmeye ivme kazandırmaktadır. Özellikle, bilgisayar ve bilgi teknolojisindeki yeniliklerin finansal araçlar ve finansal hizmetler üzerindeki etkisi ve yeni finansal araçlarda meydana gelen olağan üstü artış, sermaye akımlarının hızlanmasını kolaylaştırmış ama aynı zamanda krizleri yaygınlaştırmada ve algılamada da hızlandırıcı bir rol üstlenmiştir (Öztürk ve Sözdemir, web.inonu.edu.tr (11.01.2013)).

Çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkan krizler, ekonominin sadece bir alanında etkili olarak dar kapsamlı bir nitelik taşıyabileceği gibi, çok kısa bir sürede bütün ekonomiyi sarsan bir olay haline de gelebilmektedir. Ancak, küreselleşmenin artması ile krizler ülke sınırları ile sınırlı kalmamakta bir ülkedeki ekonomik dengesizlik dünya piyasalarını etkisi altına alan büyük çaplı krizlere neden olabilmektedir (Ertekin ve Baştürk 2005: mevzuatdergisi.com (11.01.2013)).

Küreselleşmenin bir tehdit olarak algılanması bu sürecin ulusal, kurumsal veya kişisel rekabet edebilirlik gücüne olumsuz olarak yansıtacağı tahmin edilmesinden dolayıdır. Küreselleşmenin orijinine bakılırsa, rekabet gücü yüksek, sanayileşmiş hatta bilgi toplumu olmuş, üretilen her bir birim malda, bilgi faktörünün katma değer oranının daha fazla olduğu gelişmiş ülkelerin olduğu görülür. Gelişen ülkelerin ucuz emek ve bazı diğer makul maliyet türleri dışında rekabet edebilecek güçleri yoktur. Ucuz emeğe dayalı rekabet edebilirlik de uzun süreli olamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin uzun vadede rekabet edebilirliklerini geliştirebilecek en temel varlıkları, iyi yetişmiş genç insan gücüdür. Bu ülkelerde eğitim öğretim ile araştırma-geliştirme alanlarında yapılacak yatırımlarla elde edilebilecek iyileşmeler, toplumsal dönüşümü istenen yönde kısa yoldan gerçekleştirme fırsatı verirken, küresel rekabet gücünün temel kaynaklarını da elde etme olanağı sağlayabilecektir. Ancak diğer yandan, küresel rekabetin artması ile birlikte, dünya ülkeleri arasındaki gelir dağılımı geliştirmekte olan ülkeler aleyhine bozulmaktadır. Ayrıca, geliştirmekte olan ülkeler içinde olduğu gibi, gelişmiş ülkelerin gelir dağılımında da küresel süreçte bozulmalar meydana gelmiş görülmektedir (İncekara, www.ekodialog.com (11.01.2013)).

Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler açısından en temel yıkıcı etkisi, mal ve sermaye piyasalarında yeterli gelişmeyi sağlamadan, özellikle finansal piyasalarda serbestleşme ve dışa açılma sonucu, büyük ölçüde finansal krizlere neden olmasıdır. Latin Amerika ülkeleri, Türkiye, Uzakdoğu Asya ülkelerinde bu tür 21. yüzyıl krizlerinden örnekler yaşandığı bilinmektedir. Bu tür ekonomilerin küresel bir spekülasyona maruz kaldıkları açıkça görülmektedir. Oysa makroekonomik istikrar, küresel rekabet edebilirliğin en temel koşulu olarak öne çıkmaktadır. Bu durumda; finansal istikrarsızlıklara, uluslararası ekonomik kuruluşların getirdikleri çözümlerin yeterli ve etkili olamadıkları gözlemlenmiştir (İncekara, www.ekodialog.com (11.01.2013)).

Araştırmalar sonucunda küreselleşmenin daha çok finansal piyasaları etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Gelişen teknoloji ve yeni yatırım araçlarının yardımıyla sermaye hareketliliği artış göstermiştir fakat ulusal sınırları kolaylıkla aşabilen sermaye hareketliliği ekonomik istikrarsızlık kaynağı olabilmektedir. Finansal serbestleşme sürecini yaşamış, aralarında ülkemizin de bulunduğu gelişen ekonomiler peş peşe finansal krizlerle sarsılmıştır. Özellikle 2008 küresel finansal krizinin de yaşanmasıyla birlikte küreselleşme olgusu ve devletin ekonomideki etkinliği yeniden tartışma konusu olarak gündeme gelmiştir. Bununla beraber her geçen gün alanını daha da genişleten küreselleşme gerek ulusal gerekse uluslararası denetim mekanizmalarının etkinliği ve verimliliği açısından belli bir mekanizmaya olan ihtiyacın olduğunu açıkça göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZLERLE MÜCADELEDE MALİYE POLİTİKASI VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI

2.1. MALİYE POLİTİKASI

2.1.1. Maliye Politikasının Tanımı

Sosyal bilimler içinde yer alan maliye politikası bilim dalı 1920'lerden günümüze gittikçe önem kazanan bir bilim dalıdır. Kamu maliyesinin çeşitli değişkenlerine yönelik uygulanacak politikaları, tespit edilen bazı hedeflere ulaşmasında mali araçların nasıl kullanılabileceği konusundaki bilimsel araştırma niteliği taşıma açısından sosyal bilimler içerisinde teorik yönünü korumaktadır. Gelişen ve sürekli değişim içinde olan ekonomik hayata müdahale imkanı vererek ekonomik, siyasal ve sosyal alanda kendini gösteren bir bilim dalıdır. Bu yönüyle sadece teori olarak kalmamakta ve uygulamalı yönleri de bulunmaktadır.

Genel kabul görmüş amaçlar için mevcut mali araçların ne şekilde kullanıldığını ele alarak mevcut durumu belirlenen amaçlara yöneltmek için değerlendirmede bulunmak ve bu hedefleri uygulanabilir birer politika haline getirmek, aynı zamanda uygulama sonuçlarından bir çıkarıma varmak maliye politikasının uygulama yönünü oluşturmaktadır.

Maliye politikası kavramını: Paul A. Samuelson, “olumlu bir maliye politikası, vergilerin ve kamu harcamalarının konjonktürel dalgalanmalarının azaltılmasına ve aşırı enflasyon ve deflasyon durumlarından uzakta gelişen bir tam istihdam ekonomisinin ilerlemesine yardım edecek şekilde tespitidir” şeklinde ifade ederek başarılı ve gerekli bir maliye politikasının amaçlarını vurgulamıştır. Richard A. Musgrave, “saf bir maliye politikası kamu harcamalarındaki değişmelerin vergi hasılatındaki değişmelerle karşılandığı bir politika” olarak tanımlamıştır. J. Maynerd Keynes, “gelirin daha eşit bölüşümü için iradi bir vasıta ve sermaye birikiminin ölçülü olarak büyümesini sağlayan bir istikrar faktörü” olarak nitelendirmiştir. G.K. Shaw ise “maliye politikası genellikle makroekonomik politik amaçlara ulaşmak için devletin vergi ve harcama

programlarındaki değişmelerin uzlaştırılması” olarak tanımlamıştır (www.ekodialog.com, Maliye Politikasının Tanımı ve Tarihi Gelişimi, (06.02.2013)).

Özetle maliye politikası; belirli iktisadi amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları, vergiler ve borçlanma gibi mali araçların miktar ve bileşiminde yapılan ayarlamalar veya düzenlemeler şeklinde tanımlanabilir (Shaw, 1975: 1). Bu tanımlamadan hareketle maliye politikası gerek doğuğu gerekse gelişimi devletin bütçe uygulamalarıyla gelirin dengeli dağıtılmasıyla ilgilenmiştir. Özellikle ekonomiye devlet müdahalesinin gerekliliğini vurgulayan iktisatçılar konu üzerinde durmuşlardır.

2.1.2. Maliye Politikasının Amaçları

Maliye politikası temel makroekonomik amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve gelirlerin miktar ve bileşiminde yapılması gereken ayarlamalar olarak tanımlandığında, devletin hedeflediği makroekonomik hedefler maliye politikasının amaçlarını oluşturmaktadır. Bu açıdan makroekonomik hedefleri, tam istihdamın sağlanması, nisbi fiyat istikrarı, yeterli kalkınma ve büyümenin sağlanması, ödemeler bilançosunun denkleştirilmesi, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması olarak sayılabilir. Makroekonomik amaçların her ne kadar ayrıştırılması mümkünse de net ayrımlar ortaya koymak güçtür. Örneğin tam istihdamın sağlanmasına yönelik izlenen bir politika aynı zamanda nisbi fiyat istikrarının sağlanmasında da etkili olabilmektedir. Bu kapsamda tanımlanan makroekonomik politika amaçları birbirini tamamlamaktadır (Ataç, 1996: 28; Eker vd. 1994: 26).

Devletin ekonomiye daha çok müdahale ederek milli gelirden önemli miktarda pay alması ve bunları harcaması mali araçlar, ekonomik araçlar ve değişkenler üzerinde çeşitli etkiler yaratabilir. Bu kapsamda maliye politikası ulusal refahın en üst düzeye çıkarılması için elindeki kaynakların özel ve kamusal mallar arasında çok yönlü tahsisini gerçekteştirmektedir. Bu nedenle amacı ne olursa olsun uygulanan mali aracın yatırım, tasarruf, ithalat, ihracat, enflasyon gibi temel ekonomik faktörler üzerinde meydana getireceği etkileri incelemek gerekir. Örneğin, vergilerde konuya, istisna veya muafiyete ya da orana ilişkin yapılacak küçük bir değişiklik rekabet yapısını, üretimin niteliğini ve piyasa koşullarını değiştirebilir (Erdem vd, 1998: 12).

Maliye politikalarının amaçları esasen ekonomi politikalarına yönelik belirlenen hedefler kapsamında incelenmektedir. Maliye politikasını uygulamaya koyacak olan siyasi otoritenin ekonomik göstergelerin gelişimi için ekonomide istikrarı sağlama, ekonomik büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirme, kaynak ve gelir bölüşümünü düzenleme gibi sorumlulukları vardır. Bu ekonomik sorumluluk ve hedefler maliye politikasının amaçlarını oluşturmaktadır.

2.1.2.1. Ekonomik İstikrarı Sağlama

Kelime anlamıyla istikrar, herhangi bir durumun kararlılığını koruması durumudur. Diğer bir ifadeyle istikrar, veri kollarında olması gereken rutinin sürekliliğini koruması şeklinde tanımlanabilir. Bu tanım, ekonomik istikrar kavramına uyarlanacak olursa, ekonomik istikrar ekonomide istihdam edilebilir üretim faktörlerinin, ekonomi politikası amaçları doğrultusunda, sürekli ve istenilen biçimde kullanılabilirliğinin sağlanması olarak açıklanabilir. Kavramsal olarak ekonomik istikrarın sağlanması fiyat istikrarının ve tam istihdamın bütün olarak bir arada sağlanmasıyla açıklanabilmektedir. Dolayısıyla ekonomik istikrar kavramı fiyat istikrarı ve tam istihdam kavramlarıyla anlam kazanır (Selen, 2011: 5).

- Fiyat İstikrarı:

Fiyat istikrarı denilince, bir ekonomide genel fiyat düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesi anlaşılmaktadır. Genel fiyat düzeyinde meydana gelen ve devamlılık gösteren böyle bir dalgalanma iki tür olabilir. Fiyatlar genel düzeyi ya sürekli yükselir (enflasyon) ya da sürekli düşer (deflasyon). Ancak günümüz ekonomilerinde fiyatlar genel düzeyi daha çok yükselme eğiliminde olduğu için maliye politikası geniş ölçüde enflasyonla mücadele aracı olarak kullanılmaktadır.

Ekonomik istikrarın sağlanması için enflasyonist ve deflasyonist eğilimlere karşı koymak gerekir. Maliye politikası çerçevesinde kullanılan mali araçlarla ekonomideki daraltıcı yani deflasyonist güçlerle mücadele edecekse, ekonomide toplam arz-toplam talep dengesini tam çalışma seviyesindeki toplam arz-toplam talep dengesi haline getirmelidir (Türk, 1999: 18). Bu durumda J.M. Keynes'in de üzerinde durduğu eksik

istihdam durumunda denge sağlayabileceği üzerinde durarak telafi edici harcamalar politikasının uygulanabilirliğinden bahsedilmiştir.

Yüksek enflasyonun yaşandığı ekonomilerde gelir ve kaynak dağılımının bozulması, tasarruf oranlarının düşmesi, yatırım yapısının bozulması, devalüasyona bağlı artan ödemeler dengesi açıkları ekonomi politikalarının etkinliğini azaltmakta ve ekonomi yönetimlerini zor duruma sokmaktadır (Ataç, 1996: 118). Yüksek enflasyonun neden olduğu ekonomik göstergelerdeki bu bozukluklar, kısa dönemde kaynak ve gelir dağılımını, uzun dönemde ise büyümeyi engellediği için mücadele edilmesi gereken önemli bir istikrarsızlık kaynağı olmaktadır (Selen, 2011: 8).

- Tam İstihdam:

Tam istihdam denildiğinde, üretim faktörlerinin sürekli üretime koşulması anlaşılmalıdır. Fakat tam istihdamda genellikle emek yoğunlaşmıştır. Emek piyasasında faaliyet gösteren çalışanların yeni bir iş aramaları veya iş değiştirmeleri sonucunda ekonomi tam istihdamda dengedeysen söz konusu olan bu işsizliğe doğal işsizlik denilmektedir. Özellikle Keynesyenler bu doğal işsizlik oranına “enflasyonu hızlandırmayan” işsizlik oranı olarak nitelendirmişlerdir. Bu oran, bir ekonomide enflasyonun hızlanmasına neden olmaksızın ulaşılabilir olduğuna inanılan orandır.

Ekonomide atıl üretim faktörünün oluşu esas olarak ekonomik istikrarsızlık göstergesidir. Bu sebeple ekonominin tam istihdam düzeyinde tutulması gerekmektedir. Tam istihdam, özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü ekonomideki yapısal bozukluklardan kaynaklanan nedenlerden dolayı var olan üretim kapasitesinden tam olarak yararlanılamamakta veya üretim birimleri tam kapasite ile çalışmadığından dolayı üretim faktörlerinin istihdamında sorunlar yaşanmaktadır. Bu nedenle istihdam sorununun yaşandığı ekonomilerde milli gelir seviyesi azalmakta ve istenilen büyüme ve kalkınma hızı sağlanamamaktadır (Eker vd, 1994: 28).

Ekonominin tam istihdamda dengede olması, atıl vaziyette bulunan üretim faktörlerinin üretime dahil edilmesi ve buna paralel olarak emek piyasasında doğal işsizlik haricinde meydana gelebilecek işsizlikleri en aza indirerek üretime kazandırma gayesi maliye politikasının amaçları kapsamına dahil edilmektedir. Maliye politikasının

fiyat istikrarını sağlama fonksiyonunun yanında ekonomiyi tam istihdamda dengede tutması ve istikrarlı bir şekilde bu durumu sürdürmesi, maliye politikasının ekonomik istikrarı sağlama amacını oluşturmaktadır.

2.1.2.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmayı Sağlama

Ekonomi politikalarının temel amacı tasarruf, yatırım ve üretim arasında birbirini besleyen, toplumun daha çok üretmesine ve tüketmesine imkan sağlayan dengeli ilişkiler kurmaktır. Dolayısıyla daha çok üreten ve daha çok tüketen toplumda bireyler milli gelirlerden daha fazla miktarda pay alacaklardır. Bireylerin milli gelirden aldığı payın artması ekonomik büyümenin bir sonucudur. Ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlamak ise üretim alt yapısının kurulması ve etkin kullanılmasıyla ilgilidir. Üretim altyapısının güçlendirilmesi ise daha çok tasarruf ve yatırım demektir. Ekonomide yaratılan tasarrufları yatırıma ve üretime yönlendirecek altyapının kurulması ve işletilmesi ekonomik kalkınma amacını oluşturmaktadır (Selen, 2011: 9).

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında yatırım, tasarruf ve üretim faktörlerinin bileşiminin çeşitli mali araçlarla amaçlanan düzeye çıkarılması söz konusudur. Bunun için yatırım, tasarruf ve üretimi teşvik edici maliye politikaları uygulanmalıdır. Mali araçlarla ekonomiye müdahale eden ekonomi yöneticileri, etkin maliye politikası uygulamalarıyla vergi politikasını ve tasarruf hacmini etkileyebilmektedir. Devamında kamu yatırım harcamaları ve cari harcamalara yönelik yapılan ayarlamalar kalkınmada lokomotif görevi üstlenebilmektedir.

Mali teşvik politikası kapsamında piyasadaki fonların özel yatırımlara yönlendirilmesi söz konusu olabilmektedir. Uygulanacak borç politikalarıyla atıl tasarruflar değerlendirilerek aynı zamanda kamuya gelir sağlayabilir. Bu sayede istihdam seviyesi de yükselerek milli gelirde artış meydana gelecek ve ekonomik büyüme ve kalkınma sağlanmış olacaktır.

Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları birbirini besleyen iki kavramdır. Ekonomik büyümenin ulaşabileceği sınır, ekonomik kalkınma düzeyi ile, yani ekonominin sahip olduğu yatırım ve tasarruf olanaklarıyla yakından ilgilidir. Ancak, ekonomide yatırım ve tasarrufların artırılması ekonomik kalkınmanın sağlanmasında

tek başına yeterli değildir. Çünkü yatırım ve tasarruflardan sağlanabilecek katma değere ulaşılması için toplumsal yapıda da önemli dönüşüm ve değişimlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Örneğin, oluşturulan tasarrufla kurulan üretim altyapısının verimli biçimde işletilmesi üretimde istihdam edilen teknolojiyi kullanabilecek emek gücüne ve teknolojik ürünü tüketebilecek tüketici kitlesine ihtiyaç vardır. Verimsiz üretim koşullarında ise mevcut üretim kapasitesiyle orantılı ekonomik büyüme sağlanamayacaktır (Selen, 2011: 10).

2.1.2.3. Kaynak ve Gelir Bölüşümünü Düzenleme

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen ve ekonominin dönüşüm sürecindeki mevcut yapısal bozuklukların oluşturduğu başlıca sorun kaynak ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerdir. Maliye politikası uygulamaları bu adaletsizliği gidermeye hizmet etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınabilmesi toplumdaki huzur, refah ve uzlaşma koşullarının sağlanmasına bağlıdır. Kamu harcamaları ve kamu gelirleri aracılığıyla maliye politikası, kaynak kullanımı ve gelir bölüşümü üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Kamu gelirini oluşturan vergi gelirlerinin zorlayıcı özelliği kaynak kullanımı ve gelirin yeniden dağıtımını açısından önemli bir unsurdur. Bununla beraber kişiler arasındaki farklı gelir ve kaynak seviyeleri dikkate alınarak ihtiyaç duyulan kesimlere yapılan transfer harcamaları da bu konuda toplumsal adaleti sağlama konusunda etkin bir uygulamadır. Transfer harcamaları sadece kişilerin değil, aynı zamanda ekonomide faaliyet gösteren değişik sektörler arasında da adil bir kaynak kullanımının sağlanmasında ve gelirin adaletli dağıtılmasında etkili bir uygulamadır.

Gelir dağılımı sorununun piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden çözüme kavuşturulamaması dolayısıyla devlet ekonomiyeye müdahale ederek yeniden dağıtım politikası adı verilen bir mekanizma ile adil bir gelir dağılımı gerçekleştirmeye çalışır (Aktan, 2000: 34). Gelirin yeniden dağıtımını, ülkedeki milli gelirin bir kısmının cebri vergi ve tasarruf araçlarıyla topluma yeniden dengeli bir şekilde vermek olarak nitelendirebiliriz.

Ekonominin birer unsurları olan kişiler ve sektörler arasında kaynak ve gelir dağılımını sağlama görevi devlete aittir. Bu görevi yerine getirmek iktisadi kalkınma planı çerçevesinde maliye politikası açısından bir amaç olarak görülmektedir.

Sonuç olarak; devletin ekonomiye müdahale ederek milli gelirden önemli miktarda pay alması ve bunları harcaması, mali araçların ekonomik araçlar ve değişkenler üzerinde çeşitli etkiler meydana getirebilir. Bu kapsamda maliye politikası toplumsal refahın en üst düzeye çıkarılması için mevcut kaynakların özel ve kamusal mallar arasında çok yönlü tahsisini gerçekleştirmektedir. Bu nedenle amacı ne olursa olsun uygulamaya konulan mali aracın yatırım, tasarruf, ithalat, ihracat, enflasyon gibi temel ekonomik faktörler üzerinde meydana getireceği etkileri iyi araştırmak gerekir (Erdem vd, 1998: 12).

2.1.3. Maliye Politikasının Araçları

Ülkelerin gelişmesi, ekonomilerinin büyümesi ve kalkınması, toplumsal refahın, huzurun ve birlikteliğin sağlanması için birtakım ekonomik amaçlara ihtiyaç duyulur. Ekonomik amaçları gerçekleştirmek için ise bazı araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Belirttiğimiz maliye politikası amaçları kapsamında da aynı şekilde amaca ulaşmak için araca ihtiyaç duyulur. Bu kapsamda maliye politikasının araçlarını kamu harcamaları, kamu gelirleri(vergi) ve borçlanma şeklinde sınıflandırarak inceleyebiliriz.

2.1.3.1. Kamu Harcamaları Politikası

Kamu harcamaları ülke içerisinde gerek yatırım gerekse cari harcamalarla doğrudan alakalı olarak kişi başına düşen milli gelirin artırılmasında önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda ekonomik yapının güçlendirilmesinde, kalkınma ve büyümenin sağlanmasında kamu harcamaları politikaları önemli bir yer tutmaktadır.

Bir ekonomide kamu harcamalarının miktar ve bileşimine bakılarak kamu sektörünün ekonomi içerisindeki payı hakkında bilgi edinilebilir. Kamu harcamalarında meydana gelen artış ekonomideki döngünün kendini genişleterek devam etmesine neden olabilmektedir. Çünkü söz konusu harcamadaki artış kişilerin satın alma güçlerinin artırılmasına yönelik yapılan harcamaların yani transfer harcamalarının, kamu sektörünün piyasadan mal ve hizmet alarak yaptığı reel harcamaların ve son olarak

Üretim ve yatırım artışına teşvik edici harcamaların artışı olarak nitelendirilmektedir. Kamu harcamaları devletin ekonomideki rolünün var olması halinde vazgeçilmez bir maliye politikası aracıdır.

Kamu harcaması, kamu tüzel kişilerinin bütçe üzerinden yaptıkları harcamalardır. Kamu tüzel kişilerinin piyasadan iktisadi faaliyetler sonucu elde ettikleri kaynaklarla gerçekleştirdikleri harcamalar kamu harcamaları tanımı kapsamına dahi edilemez. Kamu tüzel kişilerinin yaptıkları harcamaların kamu harcaması olarak kabul edilip edilmemesindeki temel prensip harcamanın kamusal finansman kaynaklarından ve/veya kamu mülkiyetinden sağlanan gelirlerle karşılanması gerekliliğidir (Bulutoğlu, 2008: 195). Dolayısıyla kamu iktisadi kuruluşlarının kuruluşları sırasında bütçeden yapılan harcamalar haricinde kendi iktisadi faaliyetleri sonucunda elde ettikleri gelirlerden yapılan harcamalar kamu harcaması niteliği taşımamaktadır.

Kamu harcamaları faydasının yayıldığı döneme bakılarak cari ve yatırım harcamaları olarak ayrıma tabi tutulabilir. Bilindiği gibi cari harcamaların yarattığı fayda harcamanın gerçekleştiği dönemle sınırlı kalırken, yatırım harcamalarının sağladığı fayda harcama sonrası dönemlere yayılabilmektedir. Cari yatırım harcamalarının bu özelliği kamu harcamalarının miktar ve bileşiminin ekonomik konjonktürün niteliğine ve hedeflenen maliye politikasının uygun tasarlanmasına ve uygulanmasına imkan sağlamaktadır (Selen, 2011: 15-16).

Kamu harcamalarına yönelik bir başka konu da harcamanın doğrudan veya dolaylı olarak yapılmasıdır. Harcama doğrudan bütçeden yapıldığında toplam harcama istatistikleri kapsamına girerken vergilerden veya çeşitli kamu gelirlerin vazgeçilerek dolaylı olarak yapılması halinde ise kapsama dahil edilmez ve net bir Şekilde görülmez. Fakat bu harcamadan yararlanan kesim devletin yapmış olduğu harcamanın dolaylı veya dolaysız kısmıyla ilgilenmeyerek kendisine sağlanan imkan ile ilgilenmektedir. Devletin yapmış oldukları mali teşvikler kapsamında olan vergi teşvikleri yoluyla devlet birtakım vergi gelirlerinden vazgeçerek dolaylı harcama yapabilmektedir.

Sonuç olarak kamu harcaması uygulamaları gerek ekonomik büyüme ve kalkınma açısından gerek kişi başına düzen milli gelirin artırılması açısından önemli bir maliye politikası aracıdır. Bu aracın etkin kullanılması için ekonomik değişkenlerin iyi

analiz edilmesi ve aşırı bütçe açıklarına sebep olmayacak durumda kullanılması gerekmektedir.

2.1.3.2. Kamu(Vergi) Gelirleri Politikası

Kamu kesiminin sorumluluğundan kaynaklanan harcamaların gerçekleştirilebilmesi adına birtakım harcamaları karşılayacak gelirlere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu gelirler, başta vergi gelirleri olmak üzere harçlar, şerefiyeler, parafiskal gelirler, mamelek gelirleri, borçlanmalar, emisyonlar, hizmet satışları vb. şeklinde çeşitlilik göstermektedir. Kamu kesiminin ihtiyaçlarından kaynaklanan ve kanuni sınırlar içinde kalmak şartıyla başvuru bu şekildeki gelirlerin tümüne kamu gelirleri denmektedir (Ulusoy, 2003: 95).

Kamu gelirleri içerisinde vergi gelirleri oldukça fazladır. Bu yüzden kamu gelirleri denildiğinde akla ilk gelen vergi gelirleridir. Özellikle geçişmekte olan ülkelerde vergi politikası maliye politikası dahilinde kullanılan etkin bir araçtır. Vergi devletin kamusal mal ve hizmetler sunabilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Devletin cebri olarak, egemenlik gücüne dayanarak, elde ettiği iktisadi değerler kamu gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla vergiler, kamu harcamalarının finansmanı büyük ölçüde sağlamaktadır.

Devlet korumak ve geliştirmek istediği alanlar için vergi teşviki, aksi düşünülen alanlar için vergi artışı şeklinde bir politika izleyebilmektedir. Verginin ekonomik amaçları arasında, yatırımları teşvik etmek, ödemeler dengesini düzenlemek üretimi-tüketimi teşvik etmek, tasarrufları teşvik etmek, ekonomide istikrar sağlamak ve ekonomik yapıyı değiştirmek sayılabilir. Sosyal amaçları arasında ise; gelir ve servet dağılımını düzenlemek, toplumsal refah için sosyal güvenliği sağlamak ve nüfus politikasına ilişkin amaçlar sayılabilir (Edizdoğan, 1991: 62-67). Böylelikle vergisel ayarlamalarla çeşitli ekonomik ve sosyal hayatta birtakım amaçlara ulaşılması sağlanabilir. Küreselleşen dünya ekonomisinde krizlere yönelik maliye politikasının artan önemi çerçevesinde gerek kriz oluşumunu önleyebilmek gerekse krizden kurtulma açısından yatırım teşvikleri kapsamında mali teşvik olarak vergi miktar ve bileşiminde birtakım düzenlemeler yapılmaktadır.

Vergi, iktisadi bir unsura yani bir konuya dayandırılmalıdır. Dayandıkları konular açısından servet, harcama ve gelir vergileri olarak sınıflandırılmaktadır. Bu vergi unsurlarının özelliklerinden yararlanılarak maliye politikası amaçlarına ulaşılmaya çalışılır (Selen, 2011: 18).

Kamu gelirleri içerisinde uygulamaya konulan vergi sistemi, aşırı kamu borçlanması yapılmaksızın gereken harcamaları finanse etmek için yeterli olan geliri sağlamalıdır. Beraberinde bu gelir eşit dağıtılmalı ve vergi sistemi ekonomik gelişmeyi engelleyici etkileri en aza indirgeyecek şekilde ayarlanmalıdır. Fakat gelişmekte olan ülkelerde ekonomik amaçlarla örtüşmeyen politikalar uygulanabilmektedir. Bu durumun sonucu olarak ülke ekonomileri beklenmedik bir mali krize girebilmektedirler. Bu bağlamda kamu gelirleri içerisinde özellikle vergiler ile kriz arasında bir etkileşim söz konusudur. Vergi politikası görüldüğü gibi hem kriz öncesi hem kriz süreci hem de kriz sonrasında kriz üzerinde dolaylı etkilerde bulunabilmektedir.

2.1.3.3. Borçlanma Politikası

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın finansmanında iç veya dış borçlanma da maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır. İster gelişmiş isterse gelişmekte olan ülkeler sosyoekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olan kaynağı borçlanma yoluyla elde edebilirler. Bu yöntem geçici bir gelir kaynağı olsa da birçok ülke tarafından kullanılmaktadır.

Geçici bir gelir kaynağı olma özelliği ile borçlanma gelirleri vergiden ayrılmaktadır. Devletin, vergi yoluyla elde ettiği gelirleri daha sonra mükelleflere geri ödemesi söz konusu olmaz iken, borçlanmada ise, anaparanın yanında faiz ödemesi de yapılmaktadır. Klasik iktisatçılar borçlanmayı bu şekilde değerlendirirken, borçlanmaya gerçek bir kamu geliri olarak bakmamaktadırlar. Bu gelirler, devletin normal geliri olan vergilerin öne alınmış iskonto edilmiş biçimidir yaklaşımını benimsemektedirler (Ulusoy, 2003: 31). Bununla beraber klasik iktisatçılar borçlanmayı olağanüstü bir kamu geliri olarak görmekte ve kullanılmasını tehlikeli bulmaktadırlar.

Günümüz ekonomilerinde borçlanma önemli bir maliye politikası aracıdır. Fakat borçlanma yoluyla kamu geliri elde etmede ortaya çıkan sorun borçlanma gelirini

nelerin finansmanında kullanılacağıın tespiti konusundadır. Burada önemli olan uygulanacak borçlanma politikası ile sadece bir kamu geliri elde etmekten ziyade ekonomik ve sosyal hayatta düzenleyici rol oynamak ve kalkınmayı sağlama amacına yönelik olmalıdır.

Enflasyonist dönemlerde devlet borçlanma politikasını kullanarak piyasadan likidite çekmeye çalışmaktadır. Ekonomideki likidite bolluğu kontrol altına alınarak, borçlanma ile toplam talep kısımlabilir. Amaç ekonomide yükselmiş olan likidite tercihinin düşürülmesi ile atıl duran fonları ekonomiye dahil etmektir. Bu şekilde uygulanan bir borçlanma politikası tüketim üzerinde daraltıcı bir etki yapar. Bunun yanı sıra ekonomik konjonktürün gerileme döneminde borçlanma politikasıyla tüketimi genişletici bir etkide bulunulabilir. Vadesi gelen borçların ödenmesi mevcut harcama düzeyini yükselterek tüketim eğilimini artırabilir (Eker vd, 1994: 35). Devlet şahıslardan ya da mali kurumlardan borç alabilir. Enflasyon dönemlerinde şahıslardan borçlanmak gerekmektedir (Türk, 1999: 46).

Devlet, kamu(vergi) gelirleri yetmediği için borçlanma aracını kullanır. Vade olarak kısa, orta ve uzun vadeli olarak borçlanabilmektedir. Kaynak yönünden ise iç ve dış borçlanma ayrımına tabi tutulmaktadır. Kamu hizmetlerinin sürekli olması sürekli bir kaynak gerektirmektedir. Kaynak yetersizliği olduğu durumlarda borçlanmaya başvurulması, devletin asli gelirlerinin yanında geçici bir kaynaktır. Maliye politikası aracı olan borçlanma politikası kalkınmayı sağlayarak doğru tercihlerin finansmanında kullanılmalıdır.

2.1.4. Kriz Dönemlerinde Maliye Politikasının Önemi

Maliye politikaları devletin ekonomiye müdahalede vazgeçilmez bir unsurdur. Toplam arz ve talepte meydana getirdiği değişikliklerin yanı sıra enflasyon, stagflasyon vb. gibi ekonomik göstergelerin kötüye gittiği durumlarda tasarruf, yatırım ve harcamalar üzerinde maliye politikasının etkinliği önemli yer tutmaktadır. Bunun yanında devletin gelir ve giderlerinin yer aldığı bütçeyle de maliye politikası yakından ilgilidir.

Ülkede meydana gelen mali veya ekonomik krizin aşılmasında maliye politikaları önem arz etmektedir. Ekonomik krizler beraberinde işsizlik, gelir dağılımında adaletsizlik, kamu harcamalarındaki artışın yanı sıra kamu gelirlerinde azalış ve özel sektör piyasalarında durgunluğa neden olabilmektedir. Hükümetler maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomiyi canlandırıcı ve düzenleyici bir rol oynayabilirler. Fakat burada önemli olan uygulanacak maliye politikalarının yeterli ve zamanında uygulanabilmesidir. Şöyle ki; maliye politikaları ekonomiyi canlandırma özelliğine sahip olduğu gibi yanlış uygulanan maliye politikaları da geri dönüşü olmayan bir ekonomik seyrin başlangıcına sebep olabilir. Bu yüzden kriz dönemlerinde uygulanacak olan maliye politikaları zamanında ve doğru bir biçimde uygulanmalıdır.

Hükümetlerin ekonomik krizde ekonomik dengeyi sağlamak için dört ayrı politika seçeneği vardır. Birincisi, ekonomik krizin aşılması için hiç müdahale edilmeyip piyasa mekanizmasının sorunu kendiliğinden çözmesini beklemektir. İkincisi ise, vergileri sabit tutarak harcamalarla dengeyi sağlamaya çalışmaktır. Krizin meydana getirdiği tahribatlara göre harcamalar arttırılabilir. Üçüncü seçenek, harcamaları sabit tutarak vergi gelirlerinde değişikliğe gidilmesidir. Dördüncüsü ise, hem vergi gelirlerinden hem de harcamalardan ekonomik krizin aşılması için etkin bir şekilde yararlanmasıdır. Hükümetlerin bu seçeneklerden hangisini uygulamaya koyup koymayacağı, ülkenin gelişmişlik düzeyi, istikrarsızlığın boyutu ve hükümetin ideolojik görüşü gibi temel unsurlara göre belirlenmektedir (Ulusoy, 2003: 97).

Ekonomik krizin kaynağına göre belirlenecek olan maliye politikaları uygulanırken krizin sebepleri doğrultusunda para politikasıyla beraber uygulanabilir. Uygulanacak politikalar ekonomik krizin sistematik kriz haline dönüşmesini engelleyecek, tüketicilerin alım güçlerini yükseltecek, istihdam seviyesini artıracak ve piyasa ekonomisindeki durgunluğu azaltacak nitelikte olmalıdır. Tüm bunlarla ek olarak hükümetler ekonomik tedbirleri uygularken ekonomik krizin güven krizine dönüşmesine engel olmaya çalışmalıdır.

Ekonomik kriz anında, yaşanan krizlerin sistemik kriz haline dönüşmesi, yani tüm ekonomiyi etkilemeye çalışması durumunda çoğunlukla en kötü durumda olanın kurtarılması ve piyasaya likidite sürülmesi uygulanan yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bu zamanlarda sistemik kriz riski nedeniyle birbirlerine güvenini yitirmiş olan finans

kuruluşlarının likidite sağlaması işlevini Merkez Bankaları ya da Hazinele üstlenmektedirler. 2008 küresel finansal krizinde de bu doğrultuda; devletler, bir yandan şirket kurtarmaya diğer yandan da piyasaya likidite sunmaya çalışmışlardır (Eğilmez, 2009: 110). Piyasaya likidite sunmak ve şirket kurtarmaları, mali teşvikler ve yardımlar, millileştirmeler şeklinde yapılabilmektedir.

Bilindiği gibi kriz dönemlerinde tüketicilerin alım güçlerinde düşüş meydana gelir. Maliye politikası uygulamalarıyla tüketicilerin alım güçleri, doğrudan parasal transfer, alışveriş kuponu veya vergi teşvikleriyle artırma yoluna gidilir. Hem ekonomik hem de sosyal açıdan krizden en çok etkilenen kesimler ile gelir düzeyi düşük mal ve hizmet talebi ise yüksek olan kesimlere alım gücü transferinin yapılması ekonomik göstergelerin düzelmesi açısından daha etkili olabilecektir. Alım gücü artırımının önemli özelliği hızlıca devreye sokulabilmesidir. Böylelikle tüketicinin taleplerinde ve güveninde hızlı bir iyileşme sağlanabilir (Hiç, 2009: 26). Söz konusu transferle piyasa ekonomisindeki durgunluk giderilerek ekonomi canlanır ve tüketicilerin taleplerinin karşılanması halinde yaptıkları harcamalar dolaylı vergilerden sağlanan gelirleri artırır. Bu sayede hükümetler genişletici maliye politikası uygulamalarıyla kamu harcamalarını artırabilirler.

Maliye politikalarının ekonomik kriz dönemlerinde kritik öneme sahip bir diğer uygulaması ise istihdam artırıcı politikalarıdır. Bu politikalarla istihdam düzeyinin azalmasını önleme ve yeni istihdam olanakları sağlama yoluyla ek talep oluşturulması hedeflenmektedir. Söz konusu hedefler, devletin doğrudan işgücü talebinde bulunması veya işverenler üzerindeki istihdam maliyetini azaltıcı politikalar ve teşvikler uygulaması şeklinde gerçekleştirilebilir. Ek olarak, devletin işten çıkarmaları caydırıcı politika uygulamaları da bu hedeflere hizmet etmektedir. İstihdam düzeyini artırmaya yönelik uygulanan bu tür politikalar, tüketicilere alım gücü transfer edilmesinden çok daha etkili olarak nitelendirilmektedir. Bu tür politikalar, işsizliğin yol açtığı sosyal maliyetleri azaltmanın yanı sıra, talepte süreklilik de sağladığından krizin aşılabilmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Fakat burada istihdam artırıcı politikalara yönelik belirtilmesi gereken husus; alım gücü transferine göre daha uzun zamanda sonuç alınmakta ve ekonomik maliyetleri de daha yüksek olmaktadır. Bu yüzden düşük maliyetle daha çok sayıda kişiye iş sağlanabilmesi için bu tür istihdam artışlarının

emek-yoğun alanlarda devreye sokulması daha iyi sonuç verebilecektir (Erdoğan, 2009: 13).

Ekonomik krizle mücadelede durgunluğu azaltmak için uygulanan bir başka maliye politikası da vergi politikasıdır. Vergi politikası uygulamalarıyla yatırımlar üzerinde olumlu etki meydana getirilebilir ve dolayısıyla bu olumlu etki istihdam artırıcı nitelikte olacaktır. Ücretler üzerindeki vergi yükünün azaltılması, işgücü ağırlıklı sektörlerle yönelik kaynak dağılımını da etkileyici bir unsur olabilecektir. Vergiler içerisindeki servet vergisi ekonomik kriz dönemlerinde olumsuz psikolojik etkisi olan bir vergilendirme türü olarak öne çıkmaktadır. Ancak çok düşük oranda olsa da yatırıma yönlendirilmemiş, atıl durumda bulunan ekonomik değerleri vergileyen toplu ve sürekli bir verginin düşünülmesi mümkün olabilmektedir. Servetlerin yeniden dağılımında ve gelirlerin adil olarak vergilendirilmesinde net servet vergisi araç olarak kullanılabilir niteliktedir. Tüm bunlarla beraber, ekonomideki üretim kapasitesi artışı olan ekonomik büyüme ile üretim ve kişi başına düşen milli gelirin artışı anlamına gelen kalkınmayı sağlamak için yatırıma ve yatırımın yapılması için sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda büyüme ve kalkınmanın sağlanması açısından vergileme yoluyla tasarruf ve yatırımların teşviki sağlanabilecektir (Can, 2003: 96-97).

2.2. TEŞVİK POLİTİKASI VE YATIRIM TEŞVİKLERİ

Maliye politikasının hedefleri doğrultusunda bir araç olarak görülen teşvik politikalarının devletin ekonomiye müdahalesi doğrultusunda gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde kullanım alanı bulduğu bilinmektedir.

Teşvik kavramsal olarak; desteklemek, yüreklendirmek, motive etmek gibi anlamlara gelmektedir. Uluslararası anlaşmalarda ise; genelde “sübvansiyon” ve “teşvikler” olarak kullanılmaktadır (Selen, 2011: 24). Teşvik kavramı kullanılış amacına göre farklı şekillerde tanımlanabilir. Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü tarafından benimsenen ve sıklıkla kullanılan teşvik tanımı “belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve / veya gayri maddi destek, yardım ve özendirme” şeklinde yapılan tanımdır (Aktan, 2001: 2).

2.2.1. Teşvik Politikalarının Niteliği ve Amacı

Ekonomi alanında teşvik kavramı, belirli bir sektörün ve/veya bölgenin diğerlerine oranla daha hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla devlet tarafından birtakım yöntemlerle verilen maddi ve/veya maddi olmayan yardım, destek veya özendirmeler olarak tanımlanmaktadır (İncekara, 1995: 9). Bununla beraber ekonomik teşviklerde, üretim faktörlerinin ülke ekonomisi açısından öncelikli olarak belirlenen makroekonomik hedefler doğrultusunda yönlendirilmesi ve kullanılması söz konusudur.

İçerikleri açısından incelendiğinde ise teşvikler; özel amortismanlar, yatırım indirimleri, gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti, ihracat kredi sigortası, ihracat vergi iadesi, indirimli navlun, yeni pazarlar, bina ve teçhizat sübvansiyonu, düşük faiz ve masraflı krediler, özel reeskont kredi faiz giderleri, faiz ve vergi iadeleri, gümrük taksitleri, gümrük ve fon istisnaları, bina vergisi istisnası, AR-GE sübvansiyonu, lisans ve know-how kolaylıkları, yabancı personel çalıştırma, verimlilik ve iş gücü yeteneği gibi dallarda yapılabilmektedir (İncekara, 1995: 9).

Teşviklerin maliye politikası araçları içerisindeki yerinin daha iyi belirlenmesi için birtakım kıstaslara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kıstaslar teşvik kavramının tanımında yer alan unsurlardan çıkarılabilir. Teşvik kavramı “belirli bir sektörüne ve/veya bölgenin diğerine oranla daha hızlı ve fazla gelişmesini sağlamak amacıyla devlet tarafından değişik yöntemlerle verilen maddi ve/veya maddi olmayan destek, yardım veya özendirmeler” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle teşviklerin nitelikleri şu şekilde açıklanabilir (Selen, 2011: 25-26):

- Teşvikler devlet tarafından verilir ve devlete bir maliyet yükler. Bu maliyetler doğrudan kamu harcaması veya dolaylı olarak vergi harcamaları biçiminde olmaktadır. Kamu harcaması şeklinde verilen teşvikler ucuz kredi ve hibeler ile yapılan transferler nedeniyle kamu fonlarının azalmasına neden olmaktadır. Vergisel teşviklerin maliyet etkisi ise; tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirinün bağışlanmasından kaynaklanan gelir azalması şeklinde olmaktadır.
- Teşvikler, ekonomik birimlere fayda sağlar.

- Teşvikler, kaynakların kullanımı açısından sektörel ve bölgesel ayrıma tabi tutulur. Aynı zamanda kaynakların bölgesel, sektörel, büyüklük ve zamansal açıdan dağılımını etkiler.
- Teşvikler, dolaylı ya da dolaysız verilebilir. Aynı zamanda gizli veya açık olabilir.

Ekonomi açısından teşvik politikaları yukarıda sayılan niteliklere bağlı olduğu gibi teşvik politikaları da maliye politikasının bir özel aracı olarak belli bir amaca hizmet ederler. Bu bakımdan devletin ekonomik hayatı düzenlemesi açısından teşvikler birer harcama kalemi konumuna gelmektedir. Ülkenin refah seviyesini yükseltmek gibi genel bir amaca hizmet ederken aynı zamanda özel amaçları da vardır.

- Sanayileşmek ve Ekonomik Kalkınmayı Sağlamak:

Ekonomik teşviklerin temelinde, kaynakların, ülke ekonomisi açısından daha faydalı olduğu kabul edilen alanlara yönlendirilmesi anlayışı bulunmaktadır. Bu açıdan, teşvik politikaları, ülkelerin zaman içerisindeki gelişmelerine paralel olarak, ihracata, yatırımlara, tasarruflara, demografik yapıya vb. alanlara öncelik verilmek suretiyle değişebilmektedir. Teşvik politikalarının amaç ve yöntemlerinin çok daha karmaşık olabilmesi ve çok farklı araçlar kullanılarak uygulanabilmesi açısından sadece devlet tarafından mali yardımlar ile yapılan sübvansiyon tanımından daha farklı bir amaca sahiptir. Devletlerin teşvikler ile neleri amaçladığı tespit ettikleri hedeflere göre değişiklik göstermekle birlikte temel amaç, genel anlamda halkın refah seviyesinin yükseltilmesidir (Ankara Ticaret Odası, 2000: 7).

Teşvik politikaları aynı zamanda, ülke ekonomisinin istenilen bir optimal düzeye getirilmesi için de kullanılan bir araçtır. Bu bağlamda, belirlenen hedefler doğrultusunda sanayileşme ve sektörel yapıyı istenilen düzeye getirmek için kullanılabilir. Bilindiği gibi kalkınma yatırımlarla, yatırımlar ise tasarruflarla mümkün olur. Bunun için ekonomik kalkınmayı sağlamak tasarruf ve yatırımların teşvikiyle gerçekleşmektedir.

- Ekonomide Uluslararası Rekabeti Sağlamak:

Teşvik politikaları genellikle ülkelerin ihtiyaçları ve yapısal koşullarına bağlı olarak uygulanmaktadır. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ülkelerin ekonomik anlamda uluslararası rekabete uyum sağlamaya çalışmasına yönelik olarak teşvik politikalarına yoğun ve yaygın bir şekilde başvurulmaktadır (Aykın, 2006: 1).

Uluslararası rekabet gücü zayıflayan ülkelerde, dış ülkelere kaynaklanan rekabet unsurunun ülke ekonomisini zor durumda bırakmaması için devletler güçleri nispetinde yeni kurumlar oluşturarak veya zayıflayan kurumları teşvik ederek ekonomiyi canlandırmaya çalışırlar. Böylelikle günümüzde hızla ilerleyen küreselleşme karşısında belirli sektörlerin değişen şartlara uyum sağlayarak uluslararası rekabete hazır hale getirilmesi amaçlanır. Bu amaçlar doğrultusunda devletler, amaca uygun maliye politikası araçlarını kullanarak ekonomiye yön vermektedirler.

Devletler ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması için genellikle ihracatı teşvik etmektedirler. Herhangi bir malın ihracatını teşvik etmek amacıyla devlet belli sektörlere bir takım ayrıcalıklar sağlayabilir. Bu ayrıcalıklar, belirli bir malın üreticilerinin ihracata yönelmelerini teşvik ya da ihraç edilmekte olan bir malın üretimini artırıcı teşvikler yoluyla yapılabilir. Devletler, gerek ihracat aşamasında gerekse yatırım ve üretim aşamasında uluslararası rekabeti sağlamak amacıyla teşvik politikalarını kullanmaktadırlar.

- İstihdam Olanakları Sağlamak:

Hızlı nüfus artışı ile birlikte günümüz ekonomilerinde istihdam sorunu devletin desteklemesi gereken unsurların başında gelmektedir. Ülkeler işsizlikle mücadelede istihdam alanları oluşturabilmek için yeni iş kollarının açılmasını teşvik etme gereksinimi duyarak teşvik politikalarına başvurmaktadırlar. Bu amaçla yeni faaliyete geçen işletmelere piyasadan farklı olarak daha düşük faizli kredi imkanları sunulmaktadır (Duran, 1998: 14). Sağlanan teşviklerle, girişimciliğin özendirilmesi, ülkeye yapılan yatırımlarda artış meydana getirmekte ve bu sayede yeni istihdam alanları oluşturulmaktadır.

- Bölgesel Kalkınmayı Sağlamak:

Ülke içinde bölgeler genellikle coğrafi konum, altyapı, eğitim, sanayileşme, kalkınma, iş olanakları ve ulaşım durumları gibi birtakım farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılıklar ise bölgeler arasında gerek sosyoekonomik gerekse gelişmişlik düzeylerinde dengesizlikler meydana getirmekte ve buna ek olarak ülke ekonomisi içinde olumsuzluklara neden olabilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızının yüksek olması nedeniyle bölgeler arası göç ve nüfus hareketlerinin doğurduğu sorunlar da meydana gelmektedir. Sosyoekonomik koşulların ve gelişmişlik düzeyinin ülke geneline dengeli bir biçimde dağıtma isteği hükümetlerin önem verdiği konulardandır. Bölgesel dengesizliklerin meydana getirdiği sorunları gidermek, sınırlı düzeyde bulunan kaynakların ülke geneline yayılmasını sağlamak amacıyla ülkeler teşvik politikalarına başvurabilmektedirler.

Özetle teşvikler özünde yatırımların artırılması, özellikle özel sektörün yatırıma yönlendirilerek daha çok yatırım yapmasının sağlanması ve bunun yanında ekonomik büyüme ve istikrar gibi amaçlar için uygulanmaktadır. Aynı zamanda teşviklerin, yatırımların belirli sektör veya bölgelere yönlendirilmesi, göç ve çevresel faktörlerin iyileştirilmesi gibi sosyal amaçlar doğrultusunda kullanılması söz konusudur. Teşvikler Cumhuriyetimizin kuruluşundan bugüne, gerek kamu fonlarının geliştirilmesi öngörülen çeşitli sektörlerle aktarılması gerekse piyasa ekonomisine müdahale aracı olarak kullanılması bakımından başvurulan bir uygulama olarak süregelmiştir.

2.2.2. Yatırım Teşviklerinin Sınıflandırılması

Literatürde çeşitli şekillerde sınıflandırmalara rastlamak mümkün olmakla beraber, yatırım teşvikleri amaçlarına, kapsamına, araçlarına kaynaklarına veya verilmiş aşamalarına göre beş farklı şekilde sınıflandırılabilir (Duran, 2003: 23-24):

- Amaçlarına Göre Teşvikler: Teşvikler, yatırım ve üretimi arttırmak, ihracatı özendirmek, rekabet gücü kazanmak, yabancı sermaye çekmek, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, bölgeler arası farklılıkları gidermek, girişimci riskini minimize etmek, Ar-Ge ve teknoloji geliştirmeyi sağlamak, nitelikli insan gücü yetiştirmek, verimlilik ve kalite artışı

sağlamak, KOBİ'leri desteklemek ve yarım kalmış yatırımların tamamlanmasını sağlamak gibi çeşitli veriliş amaçlarına göre sınıflandırılabilmektedir.

- **Kapsamına Göre Teşvikler:** Genel ve özel amaçlı teşvikler olarak sınıflandırılabilir. Genel amaçlı teşvikler ekonominin genelini kapsayan ve sektör ayırt etmeksizin her sektör için aynı oranlarda uygulanan teşviklerdir. Gümrük muafiyeti veya KDV istisnası gibi mali teşvikler buna örnektir. Belirli sektör, bölge veya firmaları diğerlerine göre avantajlı duruma getiren teşvikleri de özel amaçlı teşvikler olarak nitelendirmek mümkündür. Böylece özel amaçlı teşvikler bölgesel ve sektörel olarak iki dala ayrılır. Bölgesel teşvikler belirli bir bölgeyi, sektörel teşvikler ise belirli bir sektörü diğerlerine göre avantajlı hale getirecek, ilerlemesini sağlamak amacıyla devlet tarafından verilen teşviklerdir.
- **Veriliş Aşamalarına Göre Teşvikler:** Yatırım öncesi, yatırım dönemi ve işletme dönemi teşvikleri olmak üzere üç ayrı aşamaya ayrılabilir.
- **Kullanılan Araçlara Göre Teşvikler:** Nakdi teşvikler, ayni teşvikler, vergisel nitelikli teşvikler, garanti ve kefaletler ve diğer teşvikler olarak sınıflandırılabilmektedir.
- **Kaynaklarına Göre (Vergisel) Teşvikler:** Gelir/Kâr bazlı, sermaye bazlı, emek bazlı, satış bazlı, katma değer bazlı, ithal veya ihrac bazlı ve diğer özel harcama bazlı teşvikler olarak sınıflandırmak mümkündür.

2.2.3. Yatırım Teşvik Araçları

Yatırımların teşvik edilmesine yönelik kullanılan çok sayıda teşvik aracı veya unsuru bulunmaktadır. Teşvik araçları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve ekonomik kalkınma ihtiyaçlarına göre çeşitlilik gösterebilmekle beraber, teşvik politikalarının uygulanması amacıyla sıklıkla kullanılan 3 temel teşvik aracı bulunmaktadır. Bunlar: 1- finansal/nakdi teşvikler, 2-mali/vergisel teşvikler, 3-diğer teşvikler olmak üzere üç grupta incelenmektedir (UNCTAD, 2004: 6-7).

Tablo 1: Yatırım Teşvik Araçları ve Bunların Türleri

1-Finansal/Nakdi Teşvikler	<p><u>Karşılıksız:</u> Hibeler ve Primler</p> <p><u>Karşılıklı:</u> Uygun Koşullu Krediler</p> <p><u>Garanti ve Kefaletler:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Kredi garantileri -Yüksek ticari risk taşıyan projelere kamu kaynaklı risk sermayesi katılımı -Ekonomik ve ticari riskleri kapsayan ayrıcalıklı kamu sigortası (devalüasyon, politik karmaşa vb.)
2-Mali/Vergisel Teşvikler	<p><u>Gelir ve Kurumlar Vergisi Teşvikleri:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi -Vergi muafiyeti -Zarar mahsubu -Hızlandırılmış amortisman -Yatırım indirimi -Bazı harcamaların vergiden düşülmesi (Sosyal güvenlik katkısı, istihdamla ilgili harcamalar, reklam, tanıtım ve pazarlama, sağlık harcamaları vb. gibi) -Vergi kredisi/Finansman fonu <p><u>KDV Teşvikleri:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Sermaye mallarına KDV istisnası -Gelişmemiş bölgelere ve/veya bazı ürünlere düşük KDV oranı uygulaması <p><u>Gümrük Vergisi Teşvikleri:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Makine-teçhizat, hammadde, parça ve yedek parça gibi sermaye mallarına gümrük muafiyeti -Gümrük vergisi iadesi
3-Diğer Teşvikler	<p><u>Aynı Teşvikler:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Arsa-arazi tahsisi -Bina temini <p><u>Diğer Bazı Teşvikler:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> -Alt yapı hazırlanması -Ayrıcalıklı kamusal anlaşmalar -Yatırım öncesi hizmetler; finansman kaynakları, yatırım projesi hazırlama ve yönetme, hammadde ve alt yapı durumu, Pazar araştırması, üretim ve pazarlama teknikleri, eğitim, kalite kontrol geliştirme teknikleriyle ilgili çeşitli yardımlar.

Kaynak: UNCTAD, 2004: 6-7 ve Duran, 2003: 27

Tablo 1 incelendiğinde yatırım teşvik araçlarının üç grupta ele alındığı ve bunların yanında türleri görülmektedir. Yatırımcılara devlet tarafından karşılıklı veya karşılıksız olarak doğrudan verilen nakdi yardımlara finansal(nakdi) teşvikler denir ve kendi arasında 3 gruba ayrılır. Esasen devletin vermediği sadece almaktan vazgeçtiği vergilere mali(vergisel) teşvikler denir. Mali teşvikler çeşitli istisna ve muafiyet

şeklinde olabileceği gibi ödemenin ertelenmesi veya taksitlendirilmesi şeklinde de uygulanabilmektedir. Ayrıca mali teşvikler; kâra dayalı mali teşvikler, sermaye ve yatırıma dayalı mali teşvikler, emeğe dayalı mali teşvikler, satışa dayalı mali teşvikler, ithalata dayalı mali teşvikler, ihracata dayalı mali teşvikler, diğer özel harcamalara dayalı mali teşvikler, katma değere dayalı mali teşvikler ve ülke dışı mali teşvikler olmak üzere dokuz çeşittir. Tabloda belirtilen diğer teşvikler de düzenleyici teşvikler, sübvansiyonlu hizmetler, piyasa ayrıcalığı ve döviz ayrıcalığı olmak üzere dört gruba ayrılmıştır (Yavan, 2010: 35-38).

2.3. TÜRKİYE'DE TEŞVİK POLİTİKALARININ TARİHÇESİ

Teşvik politikaları ülkelerin önceliklerine göre farklı uygulamalar göstermektedir. Ülkemizde de her dönemde uygulamaya konu olan teşvik politikaları özellikle 1980'li yıllardan günümüze kadar yoğun olarak uygulanmıştır. Teşvik politikalarının genel amaçları, araçları ve ekonomi politikası içerisindeki etkinliği zamanla değişiklik göstermiş ve bununla birlikte özel kesim sermaye yatırımlarını özendirme aracı olarak hemen hemen her dönemde uygulama alanı bulmuştur. Özellikle kriz dönemlerinde krizden kurtulmak için maliye politikası içerisinde etkinliğini korumuştur.

2.3.1. Planlı Kalkınma Dönemi Öncesi Uygulanan Teşvik Politikaları

Cumhuriyetimizin kurulduğu sıralarda ülke ekonomisi Osmanlı Devleti'nden kalan dış borç ve savaşlar neticesinde çökmüş bir ekonomi sistemiyle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında sanayiye teşvik etmek amacıyla çıkartılan kanunlar üretimin önünün açılması için gerekli olan teşvikleri sağlamaya yönelik olmuştur. Aynı teşvikler ülke ekonomisini canlandırmak amacıyla Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da devam etmiş ancak ekonomi devletçilik ilkesine dayalı bir biçimde yönlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Batı ülkeleri karşısında zayıflayan sanayisini canlandırabilmek için 1 Ocak 1913'de "Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati" yapılmıştır. Bu kanunla toplam değeri bin lirayı aşan sanayi tesisleri en fazla beş dönüme kadar hazine arazisinin bağışlanacağı, sanayi kuruluşları için gerekli olan

makine, teçhizat, hammadde ve yardımcı maddelerin gümrük, resim ve vergilerden muaf olarak ithali, fabrikaların kurulması ve işletilmesine yönelik vergiler ve harçlardan muaf tutulacakları belirtilmiştir. Aynı zamanda ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için sanayide yeni sektör girişimlerine başvurulmuştur (Kepenek, 1994: 18). Fakat halk, sermaye yetersizliği, tecrübe eksikliği ve teknolojik yetersizliklerden dolayı bu kanundan yeterince faydalanamamıştır. Kanundan yararlananların az olması bu girişimin başarısızlığına neden olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ekonomiyi canlandırmak ve üretimi teşvik etmek için 1923'teki Birinci İktisat Kongresinden sonra 1927 yılında 15 yılı kapsayan "Teşviki Sanayi Kanunu" yürürlüğe konmuştur. Özel sektörde yeterli sermaye birikiminin olmaması, teknolojik gelişmelerin noksanlığı gibi nedenlerle teşvik kanunlarıyla istenilen başarıya ulaşılamamıştır. 1942 yılından sonra ise "Teşviki Sanayi Kanunu" yürürlükten kaldırılmıştır. 1930-1939 döneminde ülkenin hızla kalkınması amaçlanmış, sanayiyi geliştirmeye yönelik özel girişimin istikrarlı bir şekilde artması hedeflenmiştir. Aynı zamanda 1929'da yaşanan Dünya Ekonomik Bunalımının ekonomide meydana getirdiği tahribatları en aza indirgeyici ve olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya yönelik mali politikalar uygulanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadar sanayileşmede tam anlamıyla istenilen bir ivme yakalanamamıştır. Buna sebep olan özel sektör sermaye birikiminin azlığı, girişimcilerin yeterli tecrübeye sahip olmayışı ve bilgi eksikliği gibi nedenlerden dolayı, sanayileşmeyi gerçekleştirmesi beklenen kanunlar yeterince uygulama alanı bulamamıştır. Bunun için 1946'dan itibaren ülke ekonomisi için yapılacak olan plan ve programlar yeterli olan altyapının sağlanabilmesine yönelik olmuştur. Bu dönemde 1942 yılına kadar uygulanan "Teşviki Sanayi Kanunu" dışında sistematik bir teşvik uygulamasının gerçekleştirilememesinin başlıca nedeni 1929 bunalımına bağlı olarak gelişen devletçi politika uygulamalarıdır. Fakat bu dönemde kurulan temel sanayi kuruluşları özel sektör için okul görevini üstlenmiş ve ülke ekonomisinde sermaye birikimine hız kazandırmıştır (İncekara, 1995: 51).

1946-1959 dönemi ekonomi politikaları incelendiğinde temel amacın kaynak dağılımının liberal bir ekonomik sistem içinde gerçekleştirilmesinin sağlanması şeklinde olduğu görülmektedir. İyi bir liberal sistemin kurularak işletilmesi, toplam

talebi karşılayabilecek üretim ve ticaret imkanına sahip güçlü bir sermaye sınıfının varlığı ile mümkün olabilir. Bu nedenle bu dönem Türkiye ekonomisi açısından temel dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir (Selen, 2011: 198).

Teşviki Sanayi Kanununun 1942 yılında yürürlükten kaldırılmasından sonra planlı kalkınma öncesi son dönemde değişik alanlarda teşvik kararları birbirinden bağımsız şekilde uygulanmıştır. Bu çerçevede 1951 ve 1954 yıllarında “Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu”, 1953 yılında “Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu”, 1954 yılında “Petrol Kanunu”, 1956 yılında “Şeker Kanunu” yürürlüğe konularak birbirinden bağımsız şekilde uygulanmıştır (İncekara, 1995: 52).

Dışa açık ekonomi politikasının izlendiği 1956-1959 döneminde yabancı sermaye girişine önem verilmiş ve regülasyon niteliğinde teşvik uygulamalarının yabancı sermayeye yönelik olarak da kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemin en karakteristik teşvik aracı İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın imarı amacıyla ABD tarafından sunulan Marshall Yardımıdır. Bu yardımlardan sağlanan kaynaklar tarım sektöründeki alt yapının geliştirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Tarımda makineleşmeye bağlı olarak üretimde artış meydana gelmiş ve tarım ürünlerinin pazarla buluşması kolaylaştırılmıştır (Selen 2011: 201). Ancak, dönem için genel bir değerlendirme yapılacak olursa genişletici para ve maliye politikalarının uygulandığı dönemde bu politikaların somutlaştırılmış hali olan teşvikler birbirinden bağımsız ve plansız bir şekilde uygulandığından iç talebi karşılama girişimi ithalat ile olmuştur. Bu da ödemeler dengesinde meydana gelen olumsuzları ve artan dış borç baskısını beraberinde getirmiş ve dönem sonunda moratoryumu kaçınılmaz kılmıştır.

2.3.2. Planlı Kalkınma Döneminde Uygulanan Teşvik Politikaları

Planlı kalkınma döneminde uygulanan teşvik politikalarını incelerken Türkiye ekonomisi açısından dönüm noktası niteliği taşıyan 24 Ocak Kararlarının alındığı 1980 yılı öncesi ve sonrası olarak ayrıma tabi tutmamız konunun anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

2.3.2.1. 1960-1980 Dönemi Teşvik Uygulamaları

Bu dönem ekonomide kaynak kullanımının devlet tarafından belirlendiği bir dönem olmuştur. Beş yıllık kalkınma planları yardımıyla ekonomi politikasında belirlenen amaçlara ulaşılması hedeflenmiştir (Selen, 2011: 202).

1950'li yıllarda izlenen liberal politikaların ekonomik krizle sonlanması ve istenilen ekonomik gelişmenin sağlanamamış olması, yine bu yıllarda nüfus ve ekonomik güç kaybına uğrayan sivil-askeri bürokrasinin nüfus mücadeleleri, güçsüzleşen yerli sanayi sermayesinin istikrar ve ekonomik güç arayışları, dış kreditorlerin alacaklarının tahsil imkanını artırmak adına ortaya çıkan baskılar neticelerinde planlı ekonomi politikalarının uygulamaya konulma gerekçeleri oluşmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2003: 143).

Özel sektör için yol gösterici kalkınma planlarının uygulamaya başlanması, 1960 ve sonrası planlı dönemde yatırımların teşvik edilmesine yönelik baskınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde çıkarılan kararname ve tebliğler ile olmuştur. Bu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve yatırımların teşvikine yönelik yasal düzenlemelere gidilmiştir (Yerebakan, 2007: 25).

- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi(1963-1967):

Birinci Beş Yıllık Kalkınma planında, mevcut gelişmelerin kamu yatırımları ve KİT'ler tarafından sağlandığı düşüncesiyle hareket edilmiş ve bu nedenle devlet müdahalesi olmaksızın ekonomik kalkınma ve gelişmenin sağlanamayacağı düşüncesi etkili olmuştur. Bunun için de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında şu ifadeler yer verilmiştir:

Özel sektörün iktisadi kalkınmanın bütün şartlarını yalnız başına gerçekleştirmesi mümkün değildir. İktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi için yatırımların hızlandırılması, üretimin yapısında ve metodlarında bazı temel değişikliklerin meydana getirilmesi gerekir. Faaliyetlerini piyasa şartlarına göre ayarlayan müteşebbisin bunları gerçekleştirmesi mümkün değildir. Az gelişmiş ve durgun bir iktisadi düzenden ileri ve dinamik bir bünyeye geçiş için merkezi otoritenin sistematik ve rasyonel tedbirler alması gerekmektedir. Nitekim Türkiye'nin ilkel bir ekonomik düzenden daha ileri bir üretim sistemine geçmesi Devlet yatırımları ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin faaliyetleri ile mümkün olmuştur. (DPT, 1963: 60)

Bu planla özel sektörün kalkınmada etkin bir rol almasını sağlamak amacıyla ilk defa sistematik teşvik politikası uygulanmıştır. Bu çerçevede, a) Vergi İndirimleri, b)

Geri kalmış bölgelere özel teşvik uygulamaları, c)İhracatta vergi iadesi uygulamaları, d)Kamu özel sektör ortak yatırımları gibi teşvik araçları uygulamaya konmuştur (Selen, 2011: 206).

- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi(1968-1972):

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hedeflerini a)Gayrisafi milli hasılayı artırarak Türk ekonomisinin karşılaştığı yapısal güçlükleri ortadan kaldırmak, b)Genel istihdam imkanlarının genişletilerek ekonomide köklü bir yapısal değişimin yapılması, c)Ekonomik yapının tarımsal karakterden çıkararak sanayi sektörünün hakim olduğu yapı oluşturmak, d)Tasarrufların ve yatırımların hedeflenmesiyle artan gelirin vatandaşlar arasında daha adil bir dağılımını sağlamak şeklinde özetleyebiliriz (DPT, 1968: 2-3).

Plan döneminde kullanılan başlıca teşvik araçları; a)Geliştirme ve Teşvik Fonları, b)Karma Teşebbüslere Katılım Payları, c)Yatırım İndirimi, d)Gümrüklerde taksitlendirme ve tam/kısmi muafiyet uygulamaları, e)Sanayi ve turistik bölgelerin tahsis ve tanzimi ve diğer teşvik unsurları olarak sıralanabilir (Selen, 2011: 207). Söz konusu planda yeni teşvik uygulamalarına gidilmiş diğer taraftan mevcut teşvik uygulamalarına devam edilmiştir. Özel sektör yatırımlarının döviz ihtiyacını karşılamak için temin edilen kredi ve projelerden faydalanması sağlanacaktır. Plana göre mali teşvik olarak teşvik kanunlarından yararlanacak firmaların çifte vergilendirilmesi önlenmeye çalışılacak aynı zamanda geri kalmış bölgelere özel rejim uygulanması sağlanacaktır (DPT, 1968: 117-118).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planını uygulamaya koyan 933 sayılı kanunun birçok maddesi Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. İptale konu olan geliştirme ve teşvik fonları, kamu iştiraki, gümrüklerdeki muafiyet, plandan beklenen başarının ve istenilen sonuçların alınamamasına neden olmuştur.

- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi(1973-1977):

Bu planda önceki planlara göre belirlenen hedeflerin niteliksel olarak farklılık gösterdiği bir dönemdir. Öncelikle sanayileşme stratejisi değiştirilmiş, ithal ikameci sanayileşme politikalarından uzun vadede dışa açılma hedefine odaklanan ve üretim

malı üretimine yönelik sanayileşme politikası izlenmiştir. Bu değişime neden olan temel unsurları; Avrupa Birliği ile imzalanan Ankara Anlaşması ve bu anlaşmaya bağlı protokoller, Avrupa Birliği ile 1995’te gerçekleştirilen Gümrük Birliği koşullarına ülke ekonomisini hazırlama hedefi, geçmiş iki plan döneminde hedeflenen sanayileşme düzeyinin yakalanamaması, artan ve kentlerde yoğunlaşan nüfusun ihtiyaç duyduğu istihdam alanlarının oluşturulması gerekliliği olarak sıralanabilmektedir (Selen, 2011: 204).

Bu plan döneminde küçük ve dağınık bir şekilde faaliyet göstermeye başlayan sanayi kuruluşlarının büyük kuruluşlar haline getirilmesi gerektiği konusu üzerinde durulmuş ve teşvik ve yönlendirme çalışmalarının tek elden ve bir program dahilinde yürütülmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Başlangıçta Sanayi Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmaları, 1967’de Başbakanlığa bağlı olarak kurulan “Yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosu” ve 1970 yılından itibaren “Devlet Planlama Teşkilatı Teşvik Uygulama Dairesi” üstlenmiştir. 1971 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına devredilen daire, 1980 yılından itibaren yine Devlet Planlama Teşkilatına bağlanmıştır (DPT, 2000a: 62).

Türkiye ekonomisi, 1970’li yılların ilk yarısında olumlu dünya konjonktürü, artan işçi dövizli gelirleri ve ödemeler dengesinin diğer kalemlerinde meydana gelen lehte gelişmelerin tanıdığı avantajları kullanarak ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasını devam ettirebilmiş; ancak, petrol fiyatlarındaki şoka bağlı olarak ortaya çıkan dış ticaret hadlerindeki bozulmalar ödemeler dengesine büyük yük getirmiştir. Bu yük kısa vadeli borçlanmaya gidilerek hafifletilmeye çalışılmıştır; fakat 1977 yılından itibaren üretim ve yatırım için gerekli olan ithalat zamanında ve yeterli olarak yapılamadığından, işgücü piyasasında da artan sorunlarla birlikte ekonominin arz yönünde de önemli problemler meydana gelmiştir (DPT, 2000a: 62). Ortaya çıkan tüm bu problemler yatırım talebini olumsuz ölçüde etkilemiş, teşvik uygulamalarının geliştirilerek devam etmesine rağmen genel ekonomik göstergelerin istenilen düzeye ulaşmasını engellemiştir.

Bu dönemde daha çok teşviklerin sunumunun tek elden ve disiplinli olarak yürütülmesini sağlamak için çalışmalar yapılmıştır. Aynı zamanda geçmiş iki dönemde belirtilen hedeflere ulaşmak için üretim, yatırım ve istihdam üzerinde durulmuştur.

- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi(1979-1983):

Bu planda ise; bölgeler arası gelişmişlik farkının azaltılması üzerinde durulmuş, diğer bölgelere kıyasla gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerde gelişmenin ulusal plan hedefleri doğrultusunda sürekliliğini sağlamak, düzensiz kentleşmenin önüne geçmek, arazi kullanımını kontrol altına almak ve altyapı düzenlemeleri planın hedefleri arasına dahil edilmiştir. İlk üç planda olduğu gibi yatırım politikası sanayileşmeye bağlanmış ve sanayileşme sürecinde yapısal değişiklik sağlamak, yüksek gelir ve üretim seviyesine erişmek amacıyla yönelik olarak üretim sanayisi içinde ara ve yatırım malları üreten sanayilerin öncelikle geliştirilmesi veya yeni kuruluşlarının yapılması öngörülmüştür (DPT, 1979: 24-100).

Bu plan döneminde yaşanan olumsuz ekonomik ve siyasal gelişmeler plan hedeflerine uygun teşvik uygulamasına imkan vermemiştir. Teşvik uygulamalarında bahsi geçen köklü yapısal değişiklikler gerçekleştirilememiştir. Plan işlerliğini kaybetmeye doğru yüz tutarken bu dönemde izlenen ekonomi ve teşvik politikalarını, Türkiye ekonomisinde radikal dönüşümü gerçekleştiren 24 Ocak 1980 kararları şekillendirmiştir.

2.3.2.2. 1980 Sonrası Dönemlerde Teşvik Uygulamaları

Bilindiği gibi dördüncü planlı dönem, tüm dünyada görülen stagflasyonist karakterli ekonomik istikrarsızlıkla mücadelenin yaşandığı bir ortamda sonlanmıştır. Bu dönemde ekonomik krizden kurtulmak için izlenen ekonomi politikalarında radikal bir dönüşüm kararları alınmıştır. 24 Ocak 1980'de alınan kararlar ile ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinden vazgeçilerek ihracata dönük sanayileşme stratejisinin uygulamaya konulması gerçekleştirilmiştir. Bu kararlar gereğince daha önceleri uygulanan para, kredi, kambiyo ve teşvik politikaları terkedilmiştir (Selen 2011: 121). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planınının 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle rafa kaldırılmış olması uygulamaların başarısını dolayısıyla hedeflerin tutturulmasını güçleştirmiştir.

24 Ocak 1980 Kararları ülke ekonomisi açısından dönüm noktası olmuştur. Ekonominin kötü gidişini tersine çevirmek için alınan kararlar ülke ekonomisinin dışa açık, ihracata dayalı bir ekonomi sisteminin kurulmasına yönelik olmuştur. 1980 sonrası

dönem beşinci beş yıllık kalkınma planı döneminden birbirini izleyen dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı dönemine kadar uzanmaktadır.

24 Ocak 1980 kararları kapsamında uygulamaya konulan teşvikler ve yasal dayanakları şu şekildedir (Selen, 2011: 209):

- Gümrük Muafiyeti: 474 Sayılı Kanunun 2. Maddesi
- Gümrük Vergi ve Resimlerin Taksitlendirilmesi: 474 Sayılı Kanunun 3. Maddesi
- Yatırım İndirimi: 199 Sayılı Gelir vergisi Kanunu ve 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
- Bina İnşaat Vergisi İstisnası: 2351 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
- Vergi, Resim, Harç İstisnası: 10.02.1973 Tarihli ve 7/5821 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı
- Faiz Farkı İadesi: 29.09.1980 Tarihli ve 8/909 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı
- Döviz Tahsisi: Yıllık İthalat Rejimi ve Yatırımların Teşviki ile İlgili Kararnameler
- Yerli Üretime Konu Malların Maliyetine Giren Dolaylı Vergilerin Beş Yıla Kadar Taksitlendirilmesi: 474 Sayılı Kanunun 2. Maddesi

1980 Askeri darbesiyle rafa kaldırılan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı yeterli derecede uygulama alanı bulamamışken 24 Ocak 1980 Kararları darbe sonrasında da ekonomik istikrarı sağlamak için uygulamaya konulmuştur.

1980 sonrasında yaşanan değişimi iç ve dış etkenlere bağlı olarak açıklamak mümkündür.1980 sonrasında gerek sosyal gerek ekonomik gerekse siyasal alanda etkisini hissettiren olgu küreselleşmedir. Türkiye'nin bu süreç içerisinde Avrupa Birliği'ne ve Dünya Ticaret Örgütü de dahil olmak üzere IMF gibi kuruluşlara uluslararası ticaretlere ilişkin vermiş olduğu taahhütler ülke içerisinde kalkınmayı ve gelişmeyi sağlayıcı nitelikteki alanlara devletin rahatça politika uygulanabilirliğini azaltmıştır. Bu kısıtlamalar içerisinde devlet teşvikleri de dahil edilmiştir. IMF, DTÖ, AB, DB gibi kuruluşlar kendi şartlarına yönelik teşvik politikası uygulamalarını benimsetmeye çalışmışlardır. Piyasa mekanizmasını bozmayacak ve haksız rekabetten

uzak nitelikler üzerine kurgulamayı ilke edinmişlerdir. Kısacası alınan dış borçlar ve verilen taahhütler devletin ekonomi üzerindeki etkinliğini kısıtlayıcı nitelikte olmuştur.

Ülke 1980 sonrası dönemde 1994 Bankacılık Krizi, 2000 ve 2001 Krizleri ve son olarak da 2008 küresel finans krizini yaşamıştır. Gerek uygulanan ekonomi gerekse teşvik politikaları dönemlere göre değişiklik göstermiş, kriz dönemlerinde maliye politikasının artan önemine dikkat çekilerek teşvik politikalarına etkinlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Teşvik sisteminde meydana gelen değişimi 1980 sonrasında iki alt dönemde ele almak mümkündür. 2001 Ekonomik kriz sonrası yaşanan yapısal dönüşüm teşvik sisteminde amaçlar bakımından değişimi beraberinde getirmiştir. İlk dönem olarak 1980-2000, ikinci dönem olarak 2000 ve sonrası olarak ayrıma tabi tutulabilir.

- 1980-2000 Dönemi:

Bu dönemde izlenen teşvik politikaları, dönem başında yaşanan ekonomik krizle mücadele önlemleri kapsamında şekillendirilmiştir. Artan enflasyonist baskılar, ödemeler dengesi sorunları, artan işsizlik ve eksik kapasite kullanımında artış dönem başında meydana gelen ekonomik krizi somutlaştırmaktadır. 1977-1980 yıllarında enerji(petrol) ve döviz darboğazı sanayi sektöründe eksik kapasite kullanımına yol açmıştır. Sanayi sektörü 1979 yılında %5.4, 1980'de %5.6 oranında gerilemiştir. Sanayi sektöründeki bu gerileme gayrisafi yurt içi hasılayı etkilemiş ve 1979'dan başlayarak negatif değerlere doğru sürüklemiştir. İthal ikameci politikalar ve aşırı değerlenmiş kur politikaları ödemeler dengesindeki sorunların devam etmesine neden olmuştur (Selen, 2011: 216). Alınan 24 Ocak Kararları bu sorunların çözümlenmesi amacıyla uygulamaya konulmuştur.

Bu dönemde uygulanan teşviklerin ana amacı atıl vaziyette duran, üretim sürecine dahil edilmeyen, kapasitenin uyarılmasını sağlamaktır. Bu sayede büyüme hızının artırılması ve beraberinde talep enflasyonunun en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Teşviklerin diğer bir amacı da ödemeler dengesi sorunlarının en aza indirilmesidir.

1980-2000 Dönemi Beşinci, Altıncı ve Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemlerini kapsamaktadır. 1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma

Planında ifade edilen teşvik politikaları şu şekilde özetlenebilmektedir (DPT, 1985: 32-33):

- İhracatın artırılması ve bu artışta devamlılığın sağlanarak ihraç ürünlerinin çeşitlenmesi ve toplam içinde özellikle sınaî ürünlerin payının artırılması,
- Teşvik mevzuatının tek yasada toplanarak, birbirini tamamlayan ve değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte bir yatırım ve ihracatı teşvik sistemi geliştirilmesi,
- İstihdam probleminin çözülmesinde emek yoğun yatırım projelerinin teşvikine ağırlık verilmesi,
- Yatırımların finansmanında özkaynak kullanımı teşvik edilmesi,
- Bölge ülkelerinin ihtiyacına yönelik belirlenecek tarım ve hayvancılık yatırımlarına öncelik verilmesi,
- Döviz gelirlerini artırmak için mevcut teşvik araçlarının uygulanmasına devam edilmesi, özellikle deniz taşımacılığı ve gemi inşa sanayii, enerji ve tarıma dayalı entegre yatırımlar ve toplu konut yatırımları için ilave teşvik tedbirleri uygulanması,
- Yatırımların ülke genelinde dengeli dağılımını yönlendirmek amacı ile, teşvik tedbirlerinin yörelere göre uygulanmasında farklılaştırmaya devam edilmesi,
- Özellikle dayanıklı tüketim ve yatırım mallarının dışarıda pazarlanmasında, satış sonrası bakım hizmetlerinin devamlılığını temin etmek üzere depolama, büro, acentelik, bayilik ve temsilcilik kurulması yolunda devletçe gerekli olan desteğin sağlanması.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında ise büyümenin serbest rekabet ortamında ve özel kesimin dinamizminden azami ölçüde yararlanılarak gerçekleştirilmesi, iktisadi faaliyetlerde kamunun yönlendirici ve teşvik edici olması, uluslararası entegrasyona imkan verecek bir ekonomik yapının oluşturulması esas alınmıştır. Bununla birlikte teşvik politikaları şu şekilde özetlenebilmektedir (DPT, 1990: 1-31):

- Teşvik politikalarının değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte, bürokrasiyi en alt düzeye indirecek, daha az sayıda daha etkin araçlara sahip olacak yönde geliştirilmesi,
- Avrupa Topluluğu'na tam üyelik konusu da dikkate alınarak, teşvik edilecek yatırım projelerinin uzun dönemde rekabet şansına sahip teknolojik yapıda kurulması, mevcut tesislerin ise modernize ve tevsi edilmesi hususlarının göz önünde bulundurulması,
- İhracatçıların uluslararası piyasalarda rekabet etmelerine imkan verecek şartların sağlanmasına devam edilecek, ihracat kredisi ve ihracat sigortası sistemleri geliştirilecek ve ihracatçının her türlü teknik yardımdan yararlanması,
- Finansal kiralama yolu ile yapılacak yatırımların artırılması yönünde çalışmalar sürdürülmesi, yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinin ve yabancı ülkelerde yatırım yapacak müteşebbislerin dünya piyasalarında daha güçlü hale gelmeleri için verilen teşvikler devam ettirilecek ve gerekli düzenlemelerin yapılması.

Ayrıca mali teşvikler kapsamında dışa açılma politikalarıyla uyumlu olarak, yabancı sermayenin ve ileri teknolojinin Türkiye'ye gelişini ve Türk müteşebbislerinin dışa açılmalarını teşvik etmek, ülkelerin vergi sistemlerini yakınlaştırmak amacıyla son yıllarda hız kazanan çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının yapılmasına bu plan döneminde devam edilmesi öngörülmüştür (DPT, 1990: 34).

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise teşvik sistemi ile ilgili mevzuat tek bir yasada toplanarak, birbirini tamamlayan, değişen iç ve dış piyasa şartlarına uyum sağlayabilecek esneklikte, GATT kurallarını ve Avrupa Birliğindeki uygulamaları da dikkate alacak şekilde, bürokrasiyi en alt düzeye indirerek, daha az sayıda, daha etkin araçlara sahip olacak yönde geliştirilecektir. Teşvik politikaları yeni istihdam imkanlarını geliştirme, küçük ve orta ölçekli işletmeleri destekleme, çevrenin korunması, kalkınmada öncelikli bölgelerin gelişmesine katkıda bulunma ve gümrük birliğinin gerektirdiği yapısal uyumu sağlama amaçları dikkate alınarak belirlenecektir. Ayrıca, ileri teknolojiyi sağlamak, uyarlamak ve üretmek için

işletmelerin AR-GE faaliyetleri ve bunlarla ilgili yatırımların desteklenmesi ifadelerine yer verilmiştir (DPT, 1996: 198).

- 2000 Sonrası Dönem:

2000'den günümüze kadar olan dönem Sekizinci ve Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planlı dönemini kapsamaktadır. 2000 ve sonrası dönem olarak ayrıma tabi tutulmasının nedeni 2000 ve 2001 yıllarında ülke ekonomisini sarsan krizlerin meydana gelmiş olmasından dolayıdır.

2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yatırımların teşviki üzerinde durularak yatırımları teşvik politikalarının temel amacı; dünya ile entegrasyonu sağlamak, bilgi toplumuna erişmek ve yabancı sermayeyi özendirme. Bu çerçevede, bilgi teknolojileri başta olmak üzere Ar-Ge ve teknoloji geliştirme, altyapı, Yap-İşlet-Devret ve benzeri modellerle yürütülen projeler, çevre koruma, küçük ve orta boy işletmelerin gelişmesi, kalifiye işgücü sağlanması, istihdam yaratma, döviz kazandırma ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik girişimlerin desteklenmesini içermektedir. (DPT, 2000b: 34-35). Aynı zamanda çevre koruma Ar-Ge, uluslararası ticaret ve girişimcilere sunulacak olan sübvansiyon ve teşvikler AB ve Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarına göre şekillendirilmiştir. KOBİ'lerin uluslararası rekabet gücünü artırıcı, bilgilendirme, pazarlama ve tanıtım gibi gerekli departmanların oluşturulmasına öncelik verilmiş, bu kapsamda KOBİ'lere yönelik devlet yardımlarının sağlanacağı belirtilmiştir.

Bu dönemde Avrupa Birliği uyum sürecinde gerçekleştirilecek teşvikler doğrudan yabancı yatırımların, sanayinin üretim kapasitesine, teknolojik kapasitesine ve rekabet gücüne katkı sağlaması konusuna önem verilerek, katma değeri yüksek projelerin teşvik edileceği belirtilmiştir. Yerel girişimci ve kuruluşların Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi için AB Programlarına aktif olarak katılımının sağlanacağı belirtilerek AB'den mali yardım alınmasına yönelik çalışmalarda çeşitli tedbirlerin alındığı görülmüştür (DPT, 2003: 23).

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, AB'ye üyelik sürecinin gerektirdiği Katılım Öncesi Ekonomik Program ve Uyum İçin Stratejik Çerçeve gibi dokümanların yanında, başta Orta Vadeli Program olmak üzere diğer

ulusal ve bölgesel plan ve programlar ile sektörel ve kurumsal strateji belgelerinin dayanağını oluşturmaktadır (DPT, 2007). Bu doğrultuda AB'ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel stratejileri belirleyerek tasarlanmıştır. Bu nedenle plan dönemi AB mali takvimi dikkate alınarak 2007-2013 yıllarını kapsayacak biçimde diğer kalkınma planlarından farklı olarak 7 yıllık olarak belirlenmiştir.

“İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” olarak bir vizyon belirlenmiş olması bu planı diğer planlardan ayıran özellik olarak görülmektedir. Bu planla ülkemizdeki teşvik sistemi ile ilgili olarak eleştirel bakış açısı sergilenmiş, etkin destek araçlarının bulunmayışı, karmaşıklık, mükerrerlik, eşgüdüm eksikliği ve performans izleme mekanizmalarının yetersizliği gibi konular önemini korumuştur. Bu plan dönemi değişimin ve rekabetin yoğunlaştığı ve küreselleşmenin her alanda etkili olduğu bir dönem olarak kabul edilmiştir.

Bu planda teşviklerle ilgili vizyona dönük temel amaç ve politikalar şu şekilde sıralanabilir:

- Teşvik Sisteminin etkinliğinin artırılarak genel nitelikli uygulamalar ile devlet yardımlarının ayrılması
- Yatırımların ve istihdamın artışını hızlandırmak ve bölgesel gelişmede özel sektör katkısını artırmak amacıyla yeni teşvik tedbirleri uygulanması
- Teşvik sistemine, seçicilik taşıyan ve yönlendirme gücü olan unsurlar ilave edilerek kamusal açıdan fayda-maliyet analizi yapılmasını sağlamak
- Teşviklerde ülke içindeki katma değeri kalıcı ve sürdürülebilir olarak arttıracak başta teknoloji geliştirme ve yenilikçilik faaliyetlerine yoğunlaşmak
- Sunulacak olan devlet yardımlarının ülkenin uluslararası rekabet gücünü artıracak faaliyet alanlarına yoğunlaştırmak.

2000 sonrası dönemde izlenen teşvik politikalarında kullanılan araçlar bakımından ciddi bir değişiklik olmamıştır. Bu dönemlerde de standart maliye politikası

araçları değişen ağırlıkta destek unsuru olarak kullanılmıştır. Vergisel teşvik araçları mali teşvikler kapsamında kullanılmaya devam edilirken 2006 yılından itibaren yatırım indirimi uygulaması aşamalı olarak kaldırılmıştır. Yapılan değişiklikle, yatırım indirimi ve orta vadeli, düşük faizli kredi sağlama araçlarının kullanımından vazgeçilmiştir. Gümrük vergisi muafiyetleri, ithal veya yerli makine ve teçhizat KDV istisnasının kullanımına devam edilmiştir. Mali teşvik uygulamaları kapsamında vergisel teşvikler, Ar-Ge çalışmaları kapsamı yapılan harcamaların tamamına yakınının gider olarak gösterilmesine olanak sağlanmıştır (Selen, 2011: 239).

Aynı zamanda bu dönemde ulusal düzeyde koordinasyonundan DPT'nin sorumlu olduğu "Bölgesel Kalkınma Ajansları" 08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 25.01.2006 kabul tarihli 5449 nolu kanunla kurulmaya başlamıştır. Söz konusu kanunla ajansların amaç ve kapsamı "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak" olarak belirtilmiştir (Resmi Gazete). Bu dönemde uygulanan diğer bir teşvik unsuru da Kalkınma Ajanslarına bütçeden doğrudan gerçekleştirilen kamu harcamalarıdır.

Tüm bunlarla beraber 2000 sonrası dönemde yaşanan Küresel Finans krizine yönelik yeni teşvik paketleri sunulmuştur. Amaç ve kapsamında değişiklik yapılan yeni teşvik sistemiyle birlikte sektörel, bölgesel ve genel teşvikler kapsamında yatırım teşvikleri sunulmuştur. İlki 2009'da açıklanan teşvik paketinin ikincisi de 2012 yılında açıklanmış ve uygulamaya konmuştur. Ekonominin kriz ortamından çıkarak yeniden canlanması ve büyümenin sağlanması açısından yeni teşvik paketlerine kurtarıcı bir nitelik yüklenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 1990 SONRASI MEYDANA GELEN KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARI VE EKONOMİK ETKİLERİ

Türkiye ekonomisi incelendiğinde birçok iktisadi krizin yaşandığı gözlenmektedir. Bu krizler zaman zaman Türk ekonomisinin kendi iç dinamiklerinden kaynaklandığı gibi zaman zaman da dünyada yaşanan iktisadi sorunların yansımaları şeklinde gerçekleşmiştir. İnceleme konumuz olan 1994, 2000-2001 ve 2008 krizleri Türkiye Ekonomisini derinden sarsan ve büyüme oranını olumsuz yönde etkileyen krizler olmuştur.

3.1. 1994 KRİZİ

3.1.1. Krizin Oluşum Sebepleri

Türkiye 1980 sonrası uygulamaya koyduğu istikrar tedbirleri ve yapısal uyum programlarıyla dışa açık sanayileşme ve mali piyasaların güçlendirilmesi yönünde olumlu mesafeler kaydetmiştir. Kamu harcamalarında sağlanan bazı iyileşmelere karşılık kamu harcamalarının nispi olarak daha hızlı artışı kamu açıkları ve bu açıkların finansmanı konusu oldukça önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu olumsuz gelişme sadece iç ve dış borçların artmasına yol açmamış, borç stoklarının artması, yıllık anapara ve faiz ödemelerinin de giderek yükselmesine neden olmuştur. Buna ek olarak, artan kamu açıklarının borçlanma yoluyla finansmanı iç borçlanma faizlerinin yükselmesi ve borç vade yapısının kısalması ile sonuçlanmıştır. 1989 yılından başlayarak uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilip TL'nin tam konvertibilitesinin sağlandığı bir ortamda, kamu açıklarının giderek artış göstermesi iç borçlanmayı ve iç borçlanma faiz oranlarındaki artışı beraberinde getirmiştir. Bu durum yurt dışından kısa süreli spekülatif sermayenin ülkeye girişini hızlandırmıştır. Kısa vadeli sermaye girişi bir yandan artan ithalatın finansmanını sağlarken, diğer yandan da kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla finansmanı için ek bir kaynak oluşturmuştur. Türkiye uzun bir dönem sıcak para olarak da nitelendirilen yüksek faiz- aşırı değerli kur ortamından faydalanan bu kısa vadeli sermaye girişine güvenmiştir. Ancak ekonomideki dengelere bu ortamda süreklilik kazandırılmak istenmesi, ekonomik yapıyı

uzun vadede bozucu etki meydana getirmiştir. İzlenen bu finansman yönteminin, bir yandan TL'ye yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazandırdığı diğer yandan kısa vadeli ve yüksek faizli dış borçlanmayı beraberinde getirdiği gerçeği umursanmamıştır (Şahin, 2002: 220).

1994 yılına yaklaştıkça TL'nin yabancı paralar karşısındaki aşırı değerlenmesi ihracatın kârlılığını düşürmüş ve ithalatı nispi olarak ucuzlatmıştır. Bu durum 1993 yılında ciddi bir dış ticaret açığının verilmesine neden olmuştur. Kamu harcamalarının artması sonucu kamu kesimi açıklarında meydana gelen hızlı artışlar, TL'nin aşırı değerlenmesi ve maaş ve ücretlerde gerçekleşen hızlı reel artışlar bir yandan iç talebi genişletici etki yaparken, diğer yandan da aşırı değerli kur ile birlikte uluslararası piyasalardaki dış ticaret dengelerini bozucu bir etki yapmıştır.

1994 Krizinin ortaya çıkışı bakımından esasen para krizidir. Dövizle karşı meydana gelen aşırı talep sonucunda rezervlerin hızla azalması ve bunun engellenememesi dövizin devalüe edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu devalüasyonla TL'nin değerinde meydana gelen %53 oranındaki düşüş para krizine neden olmuştur (Demirci, 2005: 168).

Türkiye Ekonomisinde 1990'lardan itibaren uygulanan genişletici maliye politikaları bir taraftan faiz oranlarının artmasına, diğer taraftan TL'nin aşırı değerlenmesine ve buna bağlı olarak dış ticaret açığının oldukça yükseklerde seyretmesine neden olmuştur. Kamunun finansman açıkları artış göstermiştir. 1994 krizini tetikleyen en önemli unsur, kamu kesiminin açıklarının finanse edilmesi için Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasıdır. Kriz sonrası dönemde bu uygulamadan vazgeçilerek dış borçlanma imkanının az olmasından dolayı finansmanın çoğu yurtiçi para piyasasından karşılanmıştır. Fakat bu borçlanma yüksek faiz oranları ile gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2: Yıllara Göre Sermaye Hareketleri (Milyon \$)

Yıllar	Toplam Sermaye Hareketleri	Kısa Vadeli Akımlar	Uzun Vadeli Akımlar			
			Doğrudan Yab. Yatırımlar	Portföy	Diğer	Toplam
1984	73	-652	113	0	612	725
1985	1065	1479	99	0	-513	-414
1986	2124	812	125	146	1041	1312

1987	1891	50	106	282	1453	1841
1988	-958	-2281	354	1178	-209	1323
1989	780	-584	663	1386	-685	1364
1984-89	4945	-1176	1460	2992	1699	6151
1990	4037	3000	700	547	-210	1037
1991	-2397	-3020	783	623	-783	623
1992	3648	1396	779	2411	-938	2252
1993	8963	3054	622	3917	1370	5909
1994	-4194	-5127	559	1158	-784	933
1995	4722	2305	772	1724	-79	2417
1990-95	14779	1608	4215	10380	-1424	13171

Kaynak: Ersel,1996'dan aktaran Demirci, 2005:166

Tablo 2'de görüldüğü üzere kısa ve uzun vadeli sermaye akımlarının yıllara göre değişimi verilmiştir. 1990 sonrası faiz oranlarının kamu kesimi borçlanma gereğinden dolayı tırmanmaya başlamasıyla bir önceki sene 1.3 Milyar Dolar seviyesinde olan kısa vadeli sermaye girişi 1993 yılında en yüksek seviye olan 3 Milyar Dolara yükselmiştir. Aynı şekilde 1992 yılında yaklaşık 2.5 Milyar Dolar olan portföy yatırımları 1993 yılında 3.9 Milyar Dolar seviyelerine yükselmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar incelendiğinde 1991-1995 yılları arası sürekli azalma eğilimindedir. Bu da sermaye girişindeki artışın yüksek faiz oranlarından kaynaklandığını göstermektedir.

Tablo 3: Bazı Temel Ekonomik Göstergeler (GSYİH%)

Yıllar	Toplam KKBG	Kamu Borçları			Reel Faiz Oranı (%)	Büyüme (%)
		İç	Dış	Kısa Vad./Toplam		
1984	5.4	3.9	34.2	15.3	-3.2	7.1
1985	3.6	4.3	37.6	18.6	3.6	4.3
1986	3.7	4.6	42.1	19.7	14.1	6.8
1987	6.1	5.8	46.0	18.9	6.6	9.8
1988	4.8	5.7	44.8	15.8	-6.3	1.5
1989	5.3	6.3	38.5	13.8	-2.8	1.6
1990	7.4	6.1	32.2	19.4	-4.6	9.4
1991	10.2	6.8	33.2	18.1	8.1	0.3
1992	10.6	10.5	34.7	22.8	9.6	6.4
1993	12.0	12.8	37.0	27.5	13.0	8.1
1994	7.9	13.9	50.1	17.2	28.2	-6.1
1995	5.4	14.6	43.8	21.4	14.6	8.0

Kaynak: TCMB ve DPT Verileri

Tablo 3'te görüldüğü gibi 1992 yılına gelindiğinde, faizlerin ciddi oranlarda yükselmesi ve vadelerinin kısalması nedeniyle borçlanma maliyetlerinde yüksek derecede artışlar meydana gelmiştir. Hükümet söz konusu maliyetleri ve enflasyonu

düşürmek amacıyla iç borçlanmanın toplam borçlanma tutarı içerisindeki payını düşürerek dış borçlanma ve TCMB kaynaklarından borçlanma yoluna gitmiştir. Bununla beraber 1992 ve 1993 yıllarında Tablo 2 ve 3'te görüldüğü gibi yüksek faizin etkisiyle ve sermaye hareketliliğinin serbestliğinden dolayı ülke içerisine spekülasyon amaçlı büyük miktarlarda kısa vadeli sermaye girişi olmuştur.

1994 Krizi üzerinde durulması gereken bir başka konuda liberalizasyon sürecinin uygulanması ve bunun da sermaye hareketliliğiyle olan ilişkisidir. Tablo 2 ve 3'teki göstergelere bakıldığında, sermaye hareketliliğinin serbestleştiği 1989'dan sonra reel faiz oranlarının hızla arttığı ve buna bağlı olarak da 1991 yılı hariç kısa vadeli sermaye girişlerinin kriz yılı olan 1994'e kadar yüksek miktarlara ulaştığı, ayrıca krizden bir yıl önce de 3 Milyar Dolar seviyelerinde gerçekleştiği görülmektedir (Demirci, 2010: 170).

Uygur (1994)'a göre krizin oluşumunda zamansız ve her türlü sorunu çözeceği zannedilen liberalizasyon uygulamalarının katkısı büyüktür. O'na göre iç ve dış piyasaların serbestleştirilmesi hızla artan kamu açıklarının finansmanı olarak kullanılmıştır. Oysa ekonomide kamu açıkları gibi önemli sorunların mevcudiyeti halinde liberalizasyon uygulamasına gidilmesi, nominal ve reel faiz oranlarının yükselmesine ve tüketici kredilerinin de artış göstermesine neden olmaktadır. Bu artan maliyetlerden dolayı da kamu açıkları artış göstermiştir. 1994 krizinin oluşum süreci bu şekilde bir seyir izlemiştir. Kısacası yanlış liberalizasyon uygulaması krize zemin hazırlamıştır (Uygur, 1994).

1994 Krizi esasen Türkiye'de beklenen bir krizdir. Çünkü temel ekonomik göstergeler krizin habercisi niteliğindedir. 1980 yılında uygulamaya konulan 24 Ocak kararları dışa açılma politikalarına yönelik meydana gelen sorunları çözmekte yeterince başarılı olamamıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru ülke ekonomisi ciddi darboğazlar yaşamıştır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH içerisindeki payı giderek artış göstermiştir. Açığın finansmanında iç ve dış borçlanma tercih edildiğinden anapara ve faiz giderleri artmıştır. 1994 yılında oluşan dış borç baskısı, borç finansmanında iç piyasaya yönelmeyi zorunlu kılmış ve sürecin sonunda dış borçlanmanın iç borçlanmaya dönüşmesine neden olmuştur. Artan iç borçlanma ile spekülasyon para akışları gerçekleşmiştir. Ülke içi borç ve faiz ödemeleri vergi gelirlerini aşmıştır. 1993

yılında TL'nin yabancı paralar karşısında değeri artış göstermiş, bu değer artışı da ülkede ithalat lehine bir bozulma göstermiştir.

Özetle; yüksek faiz, değerli kur ortamında kamu açıklarının finansmanında kısa vadeli sermaye girişleriyle söz konusu açık finansmanın uzun dönemde sağlanabilirliği zorlaşmıştır. Siyasal iktidarın en büyük sorunu olan döviz sıkıntısını yokmuş gibi algılaması ve ekonomik istikrar programının gecikmesi krizin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Döviz kurunda yaşanan bozulma Dolar/TL paritesinin bozulmasına neden olmuştur. Bununla birlikte halk enflasyon beklentisi içine girmiş, hazine borçlanamaz bir hal almış, uluslararası derecelendirme kuruluşlarından Standart&Poors Türkiye'nin kredi notunu düşürmüştür. 5 Nisan kararları öncesinde sermaye çekebilecek bir yapıdan uzaklaşan İMKB sermayenin borsa yerine dövizde yönelmesini önleyememiş ve döviz fiyatları kontrolden çıkmıştır (Gedik, 2010: 65).

Ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve enflasyonu düşürerek kontrol altına almak amacıyla 5 Nisan kararları alınmış ve ardından IMF ile 14 aylık stand-by anlaşması imzalanmıştır.

3.1.2. Krize Yönelik Alınan Tedbirler

1994 Krizi sonrasında 5 Nisan 1994 tarihinde ekonomik tedbirler paketi açıklanmıştır. Bu istikrar programının başlıca hedefleri şunlardır (Eğilmez ve Kumcu 2002: 314): Ek vergi alınarak kamu gelirlerinde artış sağlanması, kamu giderlerinin, ücret artışlarının enflasyon oranının altında tutulması, konsolide bütçe açığının ve kamu kesimi harcama gereğinin düşürülmesi, TL'nin dolar karşısında değer kazanmasının engellenmesi, hazine borçlanmasını çekici hale getirebilmek için yüksek faiz değerlerine sahip kağıtların satılması ve zamanla bu faizin düşürülmesi hedeflenmiştir.

1994 Krizi Türkiye ekonomisi açısından kırılma noktasıdır. 1985 yılından itibaren IMF'nin herhangi bir desteğini alma girişimlerinde bulunmamış olan Türkiye 1994 kriziyle beraber IMF desteğine ihtiyaç duymuştur. Ortaya çıkışı esasen para krizi olmasından dolayı bu krizden an fazla etkilenen sektör bankacılık sektörü olmuştur. Hükümet tasarruf mevduatlarına yüksek oranlarda güvence sağlayarak yeni bir krize meydan vermemek için sektörü destekleyici uygulamalarda bulunmuştur. Yüksek

faizlerle borçlanmak zorunda kalan hükümet, bankacılık sektörü risklerini üzerine alarak kriz ortamından çıkmaya çalışmıştır.

Kriz sonrası genel olarak sıkı maliye politikası izlenmiştir. Kamu disiplini sağlamaya yönelik harcamalarda kısıtlamaya gidilerek denge vergisi gibi yeni vergiler getirilmiştir. Bunlarla beraber kamu gelirlerini artırmak için KİT ürünlerine yüksek oranlı zamlar yapılmıştır. Tüm bunlarla beraber enflasyonun kontrol edilebilir bir düzeye indirilmesi hedeflenmiştir.

Uygulanan bu sıkı maliye politikalarının yanında teşvik politikasının uygulanmasına da önem verilmiştir. Daraltılacak yurtiçi talep, yurtdışı talebin artırılması yoluyla dengelenmeye çalışılarak, bu yolla üretim, istihdam ve döviz gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. AB ile gerçekleştirilecek gümrük birliği çerçevesinde, AB ve genelde dış piyasalarda rekabet gücüne sahip olabilecek sektörlerde üretimin desteklenmesi önem taşımaktadır. Bu çerçevede AB normlarına uygun, teknolojisi gelişkin, çevreye duyarlı, katma değeri yüksek, uluslararası kaliteye sahip üretim ve yatırımlar desteklenecektir. Yatırım teşviklerinde mukayeseli üstünlükler ve özkaynaklar yabancı kaynak dengesi dikkate alınacak, özkaynak kullanımını özendirilecektir.

1995 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşması kapsamında AB'ye yaptığımız ihracattaki kota ve miktar sınırlamalarının kaldırılması ve ithal edilen hammadde, ara malı ve yatırım mallarında gümrük vergileri ve fonlarının sıfırlanması ile yatırım ve üretimde hızlı bir artış meydana getirilmiştir. Özellikle tekstil, hazır giyim ve deri sanayi başta olmak üzere çeşitli sektörlerde büyük ölçüde yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle 1996 ve 1997 yıllarında genişletici maliye politikaları uygulama sahası bulmuştur (Morgil, www.ekodialog.com (17.04.2013)). Dolayısıyla kriz döneminde kamusal açıdan disiplinin sağlanması için sıkı maliye politikaları uygulanırsa da krizden çıkışın alternatif bir sahası olan yatırım teşviklerinden tamamen vazgeçilmiş değildir. Yatırım teşvikleri kapsamında olan mali teşviklerin uygulanmasında vergisel açıdan sunulan teşvikler ve beraberinde mallar üzerindeki çeşitli kotaların kaldırılması ülke ekonomisi açısından olumlu bir hava oluşturmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde teşviklerin önemi daha da çok artmaktadır.

3.2. KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 KRİZLERİ

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinde daralma ve küçülme yaşanırken aynı zamanda belirli aralıklarla Körfez Krizi, Asya Krizi, Rusya Krizi ve depremler yaşanmıştır. Krizlerin oluşmasındaki asıl neden iç etmenlerdedir. Bu yıllarla birlikte sık aralıklarla yaşanan seçim ekonomileri, siyasi istikrarsızlıklar süreci, makro ekonomik istikrarı yeniden oluşturabilmek yerine spekülâtif faaliyetlerin ön plana çıktığı, reel ekonomiden uzak, kısa vadeli sermaye girişlerine dayanan kısa süreli ve yapay büyümeler üzerine kurulu politikaları ön plana çıkarmıştır (Yeldan, 2001b: 160). Bu yapı ülke ekonomisini öncelikle istikrarsızlığa sonra krize arkasından da yeniden canlanma ve büyüme gibi aşamalara maruz bırakmıştır.. Kamu bilançolarındaki bozukluklar, finansal sistemdeki yapısal bozukluklar ve reel ekonominin rekabet gücünün zayıflığı krizlerin tetikçisi olmuştur. Süreç dahilinde oluşan iç borç dinamiği, başta kamu bankaları olmak üzere, mali sistemdeki sağlıksız yapı ve diğer yapısal sorunların olması, belirsizlik güvensizlik, şeffaf olmayan mali piyasa, enflasyon beklentileri ve bunların toplumdaki baskısı krizlerin başlıca etkenleridir. Bununla birlikte 1997 yılında yaşanan Asya Krizi ve hemen ardından 1998 yılında Rusya Krizi sonucu Türkiye ekonomisi enflasyonla birlikte gerileme dönemine girmiştir.

3.2.1. Krizlerin Oluşum Sebepleri

Türkiye 1999 yılının sonuna doğru ekonomik açıdan son derece karamsar bir görünüm içine girmiştir. Ekonomi %6,1 oranında küçülmüş enflasyon %70 seviyelerine çıkmış, bütçe açıkları büyümüş ve taşınmaz noktaya gelmiştir. Hazine faizlerinin yıllık ortalama bileşik oranı %106'ya ulaşmıştır. Yaklaşık otuz yıldır iki haneli enflasyonla yaşayan Türkiye'nin sonraki aşamada hiperenflasyonla karşı karşıya gelmesi bekleniyordu. Türkiye ekonomisi bu gidişatı durdurmak için 9 Aralık 1999 tarihinde yeni bir istikrar programı uygulamıştır. IMF ile 17. Stand- by anlaşması imzalanarak amacı enflasyonu düşürmek, sürdürülemez kamu borçlanma sürecine son vermek ve ekonomik büyümeyi yeniden sağlamak olarak belirlenen program uygulamaya konmuştur (www.wikiturk.net/Madde/15183/kasim-2000-krizi (20.04.2013)). Fakat uygulamaya konulan bu program mali sektörün kırılğan yapısı ve sermaye hareketliliğinin varlığından dolayı aksaklığa uğramış ve başarı elde edilememiştir.

Ardından 2000 yılında IMF ile tekrar stand-by anlaşması imzalanmış ve 2000 yılının ilk yarısında olumlu gelişmeler elde edilmiştir.

2000 yılının ilk yarısında program olumlu makroekonomik sonuçlar ortaya koymuştur. Enflasyon 1980'li yıllardan bu yana en düşük seviyeye gerilemiş, ekonomi canlanmış, faiz oranları aşağı çekilmiş, uygun şartlarda dış finansman artışı yaratılmış, yapısal reformların hayata geçirildiği gözlenmiştir. Bu süreç içerisinde en büyük olumsuzluk, dış ticaret açığındaki büyüme olmuş, ancak buna rağmen artan sermaye girişleri ile ödemeler dengesinin fazla vermesi sonucu rezervlerde artış görülmüştür (Karaçor, 2006: 387). Bu olumlu tabloya rağmen neden Türkiye ekonomisi 22 Kasım tarihinde krize sürüklenmiştir. 22 Kasım krizi finansal sistem kaynaklı bir krizdir ve aktörü de bankacılık sektörüdür. Finans piyasalarında yaşanan bu etkileşim aktör konumundaki bankacılık sektörünün tetiği ateşlemesi ile krize dönüşmüştür. Bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmaları, kamu ve özel bankaların borçlanma telaşına girmelerine neden olmuştur. Türkiye'nin dışsal piyasalarda borçlanma faizi üzerindeki risk primlerinin yükselmeye başlaması, bankaların dış borçlanmasının zora girmesine neden olmuştur (Uygur, 2001: 11).

Bankaların hızla yükselen likidite ihtiyaçları ve bunun için yüksek faizle likidite arayış içerisinde girmeleri sonucu döviz talepleri artış gösterirken, yabancı bankalar da hazine kâğıtlarını hızla satarak Türkiye'den çıkmaya başlamıştır. Bu ortam içerisinde Merkez Bankası'nın en önemli hatası bu gelişmeler karşısında piyasanın duyduğu likidite ihtiyacına zamanında cevap verememiş olmasıdır (Karaçor, 2006: 387). Bu durum 9 Aralık 1999 tarihli ekonomik programa olan güveni sarsmış, bunalım piyasalara yansımış, reel kesimde büyük bir talep daralması yaşanmış, dövize yönelik spekülasyon akımda artış meydana gelmiştir. Yükselen faizler, döviz kayıpları 7.5 milyar dolarlık IMF kredisi ve likidite ihtiyacının oldukça yüksek olan bankaların tasarruf mevduat sigorta fonuna devredilmesi piyasaları kısmen rahatlatmıştır. Başka bir ifade ile rahatladığı zannedilmiştir. Çünkü yaşanan krizden üç ay sonra Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışmanın piyasalar üzerindeki spekülasyon faaliyetleri tetiklemesi bu kez döviz krizinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Karluk, 2005: 425).

1994'de yaşanan para krizinin etkileri 2000 yılına kadar devam etmiştir. Görev başına gelen hükümetler krizin etkilerini yok etmek ve ekonomiyi canlandırmak için

birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Aralık 1999'da IMF ile üç yıllık stand-by anlaşması imzalanmıştır. Kriz ortamından çıkılması için 1999 yılı İstikrar Programı yürürlüğe konmuştur. Programın temel hedefi finans piyasalarında, döviz kurunda ve kamu mali bilançoları dengesinde istikrarın sağlanması ve ekonomik büyümenin arttırılmasıdır (Şimşek, 2006: 318).

İzlenen sıkı maliye politikalarında vergilerin arttırılması ve kamu harcamalarının azaltılması yoluyla belirlenen %6,5 oranındaki faiz dışı fazla hedeflenmekteydi. Daraltıcı nitelik taşıyan mali önlemlerin etkileri itibariyle genişletici sonuçlar doğurması beklenmiştir. Fakat bu politikalar kısa vadede kamu mali dengesinde dönemsel iyileşmeler meydana getirirse de beklentilerin aksine uzun vadede daraltıcı etkiler doğurmuştur. Uygulanan daraltıcı politikalar ile kamu açıklarının GSMH'ya oranı 1999 yılında % 15,3 iken 2000 yılında %10,7'ye düşmüştür. 2000 yılı içinde mali harcamaların reel artış oranı % 9,9'da kalmış, vergi gelirlerinin reel artış oranı %18,3'e yükselmiştir (Yeldan, 2001: 578).

1999 yılına gelindiğinde alınan önlemlerin ve uygulanan sıkı maliye politikalarının kamu açıklarını ve faiz ödemelerini tam anlamıyla kontrol altına alamadığını ve giderek arttıklarını göstermektedir.(Bkz. Tablo 4) Artan kamu açıkları nedeniyle uygulanan faiz politikası bankaların kamu tahvillerine yatırım yapmalarına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak bankalar özel sektörün kredi talebini karşılamakta güçlük çekmiştir. Dolayısıyla ekonomide dışlama etkisi meydana gelmiş ve bu da durgunluğa sebep olmuştur. Tasarrufların reel ekonomiye aktarılmaması, kamu açıklarının finansmanını sağlama aracı olarak kullanılması kaynak dağılımında etkisizliğe neden olarak durgunluk sürecini hızlandırmıştır.

Tablo 4: Bütçe Açığı, Kamu Borç Stoku ve Faiz Ödemelerinin GSMH'ye Oranı

Yıllar	Bütçe Açıkları	Dış Borç Stoku	İç Borç Stoku	Dış Borç Faiz Öd.	İç Borç Faiz Öd.
1996	-8,3	27,9	21,0	2,3	9,0
1997	-7,6	25,7	21,4	2,4	6,7
1998	-7,2	25,3	21,7	2,4	10,6
1999	-11,7	28,3	29,3	2,9	12,6
2000	-10,6	26,0	29,0	3,1	14,8
2001	-16,5	31,6	69,2	5,0	22,9
2002	-14,6	33,9	54,5	3,5	16,0

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor 20004, www.hazine.gov.tr, www.dpt.gov.tr

Özetle 1994 krizinden sonra Türkiye Ekonomisi ekonomik büyüme rakamları itibariyle kısmi olarak istikrar sağlasa da başta enflasyon olmak üzere sürekli bir belirsizlik ortamı yaşamıştır. Bu belirsizlik ve kriz benzeri durum 2000 yılına kadar devam etmiş, 2000 yılında enflasyonla mücadele amacıyla bir program uygulamaya konulmuştur. Fakat 2000 yılının son aylarında ve 2001 yılının ilk aylarında peş peşe yaşanan krizler Türkiye ekonomisini bir kez daha derinden sarsmıştır (Gedik, 2010: 69-70). TL'nin aşırı değerlenmesi, Mali sektörün yeterli sermaye birikimine sahip olmaması, faiz ve kur riski, reel sektör ve kamu arasındaki açık pozisyonlar, cari işlemlerdeki açık gibi nedenler Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizinin sebepleri olarak özetlenebilir.

Kasım 2000'de Türk mali piyasalarında yaşanan olumsuzluklar neticesinde yaşanan kriz IMF kredisi ile önlenebilmiş ancak uygulamada olan enflasyonu düşürme programı yara almıştır. Şubat 2001'de ise, mali piyasalardaki güvenin kırılğan yapısı bir kez daha finansal krize yol açmış, bunun sonucu olarak 2000 Enflasyonu Düşürme Programında öngörülen para ve kur politikaları terk edilerek 22 Şubat 2001'de dalgalı kur sistemine geçilmiş, böylelikle Enflasyonu Düşürme Programı da sona ermiştir (Uygur, 2001: 22-24).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin oluşum sebepleri genel olarak incelendiğinde; Kasım 2000 krizi ertesinde teşhis ve tedavi hatası devam ettiği için Türkiye ekonomisi yeni bir krize açık görünümünü sürdürmüştür. Şubat ayında yaşanan bir siyasal kriz, ekonomik krize yol açmıştır. Mali kesimde yaşanan güvensizlik ortamı sürdüğü için Şubat ayı krizi bu ortamın pekişmesine ve likidite krizinin giderek bir dövize hücum krizine dönüşmesine neden olmuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2002: 332). Kriz sonrasında Merkez Bankasında 6 milyar Dolar rezerv kaybı yaşanmış, İnterbank piyasasında gecelik faizler rekor seviyelere yükselmiş, bu gelişmeler karşısında kur dalgalanmaya bırakılmıştır. Döviz krizi niteliğinde olan 21 Şubat 2001 krizine temelde cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışların etkisi büyüktür. 2000–2001 yılı krizlerini hazırlayan unsurlar; aşırı değerli TL, cari işlemler açığının yüksek seviyelerde olması, sermaye birikiminden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar(banka-reel sektör- kamu), kamu bankalarının görev zararları ve bütün bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kâr ve faiz riskinin artması olmuştur.

3.2.2. Krizlere Yönelik Alınan Tedbirler

Hükümet 2001 ekonomik krizi sonrası ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’ benimseyerek uygulamaya koymuş ve birtakım tedbirler alınmıştır. Programın temel amacı kur rejiminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı ortadan kaldırmak, kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılanmasına yönelik alt yapıyı oluşturmaktır. Kura dayanan bu program, döviz kuru rejiminin terk edilmesi neticesinde oluşan güvensizliğin ve istikrarsızlığın kaldırılmasını, mali sektörün yapılandırılmasını, bankacılık sektörü ile ilgili reformlara öncelik verilmesi, ekonomide rekabeti ve ekonomik etkinliği arttıracak yapısal reformların yapılmasını, enflasyonla mücadeleyi, gelir dağılımında bozukluğun giderilmesi ve sürdürülebilir büyümeyi amaçlamaktadır.

Uygulanan sıkı maliye politikasının yanında hükümetler ekonomik durgunluğu sonlandırıp ekonominin yükselişe geçmesi için birtakım teşvikler uygulamaya devam etmiştir. İmalat sektörüne olan yatırımların devamını sağlamak için sunulan teşviklerin yanında tarım kesimine de teşvikler uygulanmıştır. Özellikle 2003 yılında uygulamaya konulan yeni istikrar programı çerçevesinde mali miladın kaldırılması ve vergi barışı kapsamında uygulanan vergi affı mali teşvikler kapsamı içindedir. Girişimcilere sunulan mali teşvikler yatırım teşvikleri kapsamında olup teşvik belgesi ile sunulmaktadır.

Bilindiği gibi öncelikle likidite sorununun yoğunlaşması üzerine Kasım 2000 Krizi siyasal çalkantıların da etkisiyle Şubat 2001’de döviz krizine dönüşmüştür. Politik eksenli olmasından dolayı uluslararası bir nitelik taşımamaktadır. Krizin etkisini göstermesindeki başlıca neden toplum ve yatırımcılar tarafından piyasadaki güven unsurunun zedelenmesidir. Bu bağlamda hükümet tarafından 2002 yılı bütçe gerekçesinde de 2001 yılında yaşanan krizden kaynaklanan piyasadaki güvensizliğin giderilerek yeniden güven tesisi edilmesi amaçlı tedbirler alınmıştır. 2002 yılı öncelikli bütçe hedefleri hükümet tarafından şöyle belirlenmiştir (T.C. Maliye Bakanlığı, 2002 yılı bütçe gerekçesi):

- Yılsonu itibariyle TÜFE’nin % 35, TEFE’nin % 31 seviyelerine düşürülmesi,

- 184 trilyon TL olarak 2001 yılı için tahmin edilen GSMH'nin 261 trilyon olması
- Bütçe açığının GSMH'ye oranla daha düşük seviyelere çekilmesi
- Faiz oranlarının düşürülmesi
- Sosyal Güvenlik Kurumunun gelirlerini artırmak amacı ile etkili bir yönetim anlayışının benimsenmesi
- Kamu personelinin durumlarının iyileştirilmesi
- Tarımı destekleyecek politikalar yapılması
- Toplam gelirlerin 58 katrilyon TL ve toplam giderlerin ise 98 katrilyon olacağı.

Krizden kurtulmak için hükümet öncelikle üç temel amaç belirlemiştir: Güven unsurun yeniden kazanılması, faizlerin düşürülmesi, vergi oranlarında özellikle KDV'de indirim yapılması. Bu bağlamda vergisel olarak yapılan reform niteliğindeki düzenlemeler gelir vergisi kanunu, kurumlar vergisi kanunu, katma değer vergisi kanunu, özel tüketim vergisi kanunu olmak üzere dört temel vergi kanunu üzerinde gerçekleştirilmektedir. Fakat vergisel düzenlemeler genel olarak değerlendirildiğinde yapısal bir düzenleme niteliğinde değildir. Ülke ekonomisinin içinde bulunduğu kriz ortamından kurtulması amacıyla düzenlenen geçici önlemler niteliğindedir. Özellikle piyasaların içinde bulunduğu finansman sıkıntısının aşılmasına yönelik geçici önlemler ön plandadır. Fakat bankalara yönelik olarak yapılan düzenlemeler daha yapısal nitelikte olmuştur ve bu da 2008 küresel krizinde bankaların daha az etkilenmesini sağlamıştır. Ayrıca 2001 Krizine bağlı olarak yapılan vergisel düzenlemeler EK 1'deki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5: 2001-2004 Yılları İtibariyle Yatırım Teşvik Belge Sayıları

Yıllar	Toplam Yatırım Belgesi Sayısı	Toplam Sabit Yatırım (Milyon TL)	Toplam İstihdam
2000	3.521	9.352	186.721
2001	2.051	12.368	105.731
Yabancı Sermaye	173	3.547	14.537
Yerli Sermaye	1.878	8.822	91.194
2002	2.701	12.882	139.641
Yabancı Sermaye	201	1.652	23.559
Yerli Sermaye	2.500	11.229	116.082

2003		3.335	12.889	148.531
	Yabancı Sermaye	191	955	14.266
	Yerli Sermaye	3.144	11.934	134.265
2004		3.611	16.909	166.803
	Yabancı Sermaye	207	4.673	34.567
	Yerli Sermaye	3.404	12.236	132.236

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, Hazine İstatistik Yıllığı 2008

Tablo 5 verileri incelendiğinde 2000 yılında 3521 adet yatırım teşvik belgesinin uygulama alanı bulunduğunu görmek mümkündür. Likidite ve döviz darboğazının meydana getirdiği Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra 2001 yılında uygulamaya konu olan teşvik belge sayısının bir önceki yıla göre azalış göstererek 2051 adet olduğunu görürüz. Kriz sonrası alınan önlemlerle beraber teşvik belge sayısında giderek artış olduğunu ve buna bağlı olarak da toplam sabit yatırım ve istihdama yansiyarak bu göstergelerde de devamlı artış olduğu gözlemlenmektedir. Kriz döneminde uygulanan yatırım teşvik belgeleri anlık bir azalış gösterse de krizin etkisinden kurtulmak için uygulanan istikrar politikalarında yerini korumuş ve giderek artış göstererek uygulanmıştır. Bununla beraber bankacılık sektörüne ilişkin yapısal düzenlemelere gidilmiş ve sektördeki riskler azaltılmaya çalışılmıştır.

3.3. 1994, KASIM 2000 VE ŞUBAT 2001 KRİZLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI VE EKONOMİDE KRİZE NEDEN OLAN FAKTÖRLER

Finansal serbestleşme politikalarının uygulanmaya başlanmasıyla beraber yaşanan dönüşümler 1994, 2000 ve dolayısıyla 2001 krizlerinin meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır. Söz konusu krizlerde, kriz öncesi ülkeye giren yabancı sermaye yatırımlarının yaşanan istikrarsızlıkla birlikte aniden yurt dışına kaçıışı söz konusudur. 1994 krizinde kamu kesimi faiz dışı dengesinde açık, aşırı değerli kur ve düşük düzeyli TCMB rezervleri söz konusuysen 2001 krizinin arka planında farklı unsurlar görülmektedir. Bu dönemden önce uluslararası ekonomik koşulların olumlu yansımaları, Türkiye ekonomisi açısından geçerliliğini korumaktadır. Güçlü TCMB rezervleri, reel kurun normal seviyelerde olduğu bir ortamda reel faizlerin yükselmesiyle birlikte, kamu kesimi faiz dışı dengesi olumlu bir gelişme kaydedememiş, iç borçlanmanın ve enflasyonun artışına neden olmuştur. Kasım

2000’de likidite yetersizliği ile başlayıp Şubat 2000’de döviz krizi olarak patlak veren 2001 krizi, IMF programlarının uygulanması sürecinde meydana gelmiştir. Bankacılık sektöründeki sorunlar giderilmeden para politikalarına ilişkin önlemler içeren programın uygulanmaya konması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Program genel hatlarıyla, döviz kuru politikası ve gerçekçi olmayan enflasyon hedeflemesini içermekteydi. Ulusal paranın değer kaybı ve kamu borçlarının çevrilebilmesi artan uluslararası mali yardımlar sayesinde gerçekleştirilebilmiştir (Celasun, content.csbs.utah.edu (23.04.2013))

Tablo 6: Krizlerin Meydana Getirdiği Etkilerin Karşılaştırılması

		1994	2000	2001
Dünya Olayları ve Krizler	Pazarlarda Ekonomik Durgunluk ve/veya Savaş (GSMH Artış Hızı)	% 1-% 2	% 1-% 2	<% 1
	Dış Ticaret Haddinde Aleyhe Gidiş	<% 5	% 5- % 10	% 5- % 10
	Pazarlarda ve/veya Rakiplerde Devalüasyon	>% 20	<% 10	<% 10
	Reel Faiz Haddi Artışları	>% 10	% 6- % 10	>% 10
	Kısa Vadeli Sermaye Kaçışı ve/veya Çekilişi (İhracat Geliri)	>% 10	>% 10	>% 10
İç Etkenler ve Miraslar	Cari İşlemler Bilançosu Açıkları/GSMH	>% 4	>% 4	<% 2
	Kamu iç-dış Borçları/GSMH	>% 60	>% 60	>% 60
	Özel Kısa Vadeli Dış Borçlar	>% 75	>% 75	>% 75
	Makro İstikrarsızlık (Enflasyon)	>% 20	>% 20	>% 20
Krizlerin Ekonomik Mirası	Büyüme Oranları	<% 5	<% 3	<% 3
	Olumlu Yapısal Dönüşüm	Kısmen	Kısmen	Kısmen
	Bölüşümde İyileşme	Kısmen	Yok	Yok
	İç ve Dış Borç Yükü Azalışı	Etkisiz	Artış	Artış

Kaynak: Gedik, 2010: 82

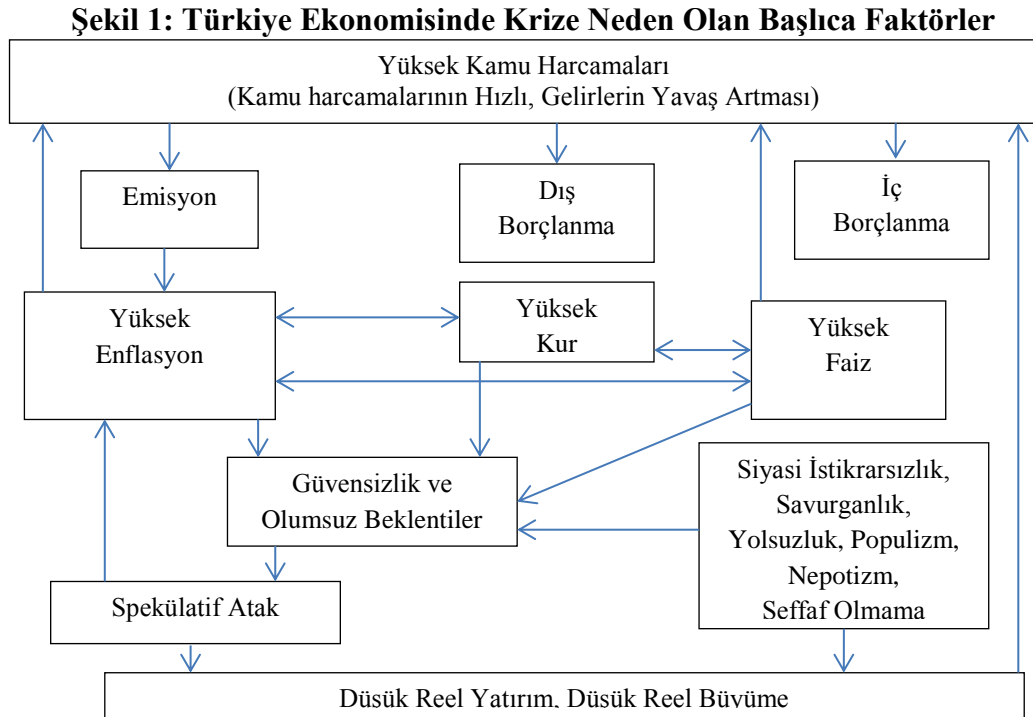
Tablo 6’da 1994, 2000 ve 2001 krizleri etki alanlarına göre karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Krizlerin dünya olayları, iç etkenler ve krizlerin ekonomik mirasları başlıkları altında sınıflandırılarak özetlenmiştir. Tabloda yer alan unsurlardan hangisinin kriz sürecinde ön plana çıktığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Gedik, 2010: 81).

Görüldüğü gibi 1994 krizi dış ticaret hadlerinde aleyhe konu olan durumların yoğun olarak hissedildiği kriz olma özelliği göstermektedir. Diğer taraftan ihraç mallarına rakip mallar satan veya başlıca ihracat pazarlarımız olan ülkelerde yaşanan devalüasyonların etkisi 1994 yılında %20'nin üzerinde seyrederek ticaret düzeyini olumsuz yönde etkilemiştir. Her üç krizde de ihracat gelirlerinin %10'unu aşan kısa vadeli net sermaye çıkışı söz konusudur. Borçlanarak açıkların finansman yolunu tercih eden bir ülke ekonomisi için TL devalüasyonu da eklendiğinde, faiz yükü krizi derinleştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000 krizinde reel faizlerdeki oynamalar %6 - %10 arasında sınırlı kalabilmiştir. Krizleri ve dünya olaylarını tetikleyen unsurlar diğer yandan da cari işlemler açıklarını hem GSMH'ye olan oranını hem de kısa vadeli borçların döviz rezervlerine oranını yükselterek devalüasyon beklentisi meydana getirmektedir. 1994 ve 2000 krizlerinde cari işlemler bütçesinin GSMH'ye oranı %4'ün üzerinde seyretmiştir. Ekonomiden sermaye kaçışlarının yaşanmasıyla birlikte TL'nin değer kaybetmesine, rezervlerin erimesine bağlı para arzının daralması, faiz oranlarının yükselmesi, borsadaki sermayenin faiz ve döviz yönlenmesine sebep olmuştur. Genişleyici maliye politikaları Türkiye ekonomisinde yaşanan borçlanma sorununun önündeki engellerden biri olmuştur. Her üç krizde de kamunun iç ve dış borçlarının GSMH'ye oranı %60'ın üzerindedir. 2000 ve 2001 yıllarında TCMB'nin para basamaması ve IMF ile yapılan anlaşma dahilinde hükümetin kamu harcamalarını artıramaması, iç talebi olumsuz yönde etkileyerek krizi derinleştirmiştir. Kamu borçlarına paralel olarak özel borçlanma düzeyi de net uluslararası rezervin %75'inden daha fazla bir düzeyde seyretmektedir. Makroekonomik istikrarsızlık göstergesi olan enflasyon oranı değerlendirildiğinde her üç krizde de %20'nin üzerinde seyretmiştir (Kazgan, 2005: 10-12, Gedik, 2010: 83).

Krizlerin ardından ekonomik süreç üzerindeki ekonomik etkiler değerlendirildiğinde 2000 ve 2001 krizlerinde yıllık ortalama %3'ün altında büyüme oranına ulaşılabilirken, 1994 krizinde 2-4 yıl arasında bir zaman diliminde yaklaşık ortalama yıllık %5 büyüme oranı kaydedilebilmiştir. Katma değer payının artışı, ihracatta mamul mal payının artışı, teknoloji yoğun malların ihracat payının artışı önemli yapısal dönüşüm kriterleri olarak nitelendirilmektedir. Ancak her üç krizde de bu unsurlar aynı anda sağlanamamıştır. Krizi izleyen üç yılda tarımda çalışan göreceli veya mutlak faal nüfus payında azalma; sınaî istihdamda en az %5 gelir artışı, reel

ücretlerde en az %5 artış gelir paylaşımına ilişkin göstergeler olarak sıralanabilmektedir. 2000 ve 2001 krizlerinde bu olumlu göstergelerin hiçbirisinde başarı sağlanamazken, 1994 krizinde hedefler kısmen tutturulabilmiştir. İç ve dış borç yüklerinin GSMH içindeki payının azalışı hedeflenmektedir. Bu pay, 2000 ve 2001 krizlerinde tam tersine artış olarak karşımıza çıkmaktadır. 1994 krizinde ise bu payda bir azalma olmamasına rağmen kısa vadeli dış borçlarda mutlak olarak bir azalma söz konusudur (Kazgan, 2005: 10-12, Gedik, 2010: 83).

Şekil 1’de Türkiye ekonomisinin yaşadığı krizleri besleyen ve sıklıkla karşı karşıya kalınan sorunları özetlemektedir. Yüksek enflasyon, kamu açıkları ve kamu kesiminden kaynaklanan sorunlar krize ortam hazırlamaktadır. Kamu açıklarının iç ve dış borçlanmaya ve emisyonla sıklıkla başvurulmuştur. Dış borçlanma ve emisyon enflasyon oranının artmasına doğrudan etki ederken, iç borçlanma ise faiz oranlarını artırarak dolaylı olarak enflasyon oranını etkilemektedir. Yüksek enflasyon, kur ve faiz oranları siyasi istikrarsızlıkla beraber savurganlık, yolsuzluk, popülist politikalar, nepotizm, şeffaf olmayan yönetim anlayışı ve güven duyulmayan, dolayısıyla olumsuz beklentilerin hakim olduğu bir ekonomik ortamda düşük reel yatırım ve düşük reel büyümenin gerçekleşmesine neden olabilmektedir (Demir, 2001: 55).

Kaynak: Demir,2001: 58

Sonuç olarak 1990 yılından donra Türkiye ekonomisi etkisi bir öncekinden daha çok hissedilen krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ekonominin kırılğan bir yapıda olması istikrarsızlığa sebep olmuştur. Küreselleşme süreci ülkeleri piyasada rekabet edebilecek düzeyde yapısal dönüşümler yapmaya zorlamıştır. Türkiye ekonomisi büyüme, tam istihdam, fiyat dengesi, adil gelir bölüşümü, optimal tüketim yapısı ve ödemeler dengesi istikrarını sağlayabilmek için yaşadığı krizlerden kendine ders çıkarabilmiştir. Karaçor (2006)'a göre bu dersler şu şekildedir:

- Para ve fiyat dengesi için TCMB'nin özerk olması gerektiği
- Dalgalı kur rejimi ile birlikte enflasyonla mücadele etmenin gerekliliği
- Mali ve finansal sistemin etkin işleminin gerektiği
- Mali sistemin yeniden yapılandırılması için düzenleyici ve denetleyici kurumların etkin işletilmesi
- Toplumsal uzlaş, ekonomik ve sosyal konseylerin aktif edilmesi
- Devlette şeffaflığın artırılarak, kamu finansmanının güçlendirilmesiyle birlikte verimli devletin sağlanması
- Olumsuz beklentileri azaltacak, güvenirliliği sağlayacak uygulamalara gidilmesi, risk ve belirsizliklerin oluşumunun engellenmesi
- Rasyonelliği ve bilgiyi kullanmayı öğrenerek kurum ve kuruluşların işleyişine etkin bir rol kazandırmayı sağlamak.

3.4. 2008 KÜRESEL FİNANS KRİZİ

2007 yılında ABD merkezli olarak başlayan ve kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına alan küresel krizle mücadele konusunda IMF'nin yetersiz kalması, eleştirilerin artmasına sebep olmuştur. Çünkü son yaşanan küresel krizin diğerlerinden önemli farklılıkları vardır. Son krizin en önemli farklılığı, gelişmiş bir ülkenin finans sisteminde başlayıp büyük oranda diğer gelişmiş ülkelerin hem finansal hem de reel ekonomik sistemini etkisi altına almasıdır. Böylece daha önceki ekonomik krizleri açıklamak için uluslararası finansal kuruluşların kriz teorilerine dayalı olarak zayıf

makroekonomik temelleri, istikrarsız finans piyasaları ve birtakım yapısal bozuklukları gösteren açıklamaları, son yaşanan küresel kriz karşısında yetersiz kalmıştır (Tarı vd, 2011: 13). 2008 yılının eylül ayında öncelikle ABD’de patlayan, sonra da dalga dalga bütün dünyaya yayılan küresel krizin kökeninde tarihin en büyük gayrimenkul ve kredi balonu yatmaktadır (Eğilmez, 2009: 66).

3.4.1. Krizin Oluşum Sebepleri

2008 yılının eylül ayında ilk olarak ABD’de patlak veren, sonra dalga dalga bütün dünyaya yayılan küresel krizin kökeninde gayrimenkul ve kredi talebinde olan ciddi artışlar yatmaktadır.

ABD’deki mortgage piyasası yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşmış ve bu haliyle dünyanın en büyük piyasası olmuştur. İlk başlarda daha çok “prime mortgage” olarak nitelendirilen krediler yüksek kaliteli müşterilere sunulmuştur. Zaman içerisinde konut piyasasına sunulan krediler daha düşük kaliteli müşterilere de sunulmaya başlanmış ve bu 1,5 trilyon dolar seviyelerine kadar tırmanmıştır. Değişken faizli kredileri tercih eden düşük kaliteli müşteriler (subprime) FED’in son dönem faizleri art arda artırmasına konut fiyatlarındaki düşüşün de eklenmesi bu kişilerin aldıkları kredileri geri ödeyememe gibi bir sorun meydana getirmiştir. ABD’de emlak fiyatlarını ölçmek için kullanılan “Case Shiller” indeksi 2007 ortasından 2008 ortasına kadar %16 oranında düşüş gösterdiği sırada uzmanlar bu indeksin %10 oranında daha düşmesi gerektiğini öne sürmekteydiler. Sahibi oldukları emlakların fiyatının yükselmesiyle refah seviyelerinin arttığını düşünen ve bu çerçevede borçlanıp para harcayan Amerika halkı için bu durum şok etkisi oluşturuyordu. Bir bakıma kapitalizmin son yükselişi emlak fiyatlarının şişmesi üzerine kurulmuştu. Emlak fiyatları arttıkça emlak sahipleri kendilerini zenginlik içerisinde görüp daha çok borçlanarak harcamalarını artırmakta ve bu durum da ekonomiye canlılık getirmekteydi. Emlak fiyatlarının da artış göstermesine neden olan bu durum emlak talebini artırmakta ve emlake dayalı kâğıtlarla yapılan finansal işlemlerde ciddi artışlar meydana getirmekteydi. Gelecekte daha yüksek bir bedelle satış gerçekleştireceğini düşünen Amerika halkı ikinci hatta üçüncü gayrimenkullerini edinme çabası içerisine girmişti. Fakat bu varsayımın gerçekleşmeyeceği anlaşılınca gayrimenkul fiyatlarında düşüş

başlamış ve balon sönmeye yön tutmuştur (Eğilmez, 2009: 66-67). Kredilerin geri ödenememesi sonucu ABD finansal piyasası bozulmuş, bankaların cari açıkları artmış ve birçok banka iflas eder duruma gelmiştir. Bu durum dünyayı etkisi altına alacak bir krizin başlangıcı olmuştur.

Krizin oluşum sürecini; likidite bolluğu, menkul kıymetleştirme, şeffaflık, derecelendirme kuruluşları ve denetleyici kuruluşlar olmak üzere dört unsurda ele almak mümkündür.

- Likidite Bolluğu:

ABD'de 2000'li yılların başlarından itibaren faiz oranlarının oldukça düşük seviyelerde seyretmesi özellikle dar gelir grubundaki kişiler için kredileri cazip kılmıştır. Özellikle ABD başkanı George W. Bush'un 2004 yılında yeniden başkan seçilmesi ile birlikte, subprime (alt gelir) grubunun konut edinebilmesi için vergi avantajları gibi birtakım kolaylıklar sağlanmıştır. Subprime grubuna açılan kredilere çoğunlukla ilk iki yılı sabit faiz ödemeli, geri kalan yıllarda ise piyasa faiz oranlarına endeksli değişken faiz uygulaması vardı. Durum böyle olunca, 2004 yılından 2006 yılına kadar geçen sürede ABD faiz oranlarının %1,5'lardan %5'e doğru hareketlenmesi, kredi kullanan subprime grubunu etkilememiştir. Ancak, 2006 yılı sonlarından itibaren alınan kredilerin yapısı sabitten değişkene dönünce ve kişilerin gelirleri de aynı dönem içerisinde artmayınca, kredi geri ödemelerinde güçlükler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte bankalar herhangi bir işi geliri veya varlığı olmayan kişilere bile kredi sunmaya başlamışlardır. Kamuoyunda subprime veya NINJA (No income, no job, no asset) kredileri olarak bilenen bu uygulamalar varlık fiyatlarının özellikle konut fiyatlarının çok hızlı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Fakat ABD Merkez Bankası'nın (FED) 2006 yılından itibaren faiz oranlarını arttırması konut sektörünü büyük bir durgunluğa sürüklemiştir. Konut satış fiyatları önceden kredi verilen seviyeden aşağılara inince dar gelir grubu aldıkları kredileri geri ödeyemez duruma gelmişlerdir. Bir kısım konut kredisinde başlayan geri ödeme problemleri sonucunda banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artış göstermiştir. Bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi konut fiyatlarında düşüşe neden olmuştur. Bu durumda halen kredisini ödemekte olan bazı kredi kullanıcılarının ellerindeki evlerin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmıştır. Dolayısıyla bu kişiler de

kullandıkları konut kredilerini geri ödemelerinden vazgeçmişlerdir (Korkmaz ve Tay, 2010).

- Menkul Kıymetleştirme:

ABD’de likiditenin bol olduğu dönemde (2000-2006) menkul kıymetleştirme sayesinde kişiler normalden fazla kredi kullanmışlardır. Risk paylaşımı, yüksek getiri iştahı, bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmelerinde kolaylık sağlaması, risk taşımadan ya da daha fazla mevduata ihtiyaç duymadan bankaların yeni kredileri finanse etmelerinin sağlanması menkul kıymetleştirmeyi özendiren hususlar olmuştur. Süreç içerisinde menkul kıymetleştirme uygulaması; dolaşım kabiliyeti olmayan finansal kontratlara dolaşım kabiliyeti kazandırılması olarak işlevsellik kazanmıştır. Menkul kıymetleştirmenin krizin sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmesinin ana sebebi bu sayede riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasının kolay bir hâl almasıdır. Örneğin; mortgage kredisi veren bir banka kredilerin geri ödemelerini menkul kıymetleştirerek tamamen veya kısmen bir yatırım bankasına veya bir mortgage kuruluşuna satmaktadır. Bu mekanizma kriz durumunda mali sistemi kırılğan bir hale getirmede etkili olmuştur. Bu durumda, banka tarafından yapılan menkul kıymetleştirme sayesinde kredi ödemelerindeki aksama hem krediyi veren banka hem de menkul kıymeti satın alan diğer finansal kuruluşlar için zarar anlamına gelmektedir. Nitekim, FED Eski Başkanı Greenspan krizin sadece kredilerden kaynaklanmadığını asıl sebebinin bu kredilerin paketlenerek tekrar satışı olduğunu ifade etmiştir (Alantar, 2008: 3).

- Şeffaflık:

Özellikle ABD olmak üzere gelişmiş birçok ülkede neredeyse birbirinden ayrı her fonksiyon için ayrı bir mali kurum ve mali araç oluşturulmuştur. Bu kurum ve araçlar birbiri ile irtibatlı ve karşılıklı ilişkilere sahiptir. Örneğin faiz haddi türev piyasaları, forward swap işlemlerinden dalgalı swapa kadar bir çok finansal araç sunmaktadır. Finansal araçların bu karmaşık yapısının anlaşılmasında bir zorluk söz konusudur. Sıradan yatırımcılar için her gün değişen yenilenen ve farklılık gösteren finansal araçları takip etmek kolay değildir. Özellikle anlaşılmamak istendiğinde ciddi bir saydamlık sorunu ile karşılaşmaktadır. Bu krizde banka ve alım satım işlemlerince

komisyon olarak aracılık yapanların ne çeşit varlıklara sahip oldukları bu varlıkların değerinin ne olduğu hatta bunların muhatabının kimler olduğu yeterince şeffaf olarak belirlenmemiştir. Bu sorunlar, türev diye adlandırılabilir kompleks ticari sözleşmelere sahip Lehman Brothers gibi firmaların iflasları sonucu ortaya çıkan riskin hesaplanması ve analiz edilmesini zorlaştırmıştır (Alantar, 2008: 3-4). Asimetrik bilgi eksikliğinin sonucu olarak ortaya çıkan şeffaflığın olmaması finansal piyasada varlık gösteren birçok kuruluşu olumsuz etkilemiştir.

- Derecelendirme Kuruluşları ve Denetleyici Kuruluşlar:

Bankalarla ve diğer mali kuruluşlarla ilgili birtakım notlar veren rating kuruluşları bu firmalar tarafından finanse edilmektedir. Hâl böyle olunca derecelendirme kuruluşlarının objektif değerlendirme yapma girişimleri yetersiz kalmıştır. Diğer taraftan derecelendirme kuruluşları firmaların finansal problemlerini her zaman tespit edememektedir. Bazen de sorunu kısmen veya çok gecikmeli olarak görmektedirler. Son finansal kriz öncesinde de derecelendirme kuruluşları etkin bir şekilde çalışmamıştır. Ancak finansal kriz başladıktan sonra kredi notları düşürülebilmıştır (Korkmaz ve Tay, 2010).

Düzenleyici denetleyici kuruluşların da özellikle de FED'in değişen risk ortamına karşı önlem almakta geç kaldığını söylemek mümkündür. FED başkanı Mayıs 2007 de yaptığı bir açıklamada konut piyasasındaki sıkıntıların ekonominin geri kalanına ve finansal sisteme yayılacağını beklemediklerini söylemiştir. Uygulamada ise tam tersi olmuş, konut piyasasında başlayan sorunlar tüm finansal sistemi ve reel ekonomiyi etkisi altına almıştır (Alantar, 2008: 4-5).

Birleşmiş Milletler'in "yüzyılın krizi", Uluslararası Para Fonunun (IMF) ise "dünya ekonomisinin 1930'lardan bu yana karşılaştığı en tehlikeli finansal şok" olarak nitelendirdiği küresel finansal krizi, Avrupa'dan Asya'ya, Japonya'dan Hindistan'a tüm dünya ekonomilerini ağır biçimde sarsmıştır. Kriz sonrasında başta ABD'de olmak üzere tüm ülkelerde krizin ağır yaralarını sarmak için eşine az rastlanır devlet eliyle finansal sistemi kurtarma operasyonları başlatılmıştır. Kriz, kapitalist ekonominin en güçlü kurumlarını iflasa sürüklemiştir. Bunlar içinde iflas eden Lehman Brothers, devletleştirilen Freddie Mac, Fannie Mae, Washington Mutual, devlet yardımına

muhtaç kalan AIG, UBS, RBS, B&B, Hypo Real Estate, Fortis, değerinin çok altında satılan Merrill Lynch, Halifax, değeri 3 milyar dolara düşen General Motors başlıca kuruluşlardır (Korkmaz ve Tay, 2010).

Genel olarak 2008 küresel finans krizi, büyük ölçüde marjinal alanlara, kişi ve kurumlara verilmiş mortgage kredileyle ucu bucağı belli olmayan türev ürünler bileşiminin meydana getirdiği bir krizdir. Bu sorunlu alanın bu kadar büyümesinin temel nedeni ise kuralların yetersiz kalması ve denetimin eksikliğidir. Söz konusu küresel krizin nedenlerini tek bir yerde aramak doğru olmayacaktır. Fakat kuralların uygulanmaması veya kapsamlarının genişletilmemesi en temel neden olarak görülmektedir. Bir önceki dönemin oluşturduğu kuralları azaltma, serbestleştirme, deregülasyon modasının etkisiyle türev ürünlerinin kurula bağlanmasına karşı çıkmıştır. Bu bağlamda krizin gelişmekte olan ülkeleri de derinden etkilemesinin altında birçok sebep yatmaktadır. Başlıca sebep olarak bu ülkelere giren sıcak para çekilmeye başlamıştır. Sıcak paranın kaynağı olan ülkelerde ekonomik dengesizlikler oluşunca bu dengesizliklerin gelişmekte olan ülkelere de etkileme korkusu sıcak paranın bu ülkelere çıkmasına yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerde büyümenin düşmesi, talebin de gerilemesine yol açınca gelişmekte olan ülkelere yapılan ithalatta düşüş meydana gelmiştir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret gelirlerinin düşmesine ve dolayısıyla ekonomilerinin küçülmeye başlamasına yol açmıştır. Bütün bu karşılıklı daralma eğiliminin bir sonucu olarak bu kez petrol ve metal fiyatları hızlı bir düşüş içine girmiştir. Bu da deflasyonist bir baskı unsuru olmuştur. 2008 küresel finansal krizinin öteki krizlerden farkı bu şekilde özetlenebilmektedir.

3.4.2. Krize Yönelik Alınan Tedbirler

Eylül 2008’de derinleşen küresel finansal kriz ABD ve AB’de bankacılık sektörünü etkilerken, finansal konsolidasyona gidilmesine ve kamu müdahalesi uygulamalarına neden olmuştur. Dünya ekonomileri bu krize karşı tedbir paketleri hazırlarken Türkiye ekonomisinin bu duruma bir süre kayıtsız kaldığı gözlemlenmektedir. IMF ile yapılan anlaşmanın bitmiş olması ve AB ile müzakere sıklığının azalması iktisadi belirsizliklerin artmasına sebep olmuştur. Türkiye ekonomisinin sağlam bir yapıya sahip olduğu, cari açığın finansmanında herhangi bir

sorun yaşanmadığı ve söz konusu krizin daha çok gelişmiş ülkeleri etkileyeceği düşüncesi krize müdahale edilmesini geciktirmiştir. Bununla beraber sermaye hareketlerinin finansal kaynak sorununu çözebileceği, doğalgaz, petrol ve elektrik gibi talep esnekliği düşük olan malların fiyatlarına zam yapılarak yurt içinde kaynak yaratılabileceği ve bankacılık sektörünün yeterli sermayeye sahip olduğu gerekçesiyle krize karşı tedbir alma gereği geciktirilmiştir (Çolak ve Aktaş, 2009: 134; TÜSİAD, 2009: 29).

IMF, World Economic Outlook Ekim 2009 Raporu Reel GSYİH'nin yıllık değişim verilerine göre Türkiye 2009 yılında İrlanda, İzlanda ve Meksika'dan sonra % -6,5 büyüme rakamıyla krizden derin yara almıştır. Aynı yıl içerisinde Türkiye ekonomisinde tüketici fiyatları % 6,2 artarak Rusya, İzlanda ve Hindistan'dan sonra en fazla artış kaydeden ülke konumundadır (Gedik, 2010: 92). Bununla beraber ülkedeki sıcak para çıkışının hızlanması ülke ekonomisinde finansal belirsizlik meydana getirmiştir. Finansal belirsizlik ortamı yatırım ve tüketim kararlarına olumsuz yönde etki etmiştir. Öncelikle kredi bulmakta yaşanan güçlükler talep daralmasına davetiye çıkarmış dolayısıyla üretim düzeyi azalmıştır. Ekonomik konjonktürde meydana gelen bu durum ülke ekonomisinde talep daralmasıyla birlikte, üretim, ihracat, istihdam ve büyüme rakamlarının gerilemesine yol açmıştır. Bu gelişmeler üzerine, krizin üretim ve istihdam üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkilerin azaltılmasına ve ekonomik durgunluğun giderilmesine yönelik önlemler alınmıştır. Kısa çalışma ödeneği ve işsizlik sigortası ödeme koşulları iyileştirilmiş, Eximbank, KOSGEB, Mahalli idareler, GAP ve diğer altyapı projelerine kaynak transferi sağlanmıştır. Vergi kolaylıkları ve vergi barışı düzenlemeleri dış piyasadan likidite sağlanmasını kolaylaştırma amacıyla uygulamaya konulmuştur. İşveren sigorta primi düşürülerek işgücü maliyetlerini düşürmek ve dolayısıyla istihdamı artırmak hedeflenmiştir. Sektörel bazlı desteklerle yurtiçi talep canlandırılmaya çalışılmıştır. Krizin meydana getirdiği ekonomik ve sosyal etkilerin hafifletilmesi, kalkınmanın hızlandırılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltılması için çeşitli vergi indirimleri, teşvikler ve mali destekler sağlanmıştır (TÜSİAD, 2009: 72).

BDDK, TÜSİAD ve TÜİK kaynaklarından elde edildiği üzere, krize karşı alınan önlemler; para, maliye, talep, istihdam ve yatırım politikaları unsurları olarak şu şekilde özetlenebilir (Gedik, 2010: 92-100):

- Para Politikası Önlemleri:

- TCMB faiz indirimi uygulamasında bulunmuştur. Aynı zamanda döviz ve TL likiditesini artırarak durgunlaşma eğiliminde olan ekonomiye canlılık katma imkanı sağlamıştır.

- Bankacılık sektörünün özkaynak yapısını daha da güçlendirmek amacıyla bankaların kâr dağıtımına sınırlama getirilmiştir. Söz konusu kâr dağıtımı BDDK onayına bırakılmıştır. Ayrıca TCMB döviz mevduat münzam karşılıklarını düşürerek bankacılık sistemine kaynak yaratmıştır.

- Türk Muhasebe Standartları Kurulunca Uluslararası Muhasebe Standartlarında değişiklik yapılarak faiz hadlerinde meydana gelen değişime bağlı piyasa olumsuzluklarını azaltmak hedeflenmiştir. Bu uygulama ile bankalar mevcut DİBS'ni daha uzun vadede ellerinde tutarak menkul kıymetler portföyüne aktarma olanağı bulmuş, sermaye hareketlerinin faiz hadlerindeki dalgalanmadan etkilenmesi sınırlandırılmıştır.

- 23 Ocak 2009'da karşılıklar yönetmeliğinde yapılan düzenlemelerle şirketlere kredi borçlarını beş kez yapılandırma imkânı verilmiştir. Ticaret ve Sanayi Odaları, TOBB, Halk Bankası gibi sanayi dernekleri, odalar ve bankalara ihracat kredisi, faiz oranı indirimleri, sicil affı gibi birtakım imkânlar sağlanmıştır. Diğer taraftan “*Can Suyu*” projesi olarak nitelendirilen KOSGEB'e kayıtlı ihracatçı KOBİ'lere kredi olanağı sağlanmıştır. KOBİ'lerin finansman imkanlarına kolaylıkla erişebilmesi için Kredi Garanti Fonu uygulamasına başlanmıştır.

- Esnaf ve sanatkârlara verilen kredi faizleri azaltılmıştır. Daha önceden borçlanmış ve borç ödemesinde zorluk çeken esnaf ve sanatkârların borçları yeniden yapılandırılarak, temerrüt faizlerini taksitlendirme olanağı sağlanmıştır. Benzer şekilde Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerine tarımsal üretimi

destekleyecek düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanma imkânı sağlanmıştır.

- Döviz cinsi ve döviz endeksli kredi kullanımına ilişkin esaslarda yapılacak değişikliklerle, tüketicilerin firmaların döviz cinsi ve döviz endeksli kredi kullanım şartları yeniden düzenlenmiştir. Kredi kartı borçlularına, borçlarını yeniden düzenleme imkânı tanınırken, kredi kartı işlemlerine uygulanan faiz oranları % 3,96 olarak belirlenmiştir. Ayrıca gecikme faizi ve döviz kredilerin faiz oranlarında indirimle gidilmesi kararlaştırılmıştır.

- Maliye Politikası Önlemleri:

- Ödeme zamanı gelen vergi alacaklarının düşük faiz oranıyla tecil ve taksitlendirilmesi. Aynı zamanda hisse senedi alım satımlarından elde edilen kazançlara uygulanan stopaj oranı sıfırlanmıştır.

- Menkul Kıymet Yatırım Fonları İl Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sermaye piyasasında yaptıkları işlemlerden elde ettikleri gelirlere BSMV muafiyeti sağlanmıştır.

-Tescilli silinecek veya hurdaya ayrılacak eski model motorlu taşıtlar için vergi ve ceza affı uygulanmıştır.

- Varlık barışı uygulamasının süresi uzatılarak ülke dışındaki varlıkların ülke içerisine çekilmesi amaçlanmıştır.

- Serbest bölgelerin kapsamı yeniden düzenlenip Gümrük Kanunu ile uyumsuzlukları giderilmiştir.

- KOBİ'ler kanununda belirtilen şartları sağlamaları halinde kurumlar vergisi muafiyeti ve indirim uygulanarak KOBİ birleşmeleri teşvik edilmiştir.

- Kamu İhale kanununda değişiklik yapılarak Kamu İhale Kurumuna yönelik şikayetlerin azaltılması, yerli girişimcilere kolaylık sağlanması, ihale işlemlerine sürat kazandırılması ve esnekleştirilmesi amaçlanmıştır.

- Orman sınırları statüsünden çıkarılması öngörülen alanlar hakkında düzenlemeler getirilmiş ve bu alanlar hakkında satışı öngören yasal düzenlemeler yapılmıştır.
- Tarımsal desteklerden mal ve hizmet alımlarından ve yatırımlardan kesintiler yapılarak bu gelirlerin sosyal sigorta prim indirimlerinde, altyapı yatırımlarının finansmanında ve belediyelere yapılacak transferlerde kullanılması amaçlanmıştır. Hasılatı azaltıcı ya da erteleyici önlemlerin kamu açıklarını artırıcı etkisini kısmen azaltabilmek amacıyla tarımsal destek ödemelerinde kısıtlamaya gidilmiştir.
- İşyeri, konut ve dayanıklı tüketim malları satışlarındaki durgunluğun önlenmesi için geçici olarak uygulanacak KDV, ÖTV, diğer vergi ve harçlarda indirimler uygulanmıştır. Bu indirimler Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7: ÖTV Oranlarında Yapılan Değişiklikler

ÖTV Uygulama Unsuru	Değişen ÖTV Oranları		
	15.03.2009’dan itibaren	15.05.2009’a kadar	30.09.2009’a kadar
Motor Silindir Hacmi<1600 cm ³	%37	%18	%27
Üstü Kapalı Kasalı Tic. Araçlar	%10	%1	%3
Açık Kasalı Tic. Araçlar	%4	%1	%2
Çekiciler, Minibüsler, Özel Amaçlı Taşıt ve Kamyonlar	%4	%1	%1
Otobüsler	%1	%0	%0
Minibüsler	%9	%2	%4
Motosiklet<250 cm ³			
Beyaz Eşya	%6,7	%0	%2
Mobilya ve Bilgisayar	%18	%8	%8

Kaynak: Gedik, 2010: 96

- Diğer vergi ve harç indirimleri de şu şekildedir: Özel İletişim vergisi %15’ten %5’e, Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi oranı %15’ten %5’e, Yeni ve yüz ölçümü 150 metrekarenin altındaki konutların satışında KDV oranı %18’den %8’e düşürülmüştür.

- Talep Artırıcı Politikalar:

- Dış finansmanın tıkanıdığı durumlarda sermaye hareketleri üzerinde kontrol sağlamak ve gerektiği hallerde geçici bir süre dış borç ana para ödemelerinin askıya alınması, aynı zamanda döviz en yüksek hasıla veya istihdam sağlayacak alanlara tahsis edebilecek yönlendirme mekanizmasının kurulması öngörülmüştür.

- Dolaylı vergi oranları ve kredi faizlerinde geçici değişiklikler yapılarak yüksek ithal girdileriyle çalışan sektörleri yurtiçi kaynak girdilerini kullanmaya özendirilen nihai bir talep ve harcama yapısının teşvik edilmesi hedeflenmiştir.

- Memur maaşlarında artış sağlanması öngörülmüştür.

- İstihdama Yönelik Politikalar:

- Kısa çalışma ödeneğinin miktarı %50 oranında artırılarak yararlanma süresi 3 aydan altı aya yükseltilmiştir.

- Genç ve kadın istihdam teşvikinin süresinde uzatmaya gidilmiştir.

- İşsizlik sigortası hesaplamaları gayri safi olarak düzenlenerek bu ödenek %11 oranında artırılmıştır.

- Toplum yararına gerçekleştirilen işler için oluşturulan çalışma programlarına transfer edilen kaynak artırılabacaktır.

- İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetleri kapsamında genişletilme yapılacaktır. Kişilere girişimcilik ve eğitim danışmanlığı sağlanacaktır. İşbaşı eğitimleri kapsamında stajlar desteklenecektir.

- İşyerlerinde mevcut istihdamın üzerinde oluşturulacak ek istihdam sağlanması için prim desteği sağlanarak bu uygulama teşvik edilecektir.

- İl İstihdam ve Merkezi Eğitim Kurumlarının etkinliğinin artırılması, istihdam şurası toplanması, fonlardan yararlananların profilleri, mesleki eğitim ve teşviklerin etkinliğinin incelenmesi ile aktif işgücü programlarının güçlendirilmesi konusunda gerekli düzenleme ve çalışmalar yapılacaktır.

- Yatırım Politikaları:

- Firmaların Ar-Ge merkezi kurmalarını teşvik etmek ve aynı zamanda Ar-Ge şirketlerinin sunulan teşviklerden yararlanmalarını sağlamak amacıyla yeni yönetmelik hazırlanmıştır.

- Ar-Ge personeline tanınan vergi indiriminin beş yıl boyunca firmalara verilmesi öngörülmüştür. Ar-Ge ve destek personelinin çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretler üzerinden alınan gelir vergisinden indirim olanağı sağlanmıştır.

- Yatırım ve istihdamın teşvik edilmesine gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden yararlanma süresi bir yıl uzatılmıştır.

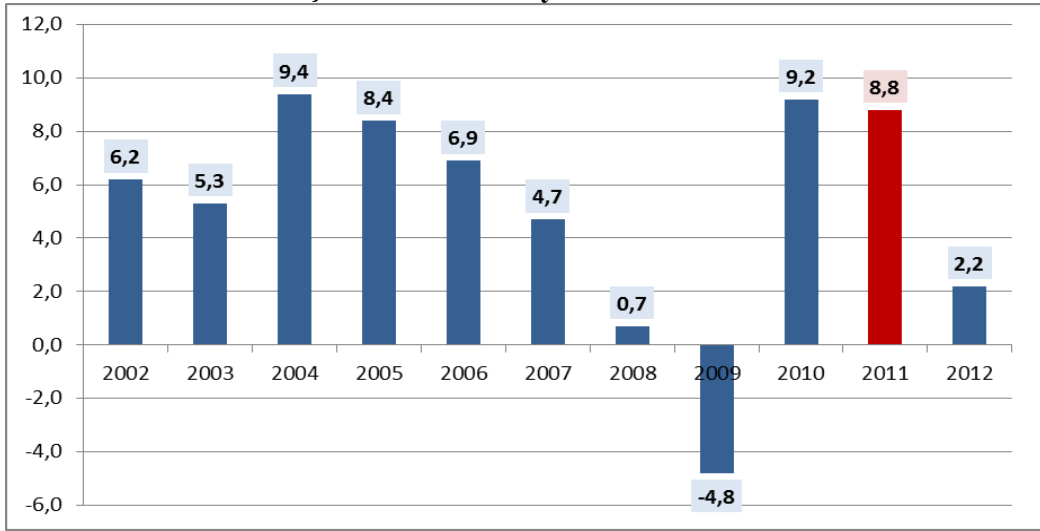
- Sosyal güvenlik primi işveren payının hazine tarafından karşılanması, faiz desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti, kurumlar ve gelir vergisi indirimleri sağlanarak bölgesel gelişmişlik düzeyindeki farklılıkları azaltmayı, rekabet gücünü artıracak teknoloji ve Ar-Ge içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlara destek olmayı, sektörel bütünleşmeyi desteklemeyi ve teşvik kapsamındaki yatırım konularına ekonomik ölçek kriterlerini öne çıkarmayı amaçlayan yeni bir teşvik sistemi hazırlanmıştır. Yeni teşvik sistemi, Büyük Proje Yatırımları, Bölgesel ve Sektörel Teşvik Sistemi ve Genel Teşvik Sistemi olmak üzere üç gruptan meydana gelmektedir.

- Ar-Ge teknoloji kapasitesini artıran 12 sektörde büyük proje yatırımlarının desteklenmesi öngörülmüştür. Tekstil, konfeksiyon, hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunan firmalara vergi kolaylıkları sağlanmış ve hazine desteği verilmiştir.

Alınan bu tedbirler ekonomideki durgunluğu canlandırmaya, istihdam seviyesinin düşüşünü azaltarak yükselmeye geçişini sağlama, büyüme rakamlarındaki kötüye gidişe dur demek, kısacası krizin reel ekonomi üzerindeki etkilerini azaltacak ekonomiyi yükselişe geçirecek girişimlerdir. Türkiye ekonomisinin 2001 krizinden edindiği deneyim sayesinde bankacılık sektörü ve finansal sistem 2008 küresel finansal krizinden dolayı derin bir darbe almamıştır. Ancak reel ekonomiyi derinden etkilemiştir.

Şekil 2’de görüldüğü gibi yıllık büyüme oranlarına 2004 yılından 2009 yılına kadar azalan bir büyüme oranında seyir izleyen ekonomi 2008 Küresel Finansal Krizin etkilerinin ülke ekonomisi üzerinde şiddetini artırdığı 2009 yılında -4,8 gibi bir oranla büyüme sağlamıştır. Kriz eksenli bu olumsuz gidişata dur demek için hükümet tarafından 4 Haziran 2009 tarihinde, temel amacı yeni yatırımları teşvik etmek, ekonomiyi canlandırmak ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak olan teşvik paketi açıklanmıştır.

Şekil 2: Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: TÜİK, www.ekonomi.gov.tr, Ekonomik Görünüm: Nisan 2013

Hükümetin açıklamış olduğu teşvik paketi 3 unsurdan oluşmaktadır:

- Büyük proje yatırımları,
- Bölgesel ve sektörel teşvik sistemi,
- Genel teşvik sistemi.

Büyük proje yatırımları için 12 sektörün (başta kara taşıtı, tekstil, konfeksiyon, madencilik, ilaç, kimya, makine, elektronik, taşımacılık sektörü olmak üzere) teşviki amaçlanmıştır. Bölgesel ve sektörel teşvik sisteminde ise, ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere, 81 ilin tamamının yeni teşvik sisteminden faydalanması öngörülmektedir (Soylu, 2009: 264).

Teşvik paketinde yer alan hususlar özetle şu şekildedir (Yeni Teşvik Paketi Açıklandı, www.vergidegundem.com (15.05.2013)):

- Hükümet tarafından yapılan açıklamada, bir yatırımın “büyük proje” olarak kabul edilebilmesinin kriterlerine yer verilmiştir. Teşvik paketinde iller gelişmişlik düzeyine göre dört farklı gruba ayrılmış ve ayrıca her grupta yer alan iller sosyoekonomik gelişmişlik açısından da sıralanmıştır.
- Kanundaki yetki çerçevesinde bölgelere göre ayrı ayrı yatırıma katkı oranı ve indirimli kurumlar vergisi oranının belirlendiği belirtilmiştir. Buna göre 4. bölgede yer alan büyük proje yatırımlarında yatırıma katkı oranı % 70, indirimli kurumlar vergisi oranı ise % 2, aynı bölgede bölgesel ve sektörel olarak desteklenecek yatırımlarda yatırıma katkı oranı % 60, indirimli kurumlar vergisi oranı ise % 2 olarak uygulanacaktır.
- Yukarıdaki yatırımlar çerçevesinde, bölgeler bazında sosyal güvenlik primi işveren hisselerinin tamamının (asgari ücret üzerinden) Hazine tarafından karşılanmasına ilişkin uygulama sürelerine yer verilmiştir. Buna göre gerek büyük proje yatırımlarında, gerekse bölgesel ve sektörel olarak desteklenecek yatırımlarda, sosyal güvenlik primi işveren hisselerinin Hazine tarafından karşılanma süresi 1. bölgede 2 yıl, 2. bölgede 3 yıl, 3. bölgede 5 yıl ve 4. bölgede ise 7 yıl olarak belirtilmiştir.
- 31.12.2010 tarihine kadar 1. ve 2. bölgelerden 3. ve 4. bölgelere taşınacak tekstil ve konfeksiyon tesislere 5 yıl süreyle kurumlar vergisi oranı % 20 yerine % 5 olarak uygulanması öngörülmüştür. Ayrıca, 1. ve 2. bölgelerden 3. ve 4. bölgelere taşınacak tesislere 5 yıl süreyle mevcut istihdam da dahil olmak üzere bu tesislere taşındıkları bölgede (3. ve 4. bölgeler) uygulanan SSK işveren primi desteği sağlanacağı, bu tesislerin 3. ve 4. bölgelere taşıma giderlerinin de Hazine tarafından karşılanacağı belirtilmiştir.
- Açıklanan teşvik paketinin, genellikle daha önce yapılan kanuni düzenlemelerle getirilmiş teşviklerden yararlanabilmenin parametrelerini içermektedir. Örneğin teşvik belgeli yeni yatırımlar için getirilen indirimli kurumlar vergisi uygulaması ve bu yatırımcılara Hazine arazisi tahsisi ile tekstil tesislerinin 3. ve 4. bölgelere taşınması halinde uygulanacak olan indirimli kurumlar vergisi oranı teşviki aslında 28 Şubat 2009 tarihinde yürürlüğe girmiş

olan 5838 sayılı Kanun ile getirilmiştir. Bu Kanun yürürlüğe girmiş olmasına rağmen Kanunda yer alan teşvik ve desteklerin bazılarının uygulamaya geçmesi için Bakanlar Kurulu Kararı alınması, hatta bazı teşvikler için (örneğin sosyal güvenlik primi işveren hissesinin Hazine tarafından karşılanması) birtakım yasal düzenleme yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda belirtilen teşvikler bakanlar kurulu kararıyla uygulamaya açılmıştır. Ayrıca 4 Haziran 2009'da duyurulan Yeni Teşvik Sistemine ilişkin detaylı açıklama EK 2'deki tabloda gösterilmiştir.

3.5. KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN YATIRIM TEŞVİK POLİTİKALARININ EKONOMİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Yatırım teşvikleri genel olarak yatırımları artırmak, istihdam seviyesini yükseltmek ve ekonomik büyümeyi sağlama amaçlarına yönelik olarak sunulmaktadır. Ancak kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşvikleri de bu amaçların yanı sıra ekonomideki darboğazları gidermek için özel bir amaçla uygulama alanı bulmaktadır. Bu kapsamda değerlendirme yaparken yatırım teşviklerinin ekonomi üzerinde doğrudan etkisi bulunan toplam sabit yatırımdaki ve istihdam düzeyindeki değişimler incelenecek ve dolaylı olarak da GSMH ve GSYİH gibi ekonomik büyüklükler açısından ne yönlü bir değişime neden olduğu ele alınacaktır.

3.5.1. 1994 Krizi

Ülkenin kriz ortamında olması, istihdamın düşmesi, yatırımların azalması, tasarrufların değer kaybederek reel yatırımlara yönlendirilmemesi ve durgunluk ortamının ortaya çıkması ülke ekonomisinin darboğazda olduğunu göstermektedir. Ekonominin darboğazdan kurtarılarak büyümesinin ve kalkınmasının artırılması yani ekonominin içinde bulunduğu durgunluk ve krizin etkilerinin giderilmesine darboğaz giderme teşvikleri önem arz etmektedir. Verilen teşviklerin değerlendirilmesine yönelik sabit yatırım ve istihdamdaki artış oranlarındaki değişimler amaca ulaşıp ulaşamadığı konusunda belirleyici olacaktır.

Teşvik belge sayıları ve yıllar itibariyle artış oranlarının GSMH'de meydana getirdiği değişiklikler ve bununla beraber istihdam ve sabit yatırım oranlarında meydana

getirdiği değişiklikler sunulan yatırım teşviklerinin ekonominin krizden ve darboğazdan kurtulması için ne derece önem arz ettiğini bizlere göstermektedir.

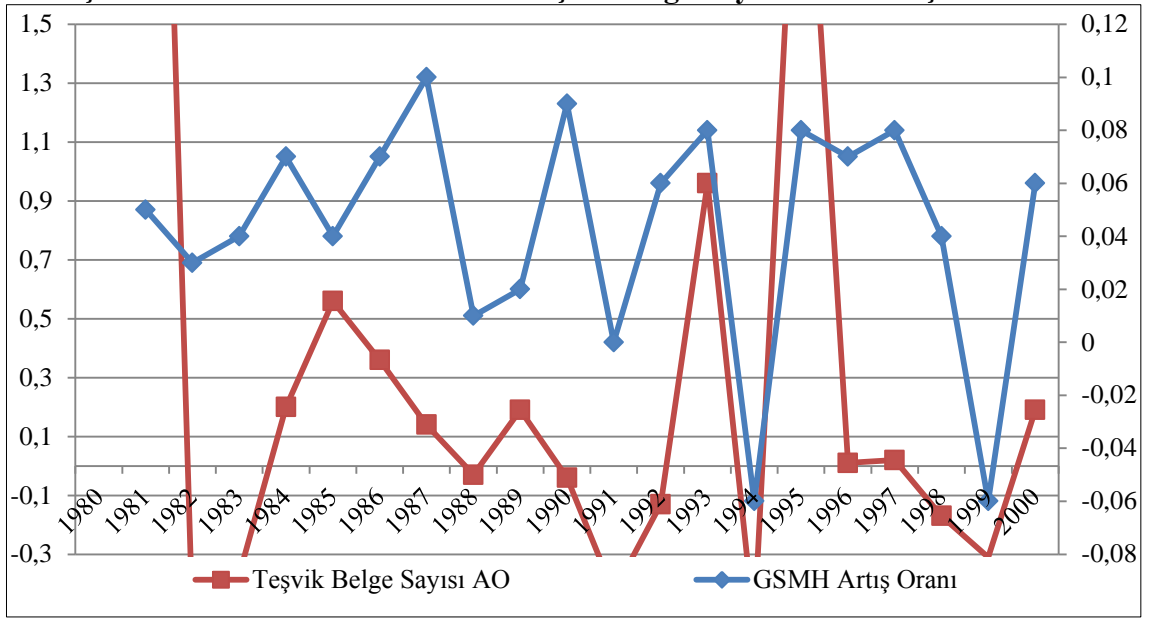
Tablo 8: GSMH ve Yatırım Teşvik Belgesi

Yıllar	GSMH (Reel) (Bin TL)	Yıllık Artış Oranı	Teşvik Belge Sayısı	Yıllık Artış Oranı
1980	50.869.915		571	
1981	53.316.849	0,05	3244	4,68
1982	54.963.216	0,03	1556	-0,52
1983	57.279.000	0,04	977	-0,37
1984	61.349.830	0,07	1176	0,20
1985	63.989.099	0,04	1833	0,56
1986	68.314.830	0,07	2491	0,36
1987	75.019.388	0,10	2828	0,14
1988	76.108.143	0,01	2742	-0,03
1989	77.347.305	0,02	3257	0,19
1990	84.591.717	0,09	3141	-0,04
1991	84.887.074	0,00	1775	-0,43
1992	90.322.516	0,06	1553	-0,13
1993	97.676.586	0,08	3051	0,96
1994	91.733.010	-0,06	1394	-0,54
1995	99.028.241	0,08	4955	2,55
1996	106.079.777	0,07	5024	0,01
1997	114.874.198	0,08	5144	0,02
1998	119.303.117	0,04	4291	-0,17
1999	112.043.830	-0,06	2968	-0,31
2000	119.144.472	0,06	3521	0,19

Kaynak: www.hazine.gov.tr, www.dpt.gov.tr ve Maliye Bakanlığı, Selen, 2011

1980 ve 2000 yıllarını kapsayan Tablo 8’de 1980 sonrası GSMH değerleri ve yıllar itibariyle artış oranları verilmiştir. Bununla beraber aynı yıllarda sunulan yatırım teşvik belgelerinin sayısı ve yıllar itibariyle artış oranları verilmiştir. GSMH’nin genel anlamda yıllar itibariyle artış gösterdiği fakat 1994 ve 1999 yıllarında krizlerin etkilerinden dolayı azalışa geçtiği görülmektedir.

Şekil 3: GSMH'deki ve Yatırım Teşvik Belge Sayısındaki Artış Oranları

Kaynak: Tablo 8 verilerinden elde edilmiştir.

Şekil 3 incelendiğinde 1980-2000 döneminde ekonomik büyümenin dalgalı bir gelişim sürecine sahip olduğunu görmek mümkündür. Dönemin ortalarında negatif büyümenin olduğu gözlemlenmektedir. 1991 yılında sıfır büyüme, 1989 ve 1994 yıllarında ise negatif büyüme gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde ülkenin siyasal tarihine bakıldığında iktidar değişimlerinin sık olduğu ve otorite boşluğu meydana geldiği bilinmektedir. İstihdam artışının en önemli belirleyicisi olan siyasal istikrar bu dönemde ekonomiye olumsuz yönde etki etmiştir. 1980 askeri darbesinden sonra siyasal istikrarı sağlamaya önem verilmiş ve 1984 yılına kadar ekonomide teşvik sistemi aktif olarak kullanım alanı bulamamıştır.

1. ANAP Hükümetinin iktidara gelmesinden sonra dışa açık kalkınma modelinin uygulanmaya koyulmasıyla birlikte ekonomideki atıl kapasitenin üretim sürecine dahil edilmesi için teşvik uygulamalarına yoğunluk kazandırılmıştır. Bu değişimi Şekil 3'te 1984'den sonra artış gösteren teşvik belge sayısı ile gözlemlemek mümkündür.

1994 yılına gelindiğinde ülke kriz ortamına sürüklenmiş ve ekonomik durgunluk meydana getirerek büyümeyi negatif hale getirmiştir. Sıkı para ve maliye politikalarını öngören 5 Nisan kararları uygulamaya konmuştur. Toplum geneline ağır koşullar yükleyen bu kararların yanı sıra ekonomik durgunluğu yenebilmek ve piyasayı canlandırmak için yatırımlara yönelik teşvikler özellikle 1995 yılında bir önceki yıla

göre 2,5 kattan fazla artış göstererek uygulanmıştır. Bu kapsamda 1994’de -0,06 oranında küçülen ekonomi 1995 yılında 0,08 oranında büyüme sağlamıştır.

Tablo 9: GSMH Bileşenleri ve Değişim Oranları (1990-2000)

	GSMH Sabit	Artış Oranı	TARIM	Artış Oranı	SANAYİ	Artış Oranı	HİZMET	Artış Oranı
1990	84.591.717		13.746.287		21.872.603		48.972.828	
1991	84.887.074	0,00	13.662.907	-0,01	22.504.221	0,03	48.719.946	-0,01
1992	90.322.516	0,06	14.248.581	0,04	23.910.622	0,06	52.163.313	0,07
1993	97.676.586	0,08	14.129.023	-0,01	25.897.718	0,08	57.649.865	0,11
1994	91.733.010	-0,06	14.044.544	-0,01	24.432.971	-0,06	53.255.495	-0,08
1995	99.028.241	0,08	14.230.305	0,01	27.475.756	0,12	57.322.180	0,08
1996	106.079.777	0,07	14.878.622	0,05	29.335.160	0,07	61.865.995	0,08
1997	114.874.198	0,08	14.549.630	-0,02	32.336.972	0,10	67.987.596	0,10
1998	119.303.117	0,04	15.952.685	0,10	32.922.163	0,02	70.428.269	0,04
1999	112.043.830	-0,06	15.064.386	-0,06	31.247.893	-0,05	65.731.551	-0,07
2000	119.144.472	0,06	15.641.800	0,04	33.170.615	0,06	70.332.057	0,07

Kaynak: www.hazine.gov.tr, www.dpt.gov.tr ve Maliye Bakanlığı, Selen, 2011

Sunulan yatırım teşvik belgelerinin amacına ulaşp ulaşmadığını görebilmek için GSMH’nin bileşenleri ve bu bileşenlerin yatırım teşvik belgeleri doğrultusunda ne kadar büyüme sağlayabildiği önem taşımaktadır. 1990-2000 yılları itibariyle GSMH’nin bileşenleri Tablo 9’da gösterilmiştir. 1994 Krizi için değerlendirme yapıldığında bu dönemde tüm sektörlerde bir daralma söz konusudur. Fakat krizden hemen sonraki 1 yıl incelendiğinde tekrar artışlar meydana gelerek büyüme sağlanmıştır.

Tablo 10: Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (1990-2000)

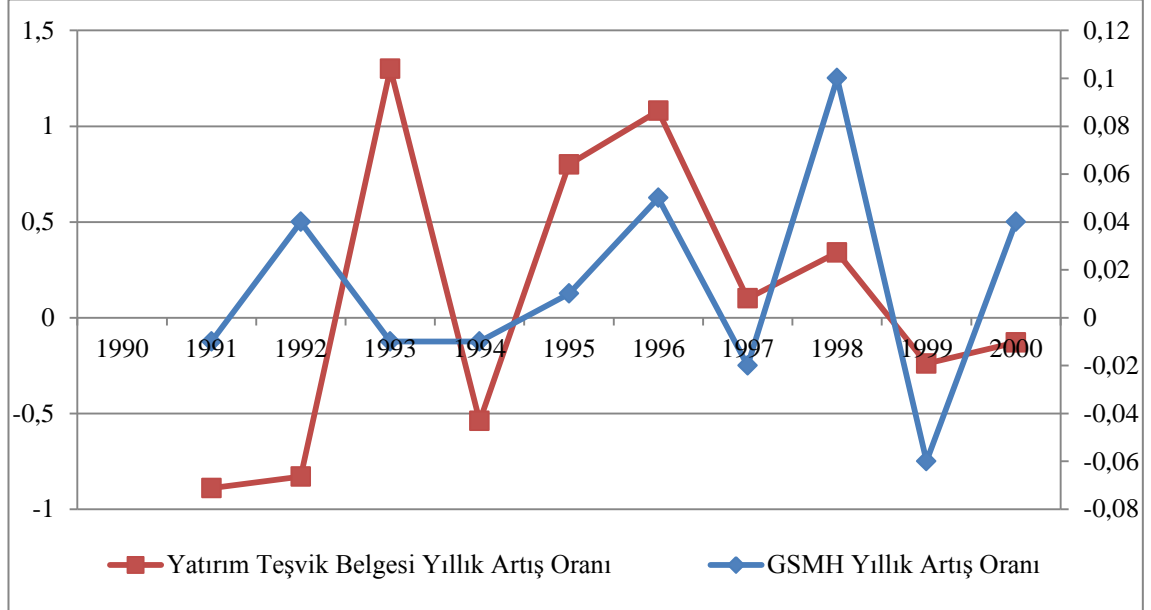
	Tarım	A.O.	Maden.	A.O.	İmalat	A.O.	Enerji	A.O.	Hizmet	A.O.	Toplam	A.O.
1990	1415		64		1231		3		428		3141	
1991	142	-0,89	69	0,07	1016	-0,17	19	5,3	529	0,23	1775	-0,43
1992	24	-0,83	63	-0,08	1002	-0,01	10	-0,47	454	-0,14	1553	-0,12
1993	57	1,3	171	1,71	2082	1,07	39	2,9	702	0,54	3051	0,96
1994	26	-0,54	74	-0,56	874	-0,58	13	-0,66	407	-0,42	1394	-0,54
1995	47	0,80	101	0,36	3747	3,28	27	1,07	1033	1,53	4955	2,55
1996	98	1,08	131	0,29	3301	-0,11	37	0,37	1407	0,36	5024	0,01
1997	108	0,10	138	0,05	3181	-0,03	75	1,02	1642	0,16	5144	0,02
1998	145	0,34	135	-0,02	2468	-0,22	46	-0,38	1497	-0,08	4291	-0,16
1999	109	-0,24	93	-0,3	1602	-0,35	48	0,04	1116	-0,25	2968	-0,30
2000	94	-0,13	85	0,08	2095	0,30	46	-0,04	1201	0,07	3521	0,18

Kaynak: www.hazine.gov.tr, Hazine İstatistik Yıllığı 2008, Selen, 2011

Verilen yatırım teşvik belgelerinin sektörler itibariyle ne tür bir değişiklik meydana getirdiği de bir başka dikkat edilmesi gereken konudur. Bu bağlamda Tablo 10’da gösterildiği üzere, yatırım teşvik belgelerinin 1990-2000 yılları arasındaki sektörel dağılımı verilmiştir. 1994 Kriz yılı incelendiğinde bütün sektörlerde daralma

söz konusudur. 1995 yılında ise krizden çıkışın yolları aranmış, beraberinde sunulan teşvik belgelerinde artışlar meydana gelmiştir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde söz konusu değişimleri görmek mümkündür. Ayrıca 1994 yılında düşüşe geçen yatırım teşvik belgeleriyle aynı yılda GSMH'nin de düşüşe geçmesi fakat 1995 yılında her ikisinin de paralel olarak yükselmesi dikkat çekmektedir.

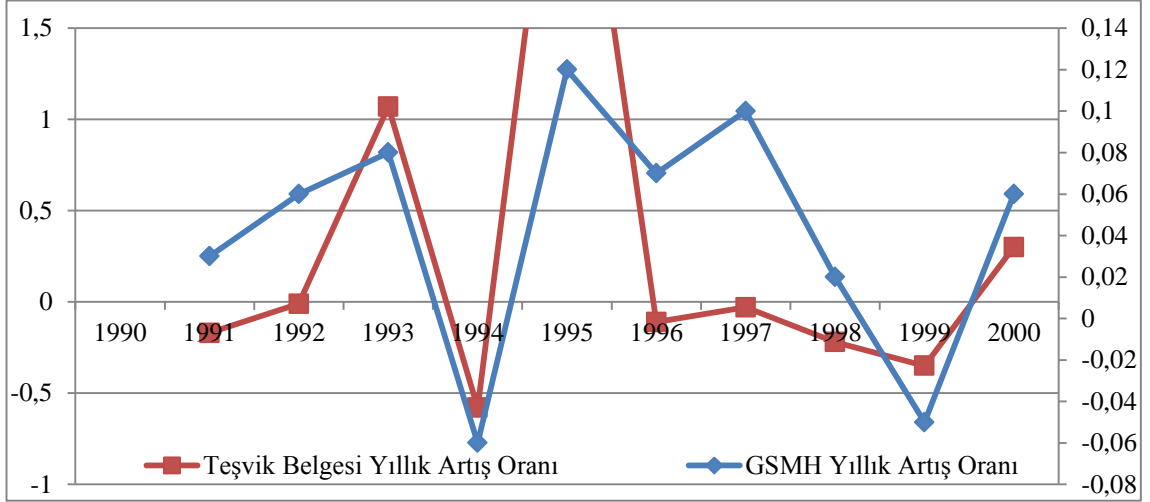
Şekil 4: Tarım Sektörü GSMH ve Yatırım Teşvik Belgeleri Yıllık Artış Oranları

Kaynak: Tablo 9 ve Tablo 10 verilerine göre düzenlenmiştir.

Şekil 4'te tarım sektörüne sunulan yatırım teşvik belgeleriyle, sektörün GSMH içerisindeki payı esas alınarak yıllık artış oranları gösterilmektedir. Buna göre tarım sektöründe 1994 krizi öncesine bakıldığında GSMH ve Teşvik belge sayısı oranlarında azalma söz konusudur. Krizin etkilerinin giderilmesi ve ekonomik darboğazı aşmak için hükümet tarafından tarım sektörüne sunulan yatırım teşvik belge sayıları arttığında tarım sektörü GSMH içerisindeki payı da gelişim göstererek artmaktadır. Aynı paralellikte tarım sektörüne sunulan yatırım teşvik belgelerinde bir önceki yıla göre azalma olduğu zaman da tarım sektörünün GSMH içerisindeki payında da azalma olmaktadır. Bu durum yatırım teşvik belge sayılarının tarım sektörü üzerindeki doğrudan etkisini göstermede yeterlidir.

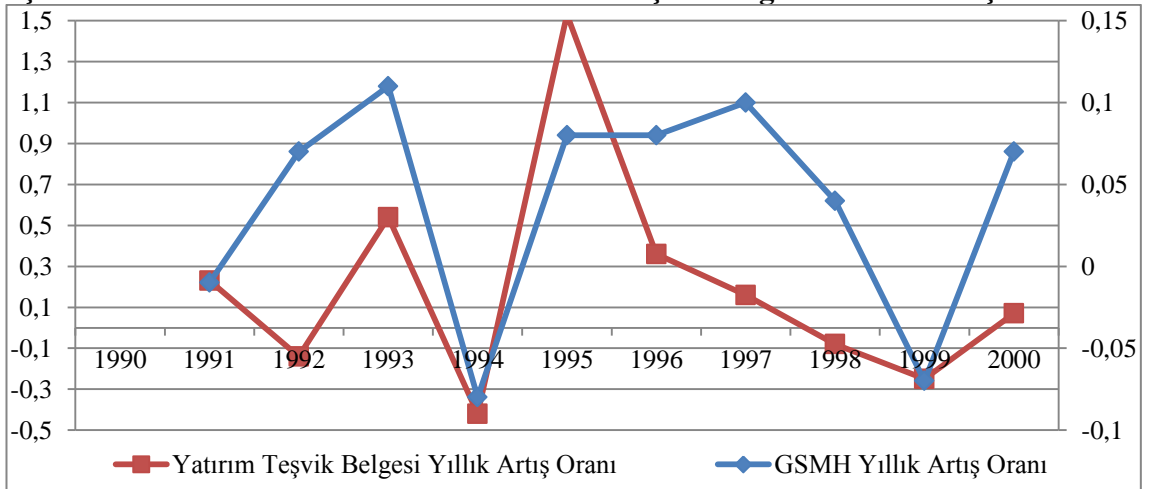
Şekil 5: Sanayi Sektörü GSMH ve Yatırım Teşvik Belgeleri Yıllık Artış Oranları

Kaynak: Tablo 9 ve Tablo 10 verilerine göre düzenlenmiştir.

Sanayi sektörüne sunulan yatırım teşvik belgeleri ve sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payının bir önceki yıla göre artış oranları Şekil 5'te gösterilmektedir. Buna göre tarım sektöründe olduğu gibi sanayi sektöründe de verilen yatırım teşvik belge sayısı ile sektörel büyüme arasında doğru orantının olduğunu söylemek mümkündür. 1994 krizinden sonra artış gösteren yatırım teşvik belgeleri kısa vadede olumlu etkisini göstererek sanayi sektörünün canlanmasını sağlayabilmiştir. 1996 yılına gelindiğinde iki değişken de azalma eğilimine girmiş olmasına rağmen 1997 yılında yıllık artış oranı artış göstermiştir. 1997 yılı sonrasında da iki değişken paralel olarak dalgalanma göstermektedir. Ancak 1994 krizinden sonra uygulanan teşvik belge yıllık artış oranı bu gidişatını 1997 yılı sonrasında gerçekleştirememiştir.

Şekil 6: Hizmet Sektörü GSMH ve Yatırım Teşvik Belgeleri Yıllık Artış Oranları

Kaynak: Tablo 9 ve Tablo 10 verilerine göre düzenlenmiştir.

Hizmet sektörü incelendiğinde ise 1994 krizi öncesi yatırım teşvik belge sayısı yıllık artış oranındaki azalışla doğru orantılı olarak azalan hizmet sektörünün GSMH içerisindeki payı krize yönelik alınan tedbirler sonucunda kısa vadede istikrar sağlayıcı bir fonksiyonunun olduğu Şekil 6’da görülmektedir.

1994 krizi sonrası ekonomik darboğazı aşmak için sunulan yatırım teşvik belgeleri için sektörel olarak genel bir değerlendirme yapacak olursak gerek tarım gerek sanayi gerekse hizmet sektörlerinde verilen yatırım teşvik belgelerinin ekonomik etkilerinin ekonomiye olumlu olarak yansıdığını görmek mümkündür. Çünkü Şekil 4, Şekil 5 ve Şekil 6’da incelendiği üzere yatırım teşvik belgelerinde bir önceki yıla göre artış olduğunda ilgili sektörlerin de GSMH içerisindeki payında artış meydana geldiği ve bu sektörlerin büyüdüğünü söylemek mümkündür. Bu bağlamda sektörlerin milli gelire katkısının uygulanan yatırım teşvik politikalarıyla ilişkili olduğu ortaya konmaktadır.

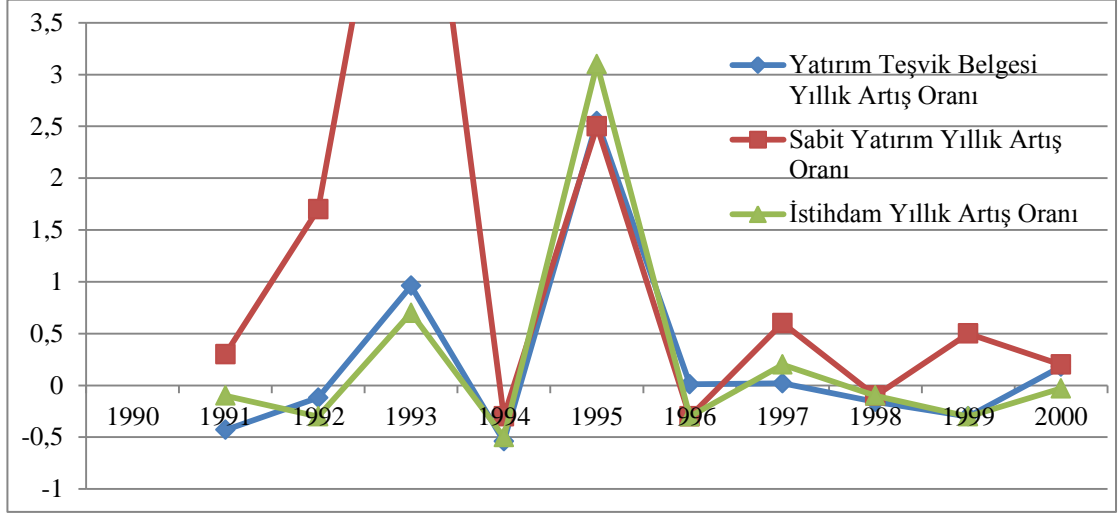
Tablo 11: Sabit Yatırım Ve İstihdam İlişkisi (1990-2000)

	Sabit Yatırım	Artış Oranı	İstihdam (Kişi)	Artış Oranı
1990	66.351.822		181.679	
1991	89.342.274	0,3	171.383	-0,1
1992	239.823.778	1,7	113.642	-0,3
1993	1.833.982.342	6,6	198.464	0,7
1994	1.325.891.986	-0,3	91.288	-0,5
1995	4.700.475.094	2,5	375.160	3,1
1996	3.443.736.421	-0,3	269.069	-0,3
1997	5.445.272.112	0,6	334.623	0,2
1998	5.039.014.954	-0,1	284.802	-0,1
1999	7.795.647.505	0,5	192.689	-0,3
2000	9.351.899.794	0,2	186.721	-0,03

Kaynak: www.hazine.gov.tr, Hazine İstatistik Yıllığı 2008; Selen, 2011

Tüm bunlarla beraber verilen yatırım teşvik belgelerinin sabit yatırım ve istihdama yansımaları da ekonomik etkisi açısından belirleyici nitelikte olmaktadır. Sabit yatırımları artırmaya yönelik sunulan teşviklerin istihdama yansıması bu kapsamda değerlendirilmektedir. 1990-2000 yılları itibariyle sabit yatırım tutarları ve istihdam sayısı Tablo 11’de gösterilmiştir. 1994 yılında her iki değişkende meydana gelen düşüş krizin etkisini göstermektedir. Ancak 1995 yılında bu değişkenlerin ani yükselişi alınan tedbirlerin kısa vadeli başarısını göstermektedir.

Şekil 7: Sabit Yatırım ve İstihdam İlişkisi

Kaynak: Tablo 10 ve Tablo 11 verilerinden elde edilmiştir.

Şekil 7’de verilen yatırım teşvik belge sayılarının yıllık değişim oranlarıyla sabit yatırımlarda ve istihdam seviyesinde meydana gelen yıllık değişimler görülmektedir. Verilere göre 1994 krizi öncesi tüm ekonomik göstergeleriyle çöküşe sürüklenen ekonomi, krize yönelik alınan kararlar ve uygulanan tedbirler neticesinde gerek sabit yatırımlardaki artış gerekse istihdam seviyesinde yükseliş olarak kendini göstermiştir. Kriz sonrası kısa vadede uygulamaya konulan programlar ve verilen yatırım teşvikleri sayesinde ekonomi kısa vadeli olarak canlılık göstermiştir. Fakat 1995 yılından sonra ekonomik yapının kırılganlığından dolayı tekrar dalgalanmalar baş göstermiştir. Bu dalgalanmaların nedenleri arasında siyasal istikrarsızlıklar gösterilmektedir. Uygulanan politikalar gereği 1998 yılına kadar istihdam ve sabit yatırım göstergeleri yatırım teşvik belge sayılarıyla aynı paralellikte dalgalanma göstermiştir. Fakat 1998-2000 yılları arasında, yatırım teşvik belge sayısındaki yıllık artış oranı düşerken sabit yatırımlar yıllık artış oranı ters orantıda bir seyir izlemiştir. Buradan çıkarılacak sonuç ise sabit yatırımların istihdam düzeyini yeteri kadar yükseltmemesidir. Bununla beraber istihdam seviyesindeki dalgalanmalar yatırım teşvik belge sayısındaki yıllık artış oranlarıyla paralellik göstermektedir.

1994-1996 yılları arası için Şekil 7’de üç değişken arasında önce artan, sonra da azalan bir paralel ilişki olduğu görülmektedir. Yatırım teşvik belge sayısı yıllık artış oranlarıyla diğer iki değişken arasındaki bu doğrusal değişim yatırım teşvik belgelerinin ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini açıklamaktadır. 1994 krizi sonrası

uygulamaya konan 5 Nisan Kararları sıkı maliye politikası tedbirlerini içermekteydi. 1994 yılında dönemdeki en büyük yıllık artışını kaydeden yatırım teşvik belge sayısı uygulanan politikalar neticesinde 1996 yılına doğru azalan bir oranda artış göstermiştir. Bununla beraber sabit yatırımlarda ve istihdam seviyesinde gerileme olmuştur. Fakat krizin etkisi devam ederken 1997 yılında bir önceki yıla göre 0.01'lik bir farkla artış gösteren yatırım teşvik belge sayısı beraberinde sabit yatırımlarda ve istihdam düzeyinde kendinden daha çok bir oranla artış sağlamayı başarmıştır. Bu durumun yatırım teşviklerinin daha verimli ve nitelikli alanlara yönlendirilmesi sonucunda ortaya çıktığını görmek mümkündür. 1997-2000 yılları arasında yatırım teşvik belge sayılarına yönelik bir istikrar sağlanamamış ve üç değişkenin de dalgalanması dikkat çekmekte olup, 2000 yılına gelindiğinde yatırım teşvik belge sayılarında yıllık artış oranı artmasına rağmen sabit yatırımlarda azalan oranda bir artışın olduğunu görmek mümkündür. 1994 krizi sonrası uygulanan yatırım teşvik politikaları istikrarsız bir seyir izlemiştir. Hükümetlerin ülkeyi ekonomik darboğazdan kurtarmak için uygulamaya koymuş olduğu, vergi gelirlerinin de artırılmasını içeren sıkı maliye politikaları yatırım teşvik politikalarının uygulanabilirliğine engel olmuştur. Fakat yatırım teşvik belgelerinin ekonomiye yansımalarının olumlu bir etkisinin olduğu, sabit yatırımları etkileyerek istihdam düzeyini artırıcı, dolayısıyla GSYİH ve GSMH gibi ekonomik büyüklüklere olumlu katkılarının olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda 1994 krizi sonrası yatırım teşvik belge sayılarının artış gösterdiği dönemlerde ekonomiye pozitif yönde katkı sağladığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

3.5.2. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

1999 yılı sonuna doğru ülke ekonomisi karamsar bir görünüm içerisine girmiştir. Ekonomide daralma meydana gelmiş ve enflasyon oranı yüksek seviyelere tırmanmıştır. Ekonomik göstergelerin kötüye gitmesi ve beraberinde mali piyasalarda yaşanan olumsuzluklar krizi kaçınılmaz kılmıştır. Kasım 2000 krizini aşmaya yönelik birtakım tedbirler paketi yürürlüğe konmuştur. Fakat ülke, kısa bir süre sonra ekonominin içinde bulunduğu kötü şartların etkisiyle Şubat 2001'de politik eksenli bir krize maruz kalmıştır. Ekonomik istikrarsızlık ve politik istikrarsızlık birbirini tetikleyen unsurlar olarak ülkede güven probleminin oluşmasına sebep olmuştur. İlk hedef olarak güvensiz bir ortamı yok edip ekonomiyi istikrara kavuşturmak için birtakım yapısal reformlar

uygulamaya konmuştur. Bununla beraber ekonomik göstergeleri düzeltmek için yatırım teşvik belgelerinin sunulmasına devam edilmiştir.

Tablo 12: Verilen Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (2001-2008)

	Tarım	A.O.	Maden	A.O.	İmalat	A.O.	Enerji	A.O.	Hizmet	A.O.	Toplam	A.O.
2001	54		64		1234		46		653		2051	
2002	36	-0,33	86	0,34	1711	0,38	33	-0,28	834	0,27	2700	0,31
2003	63	0,75	117	0,36	2008	0,17	43	0,30	1102	0,32	3333	0,23
2004	44	-0,30	141	0,20	2166	0,07	42	-0,02	1215	0,10	3608	0,08
2005	82	0,86	130	-0,07	2036	-0,06	84	1	1704	0,40	4036	0,11
2006	80	-0,02	123	-0,05	1430	-0,29	54	-0,35	1208	-0,29	2895	-0,28
2007	99	0,23	123	0	1694	0,18	92	0,70	798	-0,33	2806	-0,03
2008	95	-0,04	134	0,08	2007	0,18	137	0,48	654	-0,18	3027	0,07

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr>, Yatırım Teşvik İstatistikleri

Krize yönelik uygulamaya konan tedbirler arasında mali nitelikli teşvikler sunularak yatırım teşvik belgesi ile yatırımların teşviki uygulamasına devam edilmiştir. Özellikle vergi oranlarında yapılan indirimler, sektörel bazda istihdamı artırıcı alanlara sunulan yatırım teşvikleri bu kapsamda geniş yer tutmaktadır. Tablo 12’de sektörlere sunulan yatırım teşvik belge sayıları ve bunların bir önceki yıla göre artış oranı verilmiştir. Bununla beraber sektörlerin GSMH içerisindeki payının ne tür bir gelişim gösterdiği yatırım teşviklerinin sektörel olarak amacına ulaşip ulaşmadığını göstermektedir.

Tablo 13 ise teşvik kapsamında olan yatırımların sektörel olarak GSMH içerisindeki payını yüzde cinsinden göstermekte ve GSMH’nin yıllar itibarıyla artış oranlarını içermektedir.

Tablo 13: Teşvik Kapsamı Yatırımların Sektörel Dağılımı

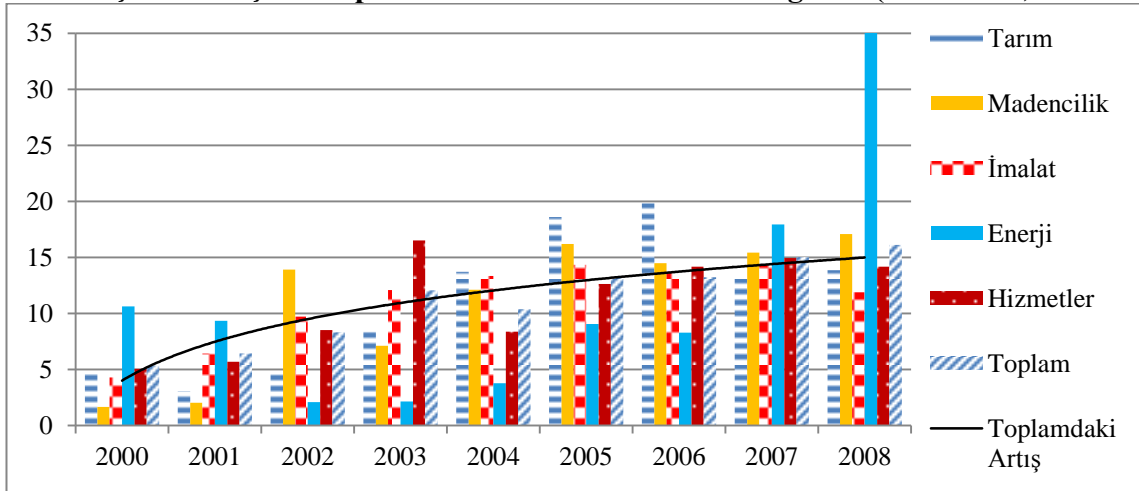
	GSMH (Cari Fiyatlarla)	Artış Oranı	Tarım %	Maden %	İmalat %	Enerji %	Hizmet %	Toplam %
2000	166.658.021		4,72	1,66	4,29	10,63	5,05	5,34
2001	240.224.083	0,44	3,04	2,02	6,41	9,35	5,69	6,41
2002	350.476.089	0,46	4,56	13,92	9,71	2,08	8,51	8,31
2003	454.780.659	0,30	8,37	7,11	12,07	2,15	16,51	12,06
2004	559.033.026	0,23	13,70	12,12	13,35	3,77	8,36	10,36
2005	648.931.712	0,16	18,58	16,20	14,34	9,04	12,61	13,16
2006	758.390.785	0,17	19,81	14,48	13,63	8,27	14,17	13,21
2007	843.178.421	0,11	13,37	15,42	14,33	17,94	14,94	15,03
2008	950.534.251	0,13	13,86	17,07	11,88	36,77	14,16	16,12

Kaynak: www.hazine.gov.tr, Hazine Müsteşarlığı, Selen, 2011

Gerçekleştirilen yatırımlar ekonomik büyümenin başlıca göstergelerinden biridir. Bundan dolayı değerlendirmede teşvik kapsamı yatırımların gelişimine bakılmasında fayda vardır. 2000-2008 döneminde verilen teşvik belgesi kapsamı

yatırımların dönem başından sonuna doğru arttığı gözlemlenmektedir. Sektörel düzeyde bakıldığında tarım ve enerji sektöründeki gelişmeler dikkate değerdir. Tarım sektöründe gerçekleştirilen yatırımlar dönem başında görece düşük olmasına rağmen, dönem sonuna doğru artış göstermiştir. 2005 ve 2006 yıllarında sırasıyla %18 ve %20'lik oranlarla görece en yüksek paya sahip olmuştur. Enerji sektörü ise dönem başında görece olarak düşük paya sahipken dönem sonunda özellikle 2007 ve 2008 yıllarında görece payı artış göstermiştir (Selen, 2011: 242) Bu durumu Şekil 8'de görmek mümkündür. Aynı zamanda Tablo 12 verileri incelendiğinde dönem ortasında dalgalanma olsa da dönem sonunda yatırım teşvik belge sayısı giderek artış göstermiştir. Bu artış da sektörlere yansımıştır.

Şekil 8: Teşvik Kapsamı Yatırımların Sektörel Dağılımı (2000-2008)

Kaynak: Tablo 13 verilerinden elde edilmiştir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 kriz dönemlerinde verilen yatırım teşvik belgelerinin sektörel yatırımlara etkisi incelendiğinde dengeli bir artış sağladığı görülmektedir. Sunulan yatırım teşvik belgelerinin sektörler itibariyle artış göstermesinin yanında, yatırım teşvik belgesi kapsamında değerlendirilen yatırımların GSMH içerisindeki toplam payı da toplamdaki artış çizgisinde olduğu gibi Şekil 8'de gösterilmiştir.

Dönem boyunca gerçekleştirilen yatırımların yıllık dağılımı incelendiğinde dönem sonuna doğru belirli bir seviyede dengeli biçimde arttığı gözlemlenmektedir. Kriz döneminde ve sonrasında uygulanan yatırım teşvik belgeleri meyvelerini vermiş, 2001-2005 yılları arasında bir önceki yıla göre yatırımlar belirgin bir biçimde artmıştır. Ancak 2006-2008 yılları arasında yatırımların toplam yatırımlar içindeki payı 2005

öncesi artışa oranla daha yavaş gerçekleşmiştir. Bu durum toplamdaki artış çizgisiyle görülmektedir (Selen, 2011: 242)

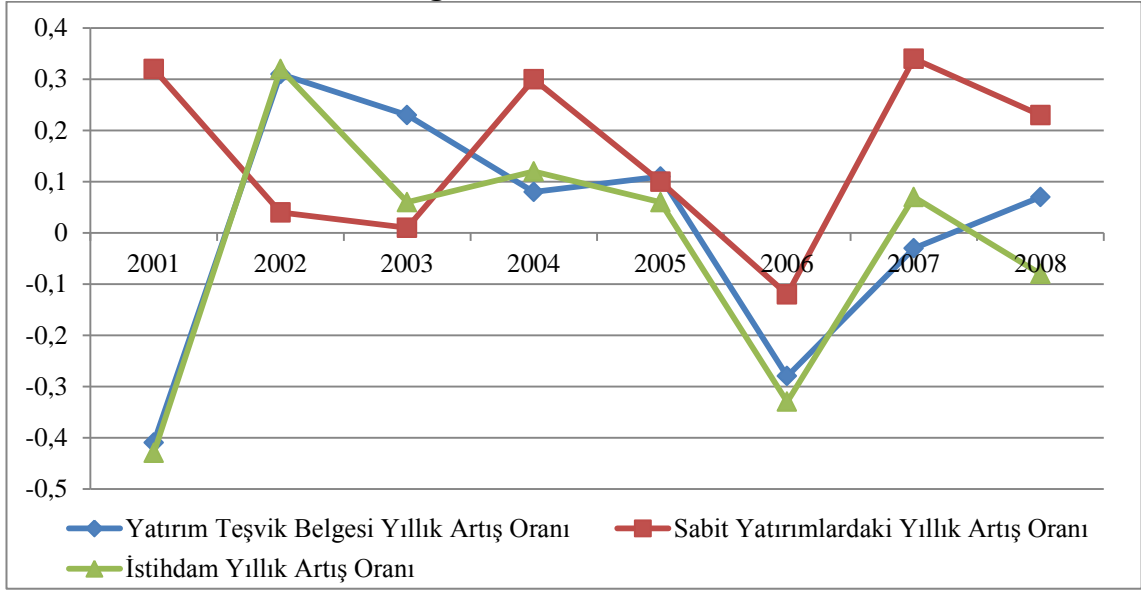
Tablo 14: GSYİH, Toplam Sabit Yatırım ve İstihdam Verileri (2001-2008)

	GSYİH* (Bin TL)	Büyüme Hızı**	Toplam Sabit Yatırım***	Yıllık Artış Oranı	Toplam İstihdam	Yıllık Artış Oranı
2001	188.141.291	-7,5	12,368		105,731	
2002	276.971.618	7,8	12,878	0,04	139,626	0,32
2003	358.699.629	5,8	12,883	0,01	148,375	0,06
2004	427.151.940	9,0	16,901	0,30	166,638	0,12
2005	480.922.787	7,4	18,711	0,10	178,151	0,06
2006	551.859.589	6,1	16,353	-0,12	118,374	-0,33
2007	853.636.236	4,6	21,964	0,34	127,796	0,07
2008	950.098.199	0,9	27,116	0,23	116,436	-0,08
*Cari Fiyatlarla **1987 fiyatlarıyla % değişme ***Milyon TL						

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, Yatırım Teşvik İstatistikleri, www.dpt.gov.tr, Temel Ekonomik Göstergeler

Yatırımlarda meydana gelen bir değişimin istihdama etki edeceği bilinmektedir. Bu bağlamda verilen teşvik belgesi kapsamında olan sabit yatırımlar Tablo 14’te görüldüğü gibi 2008 yılı haricinde sabit yatırımlarda meydana gelen artışlar istihdam seviyesinde artış meydana getirmiş, azalışlar ise istihdam seviyesinin aşağıya düşmesine neden olmuştur. Mali piyasaların kırılgan yapısından dolayı 1999 yılından itibaren bozulmaya yön tutmuş ekonomik yapı 2000 yılında krize dönüşmüş bu durumun şiddetinin devam etmesinden dolayı Şubat 2001’de de politik faktörlerle birleşen kriz ülke ekonomisine zarar vermiştir. Tabloda görüldüğü gibi GSYİH 2001 yılında % -7,5 büyüme hızı ile ekonomi küçülmüştür. Krize yönelik “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” çerçevesindeki tedbirler ve uygulanan yatırım teşvik politikaları başarısını göstermiş, ekonominin düşüşü engellenerek 2002 yılından itibaren yükselişe geçmiştir. 2001-2008 itibariyle genel olarak yatırım teşvik uygulamaları sabit yatırımlarda ve dolayısıyla istihdam seviyesinin yükselmesinde önemli bir etken olmuştur.

Şekil 9: Yatırım Teşvik Belgelerinin Sabit Yatırım Ve İstihdama Yansıması

Kaynak: Tablo 12 ve Tablo 14 verilerinden elde edilmiştir.

Grafikte gösterilen üç değişken birbirini tetikleyen niteliktedir. Fakat bu silsilenin oluşturulmasında sunulan yatırım teşviklerinin payı oldukça büyüktür. Verilen yatırım teşvik belgelerindeki artış sabit yatırımların artmasına neden olurken bu durum istihdam seviyesini etkileyerek artırmıştır. Dolayısıyla istihdam düzeyinde artış sağlanan bir ekonomide GSYİH'nin olumlu yönde gelişmesine neden olmaktadır. Krizlerin etkilerinden dolayı 2001-2002 yıllarında sabit yatırımlardaki yıllık artış oranı, verilen yatırım teşvik belgesi yıllık artış oranına kıyasla azalan oranda artış göstermiştir. Ancak yatırım teşvik belge sayısı yıllık artış oranına göre istihdam seviyesindeki yıllık artış oranı paralellik göstermektedir. 2002-2003 yıllarında üç değişken arasında paralel bir ilişki söz konusu olmakta ve değişimler azalan oranda artışlar şeklinde devam etmiştir. 2003-2005 yılları arasında ise yatırım teşvik belge sayısındaki yıllık artış oranı azalırken sabit yatırım ve istihdamın yıllık artış oranında artan oranda bir seyir izlediği görülmektedir. Bu durum yatırım teşvik belgelerinin verimli alanlarda değerlendirdiğinin göstergesidir. 2005-2008 yılları arasında ise ilk olarak üç değişken arasında paralel bir düşüş yaşanmış, 2008 yılına yaklaştıkça yatırım teşvik belge sayısı yıllık artış oranı artış eğiliminde olmasına rağmen sabit yatırım ve istihdam düzeyinde düşüşler söz konusu olmuştur. Dönem sonundaki bu durumda 2008 Küresel Finans Krizinin ülke ekonomisinde meydana getirdiği tahribatın etkisini göz ardı etmemek gerekir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine yönelik uygulanan yatırım teşviklerinin ekonomik etkileri genellikle pozitif yönde olmuştur. Ekonomiyi krizin etkisinden kurtarabilmek için uygulanan tedbir politikalarıyla yatırım teşvik unsurlarının uyumlu bir şekilde koordineli olarak uygulaması kısa vadede başarı getirmiştir. Sektörel olarak değerlendirildiğinde yatırım teşviklerinin sektörleri canlandırdığı ve giderek hacimlerinin ekonomi dairesi içerisinde büyüdüğünü gözlemlemek mümkündür. Aynı zamanda sunulan yatırım teşvik belgelerinin yıllar itibariyle verileri değerlendirildiğinde sabit yatırımlarda artışa neden olmuş dolayısıyla yatırımların artması istihdam düzeyinde de artışlar olarak karşımıza çıkmıştır. Ekonomik göstergeler göz önüne alındığında yatırım teşvik belge sayısı artış oranlarıyla GSYİH büyüme paralellik göstermiştir. Buna ek olarak GSMH ve yatırım teşvik belge sayılarındaki değişimler incelenirken, yatırım teşvik belge sayısındaki yıllık artış oranlarına göre GSMH yıllık artış oranları bir yıl gecikmeli olarak değişim sergilemektedir. Kriz dönemini atlatmak adına maliye politikasının artan önemini vurgulayarak ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve darboğazları yok etmek için yatırım teşvik belgelerinin Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine yönelik ekonomik etkilerinin pozitif olduğunu, hedeflere ulaşmak açısından etkin bir araç olduğunu açıkla görmek mümkündür.

3.5.3. 2008 Küresel Finans Krizi

2008 Küresel Finans Krizi küreselleşme olgusuyla birlikte tüm dünyayı etkilemiş, finansal kaynaktan doğmasına rağmen birçok ülkenin reel ekonomilerini etkileyerek tıkanıklıklara yol açmıştır. Türkiye de bu durumdan nasibini alan ülkelerden biri olmuştur. Birçok ülke krizden çıkış yollarını aramış ve birtakım tedbirler yürürlüğe koymuştur. Türkiye’de para, maliye, talep, istihdam ve yatırım politikaları önlemleri olarak krize yönelik tedbirler alınmıştır. Geç olmakla beraber 4 Haziran 2009 tarihinde yatırım teşviklerine yönelik yeni bir yatırım teşvik sistemi oluşturularak hükümet tarafından duyurulmuştur.

2008 krizi diğer krizlerden farklı olarak küreselleşmenin meydana getirdiği kriz olmasından dolayı geniş inceleme alanı bulunmaktadır. Bu doğrultuda ülkemizde krize karşı uygulanması öngörülen politikaların uygulanabilirliğinin ne düzeyde olduğu ve kısa vadede sonuçlarının ne olduğuna ilişkin açıklamalarda bulunmak mümkündür.

Türkiye’de finansal alandan ziyade reel ekonomide ciddi tahribatlar meydana getirmiş olması Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde finansal sistem ve bankacılık sektöründe yapısal nitelikte uygulamaya konulan tedbirler neticesinde olmuştur. Bunlarla beraber konumuz açısından en önemli husus sunulan yatırım teşviklerinin ekonomi üzerinde kısa vadedeki etkilerinin ne derece olduğudur. Ekonomik değişkenler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu önceki kriz değerlendirmelerinde olduğu gibi yatırım teşvik belge sayıları esas alınarak yapılacaktır. Bu doğrultuda kriz döneminde uygulanan yatırım teşviklerinin ekonomi üzerindeki etkilerinin incelenmesi için kısa vadeli olarak ekonomik değişkenler üzerindeki değişimleri değerlendirmekte fayda vardır.

3.5.3.1. 2009 Yeni Teşvik Sisteminin Kısa Vadeli Değerlendirilmesi

Kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşvik politikalarının en önemli özelliği ülke ekonomisini krizden biran önce çıkarmak ve ekonomik büyümeyi sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Bu doğrultuda hükümetin 4 Haziran 2009 tarihinde duyurduğu, daha sonra bunu “Yatırımlara Devlet Yardımı Hakkındaki Karar” olarak Resmi Gazetede yayımladığı yeni teşvik sisteminin kısa vadede ekonomik değişkenler üzerinde nasıl bir değişiklik meydana getirdiğinin incelenmesi gerekir.

Tablo 15: Yeni Teşvik Sistemine Göre Düzenlenen Teşvik Belgelerinin Önceki Dönemlerle Karşılaştırılması

	2005 Ağu.- 2006 Tem.	2006 Ağu.- 2007 Tem.	% Değişim	2007 Ağustos- 2008 Temmuz	% Değişim	2008 Ağu.- 2009 Tem.	% Değişim	2009 Ağu.- 2010 Tem.	% Değişim
Belge Sayısı	4.338	2.889	-33	4.092	41	2.697	-34	3.848	43
Sabit Yatırım Tutarı (Milyon TL)	32.271	28.545	-12	33.969	19	30.320	-11	58.704	94
İstihdam (Kişi)	197.428	135.122	-32	178.137	32	91.099	-49	139.057	53

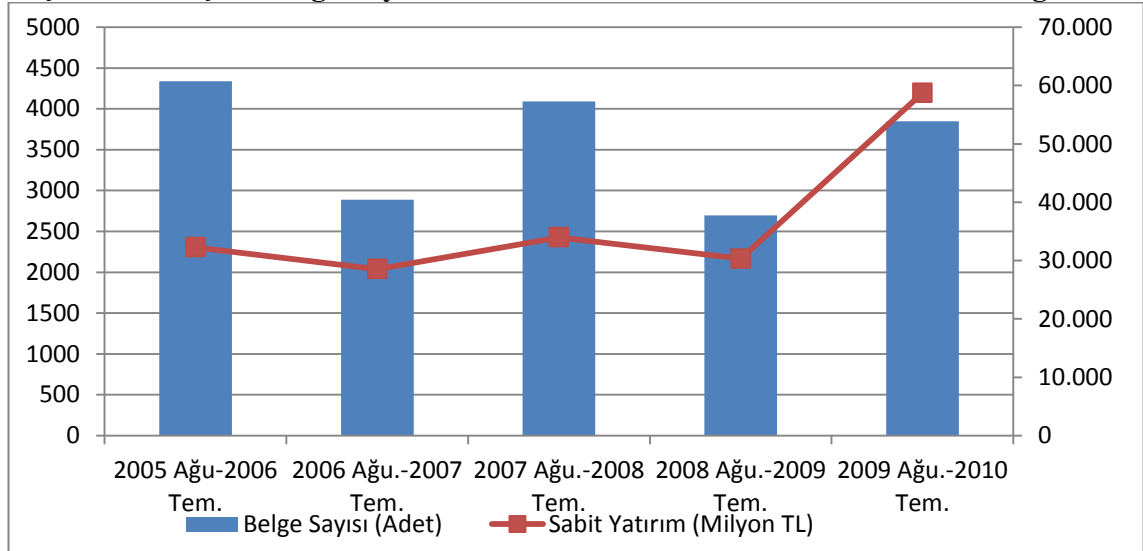
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2010: 7

Yeni teşvik sisteminin temel dayanağı olan 2009/15199 sayılı ‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’ın uygulamasına başlanıldığı tarihten itibaren bir yıllık süre içinde Hazine Müsteşarlığı tarafından düzenlenen Teşvik Belgelerine ilişkin bilgiler Tablo 15’de verilmiştir. Yeni Karar’ın uygulandığı bir yıllık dönemde, yabancı sermayeli yatırımlar da dahil olmak üzere genel ve bölgesel teşvik sistemi ile büyük ölçekli yatırımlar için düzenlenen teşvik belgesi sayısı sadece genel teşvik sisteminin

uygulanmakta olduğu Ağustos 2009 öncesi bir yıllık döneme göre % 43 oranında artarak 3.848'e yükselmiştir. Yatırım sayısındaki bu artış, toplam sabit yatırım tutarına da yansımış, yatırım tutarı bir önceki döneme göre % 94 oranında artarak 58.704 milyon TL'ye ulaşmıştır. Teşvik belgeli yatırımlar kapsamında öngörülen istihdam ise % 53 oranında artarak 139 bin kişiyi geçmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2010: 7).

Yeni teşvik sistemi kapsamında düzenlenen belge sayısına göre, sabit yatırım tutarı ve istihdamda meydana gelen artış dikkate değerdir. Bu artışların sağlanmasında, yeni teşvik sisteminde seçicilik unsurunun öne çıkarılması ve bölgesel ve sektörel önceliklerin dikkate alınarak yatırım teşviklerinin sunulması, uygulanan destek unsurlarının çeşitliliği ve doğrudan maliyetlerde indirim sağlayıcı nitelikteki düzenlemeleri önemli rol oynamaktadır.

Şekil 10: Teşvik Belge Sayısı ve Sabit Yatırım Tutarlarının Dönemsel Dağılımı

Kaynak: Tablo 15 verilerinden elde edilmiştir.

Şekil 10 incelendiğinde, 2005 Ağustos - 2009 Temmuz dönemleri arasında, düzenlenen belge sayısında dalgalanmalar yaşanmış ve bu doğrultuda sabit yatırım tutarının da yatay bir seyir izlediği görülmektedir. Özellikle, 2007 yılında başlayıp 2008 yılının son aylarında etkisini şiddetlendiren 2008 Küresel Finans Krizi, Türkiye'de de belirsizlik ortamında yatırım kararlarının ertelenmesine neden olmuştur. Fakat Türkiye'de Haziran 2009'da açıklanarak Ağustos 2009 itibariyle yeni teşvik sisteminin yürürlüğe girmesiyle birlikte krizin etkilerinin azalmaya başlaması kaynakların tekrar yatırımlara yönlendirilmesini sağlamıştır. Bu olumlu gelişmeyle toplam sabit yatırım

tutarında % 100'e yakın artış sağlanmıştır. Ayrıca, bölgesel ve sektörel düzenlemeleri içeren yeni teşvik sisteminin, krizden çıkışta ve krizin ekonomideki olumsuz etkilerinin uzun vadede giderilmesinde de olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2010: 8). 2008 Ağustos – 2010 Temmuz dönemleri incelendiğinde yatırım teşvik belge sayılarındaki artışın sabit yatırımları harekete geçirdiği net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 16'da görüldüğü gibi Yeni Teşvik Sisteminin yürürlüğe girmesiyle beraber 2009 yılı Ağustos ayından 2010 yılı Temmuz ayı sonuna kadar 3.848 adet Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenmiş olup, belgelerin 3.637 adedi yerli firmalar, 211 adedi de yabancı sermayeli firmalar tarafından alınmıştır. Bu dönemde yerli firmaların öngörülen sabit yatırım tutarı 47 Milyar TL'yi aşarken, yabancı sermayeli firmaların sabit yatırım tutarı yaklaşık 11,7 Milyar TL'dir.

Tablo 16: Ağustos 2009-Temmuz 2010 Dönemi Yatırım Teşvik Belgelerinin Sermaye Türlerine Göre Bölgesel Bazda Karşılaştırılması

Bölge	Belge Adedi			Sabit Sermaye Yatırımı (Milyon TL)			İstihdam (Kişi)		
	Yerli	Yab.	Toplam	Yerli	Yab.	Toplam	Yerli	Yab.	Toplam
I.	1.023	128	1.151	14.336	5.720	20.056	41.627	12.344	53.971
II.	543	35	578	19.093	4.616	23.709	19.370	1.290	20.660
III.	1.246	32	1.278	8.921	937	9.858	36.130	2.174	38.304
IV.	825	16	841	4.668	413	5.081	24.854	1.268	26.122
Toplam	3.637	211	3.848	47.018	11.686	58.704	121.981	17.076	139.057

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2010: 9

Yabancı sermayeli yatırımcılar için düzenlenen belge adedi yerli yatırımcılara düzenlenen belge adedine kıyasla çok daha düşük sayıda iken, yabancı sermaye yatırımlarında öngörülen belge başına ortalama sabit yatırım tutarı yerli yatırımlarda öngörülen belge başına ortalama sabit yatırım tutarına göre daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durum, yabancı sermayeli yatırımların sayıca az olmasına rağmen yüksek sermaye gerektiren yatırımlar olduğunu göstermektedir. Ayrıca, tabloda görüldüğü gibi sermaye yoğun yabancı sermayeli yatırımların, özellikle yatırım eğiliminin yüksek olduğu I. ve II. bölgede yoğunlaştığı görülmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2010: 9). Söz konusu dört bölge sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesine göre 26 ili kapsamakta olup EK 2'nin C kısmında sıralanmaktadır.

Tablo 17: Belge Sayısı, Sabit Yatırım Tutarı ve İstihdam Rakamlarına Göre Bölgesel ve Sektörel Dağılımlar

Belge Sayısına Göre Bölgesel ve Sektörel Dağılımlar (Adet)						
Bölge	Sektör					Toplam
	Enerji	Hizmetler	İmalat	Madencilik	Tarım	
I.	42	209	833	30	37	1.151
II.	25	245	199	60	49	578
III.	50	286	775	73	94	1.278
IV.	42	218	411	83	87	841
Toplam	159	958	2.218	246	267	3.848
Sabit Yatırım Tutarına Göre Bölgesel ve Sektörel Dağılımlar (Milyon TL)						
Bölge	Sektör					Toplam
	Enerji	Hizmetler	İmalat	Madencilik	Tarım	
I.	2.611	5.368	11.400	282	395	20.056
II.	4.931	2.430	15.779	309	260	23.709
III.	1.612	1.788	5.273	391	795	9.858
IV.	1.364	979	1.980	452	306	5.081
Toplam	10.518	10.565	34.432	1.434	1.755	58.704
İstihdam Rakamlarına Göre Bölgesel ve Sektörel Dağılımlar (Kişi)						
Bölge	Sektör					Toplam
	Enerji	Hizmetler	İmalat	Madencilik	Tarım	
I.	746	16.096	33.441	1.091	2.597	53.971
II.	569	10.495	6.384	1.589	1.623	20.660
III.	671	8.814	23.324	1.261	4.234	38.304
IV.	573	5.885	16.115	1.891	1.658	26.122
Toplam	2.559	41.290	79.264	5.832	10.112	139.057

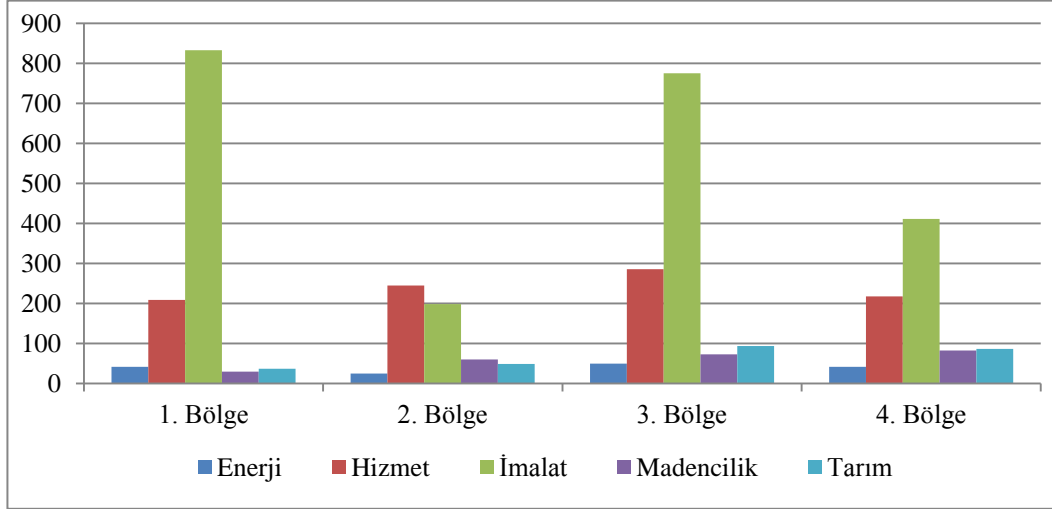
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2010: 11

Tablo 17’de yeni teşvik sistemine göre Genel, Bölgesel ve Büyük Proje Yatırımları kapsamında düzenlenen teşvik belgelerinin bölgesel ve sektörel dağılımı verilmiştir. Düzenlenen Yatırım Teşvik Belgeleri incelendiğinde en çok belgenin 1.278 adet ile III. bölgeye düzenlenmiştir. Yatırım tutarı bazında bakıldığında ise yaklaşık 24 milyar liralık yatırımla II. Bölge ilk sırada yer almaktadır fakat Adana Yumurtalıkta yapılması planlanan 14,8 milyar TL tutarındaki rafineri yatırımı kapsam dışında tutulduğunda toplam 20 milyar TL yatırımla I. bölgenin ilk sıraya yükseldiği görülmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2010: 9).

Bölgesel ve Sektörel bazda belge sayısı, yatırım teşvik tutarı ve istihdam rakamlarına göre değerlendirildiğinde en yüksek 1.278 belge sayısı ile III. Bölge ilk sırada olmasına karşın sabit yatırım tutarına göre ilk sırada yer alamamaktadır. Ancak istihdam rakamlarına göre III. Bölge ikinci sırada yer almayı başarmıştır. Bu durumda sunulan teşviklerin bölgenin koşullarına göre değerlendirilmesi yani emek yoğun ve sermaye yoğun sektörlere göre kullanımında etkilerinin değişiklik göstereceğini belirtmekte fayda vardır. I. Bölge teşvik belge sayısına göre ikinci sırada

yer almasına karşın sabit yatırım tutarları ve istihdam rakamları bakımından ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

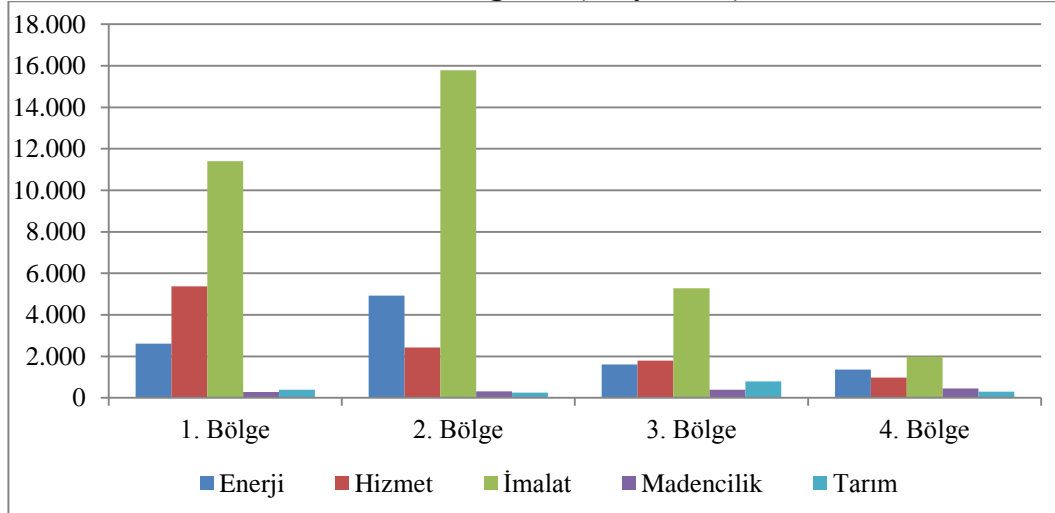
Şekil 11: Ağustos 2009-Temmuz 2010 Dönemi Belge Sayısına Göre Sektörel Dağılım (Adet)

Kaynak: Tablo 17 verilerinden elde edilmiştir.

Şekil 11 Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin bir yıllık kısa vadeli uygulama sonucuna yönelik belge sayısının bölgelere göre sektörel dağılımını göstermektedir.

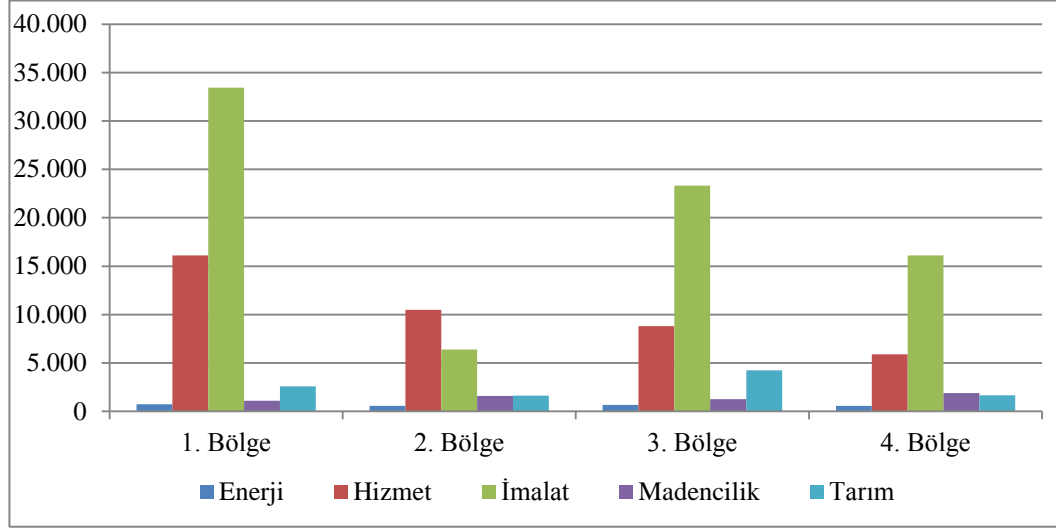
Şekil 12: Ağustos 2009-Temmuz 2010 Dönemi Sabit Yatırım Tutarına Göre Sektörel Dağılım (Milyon TL)

Kaynak: Tablo 17 verilerinden elde edilmiştir.

Şekil 12 Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin bir yıllık kısa vadeli uygulama sonucuna yönelik toplam sabit yatırımların bölgelere göre sektörel dağılımını göstermektedir.

Şekil 13: Ağustos 2009-Temmuz 2010 Dönemi İstihdam Sayısına Göre Sektörel Dağılım (Kişi)

Kaynak: Tablo 17 verilerinden elde edilmiştir.

İmalat sektörü incelendiğinde, II. Bölge hariç diğer bütün bölgelerde düzenlenen belge sayısı, öngörülen sabit yatırım tutarı ve istihdam açısından birinci sırada gelmektedir. Şekil 11,12 ve 13'te görüldüğü gibi II. Bölgede imalat sektörü toplam sabit yatırım tutarı açısından birinci sırada yer alırken, söz konusu bölgede turizm yatırımlarının ağırlıkta olduğu illerin bulunmasından dolayı, düzenlenen belge sayısı ve öngörülen istihdam açısından hizmetler sektörü birinci sırada yer almaktadır.

Tablo 18: Yeni Teşvik Sistemine Göre Teşvik Belgelerinin Önceki Dönemle Karşılaştırılması

	2008 Ağu.- 2009 Tem.				2009 Ağu.-2010 Tem.				% Değişim			
	1. Böl.	2. Böl.	3. Böl.	4. Böl.	1. Böl.	2. Böl.	3. Böl.	4. Böl.	1. Böl.	2. Böl.	3. Böl.	4. Böl.
Belge Sayısı	1.191	431	679	396	1.151	578	1.278	841	-3	34	88	112
Yatırım Tut. (Milyon TL)	16.158	3.311	7.543	3.307	20.056	23.709	9.858	5.081	24	616	31	54
İstihdam (Kişi)	45.483	13.161	22.809	9.646	53.971	20.660	38.304	26.122	19	57	68	171
Sabit Yat./Belge Adedi (MilyonTL))	13,6	7,7	11,1	8,4	17,4	41,0	7,7	6,0	28	434	-31	-28
Sabit Yat./İstih. (Bin TL)	355	252	331	343	372	1.148	257	195	5	356	-22	-43

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2010: 13

Tablo 18 incelendiğinde 2009-2010 döneminde düzenlenen belgeler bölgeler itibariyle bir önceki dönemle kıyaslandığında III. ve IV. bölgelerdeki belge sayısındaki artış oranı yıllık ortalama artış oranı olan % 43'ün çok üzerine çıkmakta, I. ve II. bölgelerde ise anılan değerlerin altında kalmaktadır. I. bölge haricinde bütün bölgelerdeki istihdam artışı ortalama yıllık değer olan % 53'ün üzerine çıkmış ve IV. bölgede bu oran % 171'e ulaşmıştır. Bu durum, daha önceki teşvik sistemlerinde yatırım çekmekte zorlanan III. ve IV. Bölgede yer alan illerin yeni teşvik sistemiyle beraber yatırım çekme potansiyelinin arttığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Tablo 18'de dikkati çeken bir başka konu ise IV. Bölgede bir kişilik istihdam sağlamanın ortalama maliyeti 195 bin TL olup söz konusu maliyet I. Bölgede 372 bin TL'ye yükselmektedir. Bu değerler sonucunda IV. Bölgede daha çok emek yoğun sektörlere yatırım yapıldığını söylemek mümkündür. Bölgelerde öngörülen istihdam değerleri toplamı incelendiğinde ise 53,971 kişilik istihdamla I. bölge en çok istihdam öngörülen bölge olarak birinci sırada yer almaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2010: 13). Bölgesel bazda yatırım teşvik uygulamalarını değerlendirmedeki sonuç ekonomik açıdan olumlu yönde olmuştur. Yatırım teşvikleri sabit yatırımların artmasına dolayısıyla istihdam seviyesinin yükselmesine neden olurken bu durumda yeni teşvik sisteminde üç kapsam dahilinde sunulan teşviklerin nitelikli alanlarda kullanılmasının olumlu katkısı bulunmaktadır.

Tablo 19: Teşvik Belge Adedi ve Sabit Yatırımlar Bazında Teşvik Kapsamının Bölgesel Dağılımı

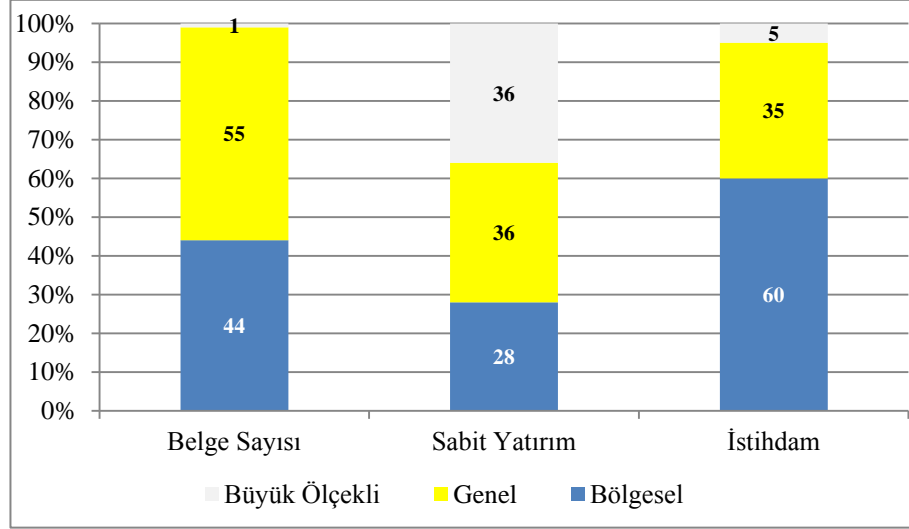
Teşvik Belge Adedi Bazında Bölgesel Dağılımlar					
	I. Bölge	II. Bölge	III. Bölge	IV. Bölge	Toplam
Genel	795	269	684	391	2.139
Bölgesel	336	307	590	450	1.683
Büyük Ölçekli	20	2	4	0	26
Toplam	1.151	578	1.278	841	3.848
Sabit Yatırım Tutarları Bazında Bölgesel Dağılımlar (Milyon TL)					
	I. Bölge	II. Bölge	III. Bölge	IV. Bölge	Toplam
Genel	9.410	5.784	3.701	2.177	21.072
Bölgesel	5.350	2.771	5.544	2.903	16.568
Büyük Ölçekli	5.297	15.154	613	0	21.064
Toplam	20.057	23.709	9.858	5.080	58.704

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2010: 15

Tablo 19'da yeni teşvik sistemi kapsamında oluşturulan destek sınıflarına göre teşvik belge adedi ve sabit yatırım tutarına göre bölgesel bazdaki dağılımlar

gösterilmiştir. Genel ve büyük ölçekli teşvik sisteminden en fazla I. Bölgede, bölgesel teşvik sisteminden de en fazla III. Bölgede teşvik belgesi düzenlenerek sunulmuştur.

Şekil 14: Belge Sayısı, Sabit Yatırım ve İstihdamın Destek Sistemine Göre Dağılımı

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2010: 15

Yeni teşvik kapsamında sunulan yatırım teşvik belgelerinin toplam sabit yatırım tutarlarının yaklaşık olarak % 36'sını büyük ölçekli yatırımlar, % 28'ini bölgesel yatırımlar ve % 36'sını de genel sistem kapsamı yatırımlar oluşturmaktadır. Adana ilindeki büyük ölçekli rafineri yatırımı 14,8 milyar TL tutarındaki sabit yatırım tutarı ile tek başına büyük proje yatırımlarının yaklaşık % 70'lik bir kısmını kapsamaktadır. Ayrıca, % 55 ile genel teşvik sisteminden düzenlenen yatırım teşvik belge sayısı diğer teşvik sistemlerine göre birinci sırada yer alırken, en fazla istihdam % 60 ile bölgesel teşvik sisteminde düzenlenen belgeler kapsamında bulunmaktadır.

Haziran 2009'da açıklanarak Ağustos 2009'da yürürlüğe giren ve 2008 Küresel Finans Krizinin etkilerini azaltmak amacıyla ekonomideki durgunluğu sonlandırarak ekonominin canlanması, yatırımların artması ve düşüşe geçen istihdam seviyesini tekrar yükseltmek için uygulamaya konan Yeni Yatırım Teşvik Sistemi kısa vadeli olarak incelendiği gibi ekonomi üzerinde olumlu gelişmeler meydana getirmiştir. Özellikle kriz dönemlerinde devlet müdahalesinin gerekliliği ve maliye politikasının artan önemini vurgulamak adına yatırım teşvikleri ülke ekonomisi açısından içinde bulunulan darboğazdan kurtarıcı gözüyle bakılmaktadır. Konu altında değinildiği gibi krize yönelik alınan tedbirler içerisinde en önemli yeri sunulan teşvikler kapsamaktadır. Öyle ki; teşviklerin yatırımlar ile istihdam düzeyi ile dolayısıyla da ekonominin büyümesi

açısından GSYİH gibi ekonomik göstergeleri olumlu olarak etkilediği görülmüştür. Özellikle Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin bölgesel ve destek sınıfı gibi ayrıma tabi tutularak uygulanması sunulan teşviklerin niteliğini artırmıştır. Bölgesel olarak büyük ölçekli yatırımlara teşvikler sunulmuş, istihdam sağlayıcı alanlara yapılan yatırımların artmasına neden olmuştur. Önceki bir yıl ile karşılaştırıldığında çöküşe geçen ekonominin tekrar yükselişe geçmesine zemin hazırlamıştır. Gerek bölgesel gerekse sektörel bazda yatırım ve istihdam düzeylerini yükseltirken makroekonomik göstergelerde bu paralelde yükselişe neden olmuştur.

Sonuç olarak verilerden hareketle Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin kısa vadedeki ekonomik etkileri sunulan teşviklerden daha fazla oranda ekonomiye dönüş sağlamış ve pozitif olarak yansımıştır. Ülke ekonomisi için önem taşıyan ve kriz dönemlerinde önemli oldukça artan teşvikler sunulurken bölgelerarası dağılımına özen gösterilmiştir. Bu durumda bölgenin ihtiyacına ve yatırım potansiyeline göre farklı oranlarla teşvik sistemi uygulanmıştır. Bu sayede yatırımların artırılması sağlanmış ve bölgelerarası sosyoekonomik gelişmişlik farklarının en aza indirilmesine çalışılmıştır.

3.5.3.2. Genel Değerlendirme

Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin ekonomideki kısa vadeli olarak yansımalarını inceledikten sonra geniş kapsamda krizden günümüze kadar olan yatırım teşviklerini ve ekonomideki etkilerini incelemekte fayda vardır.

Tablo 20: 2006-2012 Yılları İtibariyle GSYİH ve Büyüme Hızları

	GSYİH* (Bin TL)	Büyüme Hızları**				
		1. Çeyrek	2. Çeyrek	3. Çeyrek	4. Çeyrek	Toplam
2006	758.390.785	5,9	9,7	6,3	5,7	6,9
2007	853.636.236	8,1	4,1	3,3	3,6	4,6
2008	950.098.199	7,2	2,8	1,0	-6,5	0,9
2009	952.634.797	-14,6	-7,6	-2,7	6,0	-4,7
2010	1.103.749.801	11,8	10,2	5,3	9,2	9,0
2011	1.298.062.004	12,1	9,1	8,4	5,0	8,5
2012	1.416.816.801	3,3	2,9	1,6	1,4	2,2

*Cari Fiyatlarla **1998 Fiyatlarıyla % Değişim

Kaynak: www.dpt.gov.tr, Temel Ekonomik Göstergeler

2006-2012 yılları itibariyle GSYİH ve çeyrek yıl bazında büyüme hızları incelendiğinde 2007 yılının ortalarında ABD'de başlayarak dalga dalga yayılan ve şiddetini 2008'in 3. çeyreğinde artıran Küresel Finans Krizi Türkiye ekonomisinde de

etkisini hemen göstermiştir. 2007 yılında %4,6 seviyelerinde olan büyüme hızı 2008'in üçüncü ve dördüncü çeyreğinde negatif yönlü olmuş ve yıllık toplam büyüme hızını düşürerek %0,9 seviyelerine kadar çekmiştir. Finansal piyasalardan daha çok reel piyasayı etkisi altına alan kriz Türkiye açısından şiddetini en fazla gösterdiği yıl 2009 yılı olmuştur. Öyle ki; 2009 yılının ilk üçeyreğinde büyüme hızı negatif olmuştur. Bu gidişatı tersine çevirmek isteyen hükümet krizin ülke ekonomisini ciddi boyutta sarstığının farkına vararak birtakım önlemler almaya geç de olsa başlamıştır. Haziran 2009'da duyurularak Ağustos 2009'da uygulamaya konulan Yeni Yatırım Teşvik Sistemi krize yönelik tedbir açısından gerçekçi bir uygulama olmuştur. Yürürlüğe konmasıyla birlikte etkisini kısa sürede göstermiş ve negatif yönlü büyüme hızını 2009'un son çeyreğinde %6 gibi bir seviyeye yükseltilmesinde etkili olmuştur.

2008 Küresel Finans Krizine yönelik genel değerlendirme yaparken Haziran 2012 yılında duyurularak yürürlüğe giren 2012 Yılı Yeni Yatırım Teşvik Sistemini de göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Öyle ki teşvik unsurlarının kapsamına yeni bir destek unsuru daha eklenerek sunulan teşviklerin niteliğinde artış sağlanmış olması açısından önem arz etmektedir. Mevcut teşvik sistem; Genel Teşvik Uygulamaları, Bölgesel Teşvik Uygulamaları ve Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki Uygulamaları olmak üzere üç destek unsurundan oluşmaktaydı. 2012 Yeni Yatırım Teşvik Sisteminde ise mevcut destek unsurlarına ek olarak Stratejik Yatırımların Teşviki unsuru eklenmiştir. Dördüncü unsurun eklenmesinin amacı ithalat bağımlılığı yüksek ara malları ve ürünlerin üretimine yönelik, uluslararası rekabet gücünü artırma potansiyeline sahip, yüksek teknolojlili ve yüksek katma değerli yatırımları teşvik etmektir. Aynı zamanda bölgesel teşvik uygulamalarının içeriğinde de değişiklik yapılmış olup bölge sayısı altıya çıkartılmıştır.

Üretim altyapısının şekillendirilmesi amacıyla genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar olarak tanımlanan dört bileşenden oluşan Yeni Yatırım Teşvik Sistemi ile tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdam düzeyini artırmak, uluslararası rekabet gücünü artıracak araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımları özendirme, uluslararası doğrudan yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak, kümelenmeye ve çevreyi korumaya yönelik yatırımlara önem vermek hedeflenmiştir. 15 Haziran 2012

tarikh ve 2012/3305 sayılı ‘‘Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar’’ ile (Resmi Gazete yayın tarih ve sayısı: 19.06.2012/28328) yürürlüğe giren Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin ayrıntıları EK-3’te gösterilmiştir (www.ekonomi.gov.tr, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi (03.06.2013)).

Tablo 21: 2006-2012 İtibariyle Yatırım Teşvik Belge Sayıları Dönemsel Dağılımları (Adet)

	1. Çeyrek		2. Çeyrek		3. Çeyrek		4. Çeyrek		Toplam		Genel Top.
	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	
2006	936	49	972	34	583	29	269	23	2.760	135	2.895
2007	693	43	769	40	550	46	622	43	2.634	172	2.806
2008	823	41	804	53	759	55	456	36	2.842	185	3.027
2009	406	34	506	32	507	41	777	57	2.196	164	2.360
2010	838	44	1.051	53	969	41	1.218	76	4.076	214	4.290
2011	1.131	54	1.257	68	858	42	1.002	55	4.248	219	4.467
2012	881	43	977	44	1.065	74	1.196	75	4.119	236	4.355
2013	1.248	69									1.317

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, Yatırım Teşvik İstatistikleri

Tablo 21 incelendiğinde, yatırım teşvik belge sayılarının 2009 yılına kadar artarak gelen bir seyir izlediği görülmektedir. 2008 Küresel Finans Krizinin şiddeti 2009 yılında ülke ekonomisi açısından en yüksek düzeylere ulaştığı bilinmektedir. Dolayısıyla yatırım teşvik belgelerinde de bu doğrultuda 2009 yılının son çeyreğine kadar hızlı bir düşüş gerçekleşmiştir. Hükümet geç de olsa uygulamaya koymuş olduğu Yeni Yatırım Teşvik Sistemi uygulamasıyla 2009’un son çeyreğinde yatırım teşvik belge sayısı neredeyse ikiye katlamıştır. Bu tarihten itibaren destek unsurları daha da netleşen, bölgesel ve yatırımların büyüklüğü bazında ayrımlar içeren Yeni Yatırım Teşvik Sistemi kapsamında 2012 yılına kadar artarak sunulan teşvik belgeleri ile ekonomik durgunluğu sonlandırmada, yatırımları desteklemede ve istihdam seviyesini yükseltmede somut adımlar atılmıştır. Tüm bunlarla birlikte yeni teşvik sisteminin uygulanmasıyla 2010 yılında verilen yatırım teşvik belge sayısı bir önceki yıla göre neredeyse iki kat artış sağlamış olması dikkate değerdir.

Teşvik belge sayılarının dağılımları 2012 Yeni Yatırım Teşvik Sistemi kapsamında değerlendirildiğinde ise 2012 yılı başından itibaren yatırımları kapsayan yeni sistem teşvik belge sayısının 2012 yılı çeyrekleri itibariyle sürekli olarak artış içinde olduğunu göstermektedir. 2012 yılı sonuna doğru sürekli artış eğiliminde olan yatırım teşvik belge sayısı 2013 yılının ilk çeyreğinde de bir önceki yılın ilk çeyreğine göre yerli sermayeye sunulan yatırım teşvik belge sayısı 0,41 oranında artmıştır. Aynı

şekilde 2013’de yabancı sermayeye sunulan yatırım teşvik belgesi de 2012 yılının ilk çeyreğine göre 0.60 oranında artış sağlamıştır.

Tablo 22: 2006-2012 İtibariyle Toplam Sabit Yatırımların Dönemsel Dağılımları (Milyon TL)

	1. Çeyrek		2. Çeyrek		3. Çeyrek		4. Çeyrek		Toplam		Genel Top.
	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	
2006	4.997	709	5.093	569	2.361	215	2.283	131	14.734	1.619	16.353
2007	4.545	2.265	5.447	471	4.301	628	3.502	805	17.794	4.169	21.964
2008	5.609	557	5.360	2.406	5.137	1.718	4.756	1.573	20.862	6.253	27.116
2009	2.318	2.541	2.947	823	3.421	5.644	9.838	2.851	18.524	11.859	30.383
2010	6.591	1.154	24.825	2.814	7.119	976	17.758	3.051	56.294	7.995	64.289
2011	13.704	2.880	11.395	2.510	10.124	1.500	11.233	2.621	46.456	9.511	55.967
2012	9.841	1.463	8.991	654	11.294	2.645	20.534	2.204	50.661	6.966	57.627
2013	18.186	4.437									22.623

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, Yatırım Teşvik İstatistikleri

Tablo 22’de ise toplam sabit yatırımların dönemsel dağılımları verilmiştir. Tabloya göre 2010 yılına kadar sabit yatırımlar sürekli artış göstermiştir. Krizin etkisiyle beraber 2009’un ilk iki çeyreğinde yatırım teşvik belge sayılarıyla orantılı olarak sabit yatırım tutarlarında da azalma söz konusudur. Yeni Yatırım Teşvik Sistemi tedbirinden sonra üçüncü ve dördüncü çeyrekte toplamda sabit yatırımların arttığı görülmektedir. Bununla beraber 2009 yılında yabancı sermayeye toplam 164 teşvik belgesi sunulmasına karşın en yüksek yabancı sermaye yatırımları 2009 yılında olmuştur. Bu durumu alınan tedbirlerle birlikte uygulanan Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin uyumlu bir seyir izlemesiyle ve teşvik sisteminde yapısal bir değişiklik olarak destek sınıfına göre ayrıma tabi tutmanın sunulan teşviklerde niteliği artırdığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Yeni teşvik sisteminin meyveleri asıl olarak 2010 yılında alınmıştır. Kısa vadede ekonomik göstergeleri yükselişe geçiren teşvik uygulamalarıyla birlikte 2010 yılında 64.289 Milyon TL tutarında dönemin en büyük sabit yatırımın gerçekleştirildiği görülmektedir.

2012 Yeni Yatırım Teşvik Sistemi kapsamında toplam sabit yatırımlar değerlendirildiğinde 2012 yılında bir önceki yıla göre artış olduğu görülmektedir. Haziran 2012 yılında yürürlüğe giren yeni sistemin sabit yatırımlar üzerindeki etkisi üçüncü ve dördüncü çeyrekte kendini göstermektedir. Gerek bir önceki yılın üçüncü ve dördüncü çeyreğine göre gerekse aynı yıl içerisindeki birinci ve ikinci çeyreğe göre

toplam sabit yatırımlardaki artış dikkate değerdir. 2013 yılının ilk çeyreği incelendiğinde ise bir önceki yılın ilk çeyreğine göre yerli sermayelere sunulan yatırım teşvik belgeleri 0,84 oranında artış göstermiştir. Yine bu paralelde yabancı sermayeye sunulan yatırım teşvik belgeleri ise iki kattan fazla bir oranda artış göstermiştir. Bu bağlamda yeni yatırım teşvik sisteminin uygulaması 2013 yılında hız kazanmıştır.

Tablo 23: 2006-2012 İtibariyle İstihdam Sayısının Dönemsel Dağılımı (Kişi)

	1. Çeyrek		2. Çeyrek		3. Çeyrek		4. Çeyrek		Toplam		Genel Top.
	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	Yerli	Yabancı	
2006	38.348	10.437	29.595	2.238	16.114	1.892	16.488	3.262	100.545	17.879	118.374
2007	29.965	6.196	29.704	4.184	21.041	8.397	24.080	4.229	104.790	23.006	127.796
2008	26.713	7.733	29.963	6.608	20.204	4.509	18.133	2.573	95.013	21.423	116.436
2009	11.101	3.488	11.227	2.473	14.288	6.731	32.466	4.279	69.082	16.971	86.053
2010	27.921	2.504	32.572	3.012	26.283	3.071	50.439	8.456	137.215	17.043	154.258
2011	30.971	2.958	33.535	3.666	23.508	1.064	29.617	2.159	117.631	9.847	127.478
2012	25.259	1.585	28.258	1.335	35.725	5.652	44.443	6.961	133.685	15.533	149.218
2013	40.096	3.355									43.451

Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, Yatırım Teşvik İstatistikleri

2008 Küresel Finans krizinin ülke ekonomisi üzerinde nasıl bir tahribata yol açtığına bir diğer göstergesi de istihdam düzeyidir. 2007 yılında bir önceki yıla göre artış gösteren istihdam düzeyi 2008 yılına gelindiğinde bir azalış göstermekte ve ekonominin kötüye gidişini adeta haber vermektedir. 2009 yılına gelindiğinde dönem itibariyle istihdam düzeyi en düşük seviyesine gerilemiştir. Reel ekonomik dengeleri alt üst eden bu duruma müdahale yine teşvik unsurlarıyla yapılmıştır. 2009 yılının ilk iki çeyreğindeki istihdam düzeyi bir önceki yılın ilk iki çeyreğindeki istihdam düzeyinden %50'den fazla bir oranla azalış göstermektedir. 2009'un üçüncü çeyreğinde Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin başarısı olarak toparlanma sürecine girmiş ve son çeyreğinde ise istihdam düzeyinde artış sağlanabilmiştir. Durum böyle iken yeni teşvik sistemi kısa vadeli uygulaması başarıya ulaşarak 2010 yılında istihdam seviyesinin ciddi bir oranda artmasına katkı sağlamıştır.

2012 Yeni Yatırım Teşvik Sistemi kapsamında toplam istihdam düzeyi değerlendirildiğinde, Haziran ayında uygulamaya konulan sistemin teşvik belge sayısı ve toplam sabit yatırımlardaki artış gibi Ocak ayından başlayarak sürekli olarak artış eğilimindedir. Özellikle 2012 üçüncü ve dördüncü çeyreği incelendiğinde bir önceki yılın üçüncü ve dördüncü çeyreğine göre gerek yerli sermayeye gerekse yabancı

sermayeye yönelik sunulan teşviklerin istihdam düzeyi üzerindeki etkisinin ciddi oranda artış olarak karşımıza çıktığını görmek mümkündür. 2011 yılında yatırım teşviklerinde düşüşe geçmiş olan istihdam düzeyini tekrar artırıcı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Ayrıca GSYİH'nin 2012 yılı toplamında %2,2 oranında büyüdüğünü de göz önünde bulundurursak sunulan yeni yatırım teşviklerinin ekonomi üzerindeki olumlu etkisi 2011 yılındaki kadar değildir. Ancak 2011 yılı yatırım teşvik belge sayısı incelendiğinde 2012 yılına göre fazla olmasına karşın istihdam düzeyi ve toplam sabit yatırımlar 2012 yılına göre düşük düzeyde kalmıştır. Bu durum 2012 yılında sunulan yatırım teşviklerinin etkinliğini göstermektedir. Belki de bir önceki yıla karşı 2011 yılındaki belge sayısındaki artışa karşın toplam sabit yatırımlar ve istihdam düzeyinin bir önceki yıla göre azalması yeni bir yatırım teşvik sisteminin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Burada dikkat çekmesi gereken diğer bir konu da GSYİH'nin %8,5 oranında bir büyüme hızına sahip olmasıdır. Bu durumu da 2011 yılında yabancı yatırımcılara sunulan yatırım teşvik belgesinin artmasıyla beraber toplam yabancı sabit yatırımların atmasıyla açıklayabiliriz.

Tablo 24: 2006-2012 İtibariyle Sektörel Dağılımlar

Sektör		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ENERJİ	Belge Sayısı	54	92	137	112	162	212	197
	Sabit Yat.*	737	4.182	11.013	9.676	9.318	15.574	12.663
	İstihdam	543	3.963	4.334	1.990	3.003	4.620	3.503
HİZMETLER	Belge Sayısı	1.208	798	654	542	1.070	1.243	1.156
	Sabit Yat.*	9.338	9.426	8.379	8.096	16.012	14.893	15.219
	İstihdam	49.434	41.061	40.278	28.381	54.047	42.044	57.935
İMALAT	Belge Sayısı	1.430	1.694	2.007	1.479	2.318	2.473	2.590
	Sabit Yat.*	5.531	7.657	6.902	11.223	33.940	22.457	26.742
	İstihdam	60.680	76.090	64.971	50.021	76.741	67.917	76.583
MADENCİLİK	Belge Sayısı	123	123	134	137	257	285	287
	Sabit Yat.*	483	493	578	1.007	1.998	1.441	2.212
	İstihdam	4.265	4.099	4.523	3.633	5.807	5.872	8.131
TARIM	Belge Sayısı	80	99	95	90	483	254	125
	Sabit Yat.*	263	205	243	383	3.021	1.602	790
	İstihdam	3.452	2.583	2.330	2.028	14.660	7.025	3.066

* Milyon TL

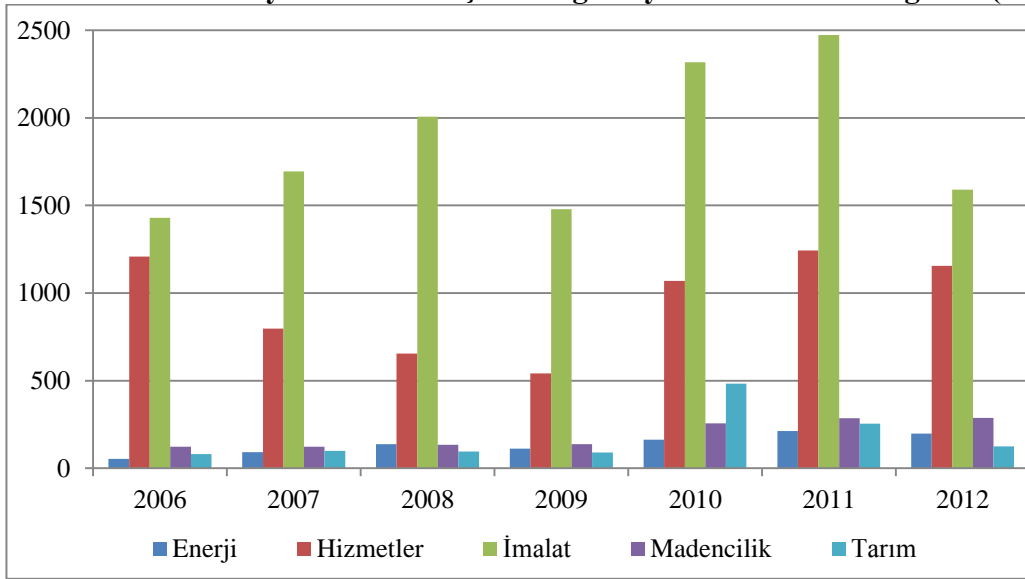
Kaynak: www.ekonomi.gov.tr, Yatırım Teşvik İstatistikleri

Tablo 24 incelendiğinde yıllar itibariyle verilen sektörel dağılımlara göre yatırım teşvik belge sayısının en çok imalat sektörüne verildiği gözlemlenmektedir. İmalat sektörü istihdam sayısında yıllar itibariyle diğer sektörlerin istihdamına göre üstünlük sağlasa da sabit yatırım tutarlarında her zaman üstünlük sağlayamamıştır. Tarım ve Madencilik sektörleri diğer sektörlerle göre yatırım teşviklerinden faydalanma konusunda geride kalmıştır. Ancak her iki sektörde de 2010 yılı ve sonrasında verilen

yatırım teşvik belge sayıları artış göstermiş, bu da sabit yatırım ve istihdam düzeylerinde artış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yatırım teşvik belge sayısı arttıkça sabit yatırımları artırdığı ve yatırımların artmasıyla beraber istihdam düzeyinde yükselişin olduğu bilinmektedir. Tablo 24'teki verilerde de bu durum geçerliliğini korumuştur. Tabloya ek olarak 2006-2012 itibariyle sektörlere ilişkin verilen yatırım teşvik belge sayısı, toplam sabit sermaye tutarı ve toplam istihdam sayısını grafik olarak göstermekte yarar vardır.

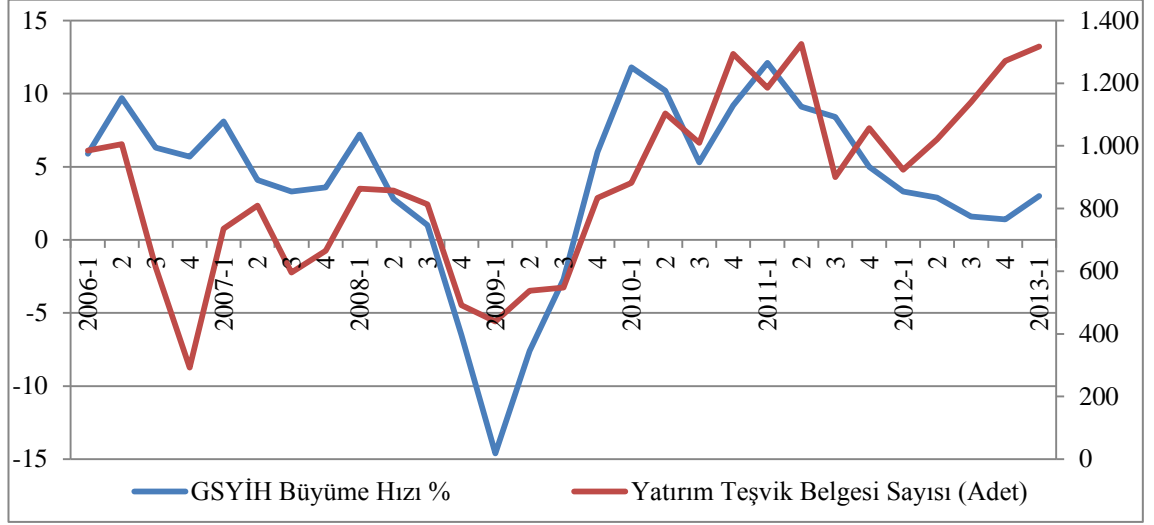
Şekil 15: Yıllar İtibariyle Yatırım Teşvik Belge Sayısının Sektörel Dağılımı (Adet)

Kaynak: Tablo 24 verilerinden elde edilmiştir.

Tablo 24'deki verilerin grafik olarak gösterildiği Şekil 15 incelendiğinde sunulan yatırım teşvik belgelerinin İmalat sektöründe yoğunlukta olduğu görülmektedir. İmalat sektörünü hemen arkasından hizmetler sektörü takip etmektedir. 2006 yılından 2008 yılına kadar sektörler itibariyle genel anlamda artış içerisinde olan yatırım teşvik belgeleri 2009 yılında azalışa geçmiştir. Özellikle 2008 Küresel Finans Krizine yönelik uygulanan yatırım teşvik politikaları incelendiğinde yatırım teşvik belge sayılarının krizin şiddetini artırdığı 2009 yılında azaldığı ancak 2009 Yeni Yatırım Teşvik Sistemiyle beraber 2010 yılında yatırım teşviklerinin sunulmasında büyük oranlarda artış meydana gelmiştir. Bu artış 2011 yılında da devam etmiştir ancak enerji, hizmetler, imalat ve madencilik sektörlerinde artış olurken tarım sektörüne sunulan yatırım teşvik belge sayısı azalış göstermiştir.

Şekil 16: GSYİH Büyüme Hızı ve Yatırım Teşvik Belge sayısı İlişkisi (2006-2013)

Kaynak: TÜİK, Tablo 20 ve Tablo 21 verilerinden elde edilmiştir.

Son olarak yatırım teşvik belge sayısı ile GSYİH büyüklüklerinin dönemsel olarak birbirleriyle olan ilişkisini açıklamakta fayda vardır. Şekil 16 2006-2013 yılları itibariyle çeyrek yıllar halinde GSYİH büyüme hızı ve yatırım teşvik belge sayılarındaki artış ve azalışları göstermektedir. Genel anlamda iki değişken için değerlendirme yapıldığında ilk göze çarpan unsurun aralarında paralellik unsuru olduğu görülmektedir. 2008 yılına kadar paralel olarak artış ve azalışlar içerisinde olan GSYİH büyüme hızı ve yatırım teşvik belge sayısı bu yıldan itibaren ani bir azalma sürecine girmiş ve 2009 yılının ilk çeyreğinde GSYİH en düşük gelişimini göstermiştir. 2009'un ilk çeyreğinden itibaren hızla yükselen iki değişken de 2008 Küresel Finans Krizine yönelik alınan yatırım teşvik tedbirleri kapsamında zirveye doğru tırmanmaktadır. 2011 yılında gerek GSYİH gerekse yatırım teşvik belge sayısı bakımından en üst seviyeye ulaşılmıştır. Ancak 2011 yılı boyunca çeyrek yıllık dönemler boyunca GSYİH'deki büyüme hızlarıyla çeyrek yıl gecikmeli olarak yatırım teşvik belge sayısını etkilediği göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda şunu da ifade etmek gerekir ki genel olarak yatırım teşvik belge sayısındaki artış ve azalışlara göre şekillenen GSYİH büyüme hızları zaman zaman yatırım teşvik belge sayısı ile zıt bir seyir izleyebilmektedir. Hal böyle olunca söz konusu iki değişken arasındaki çeyrek yıl veya dönemsel olarak yapılan değerlendirmede değişkenler arası paralelliği yakalamada zaman farkları bulunabilmektedir. Nitekim bu durumu 2010 yılının son çeyreğinde düşüşe geçen yatırım teşvik belge sayısına istinaden GSYİH büyüme hızındaki düşüş 2011 yılının ilk çeyreğinde gerçekleşmiştir. 2011 ile 2012 yılı arasında gecikmeli olarak hareket eden bu

iki değişken 2012 yılında birbirinden bağımsız olarak seyir izlemiştir. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır ki; 2012 yılının üçüncü çeyreğinin sonundan itibaren uygulamaya konulan 2012 Yeni Yatırım Teşvik Sistemin teşvik belge sayısını hızla artırmış ve üçüncü çeyrektekenden itibaren GSYİH'deki düşüşü engelleyerek yükselişe geçmesine neden olmuştur.

Şekil 16'da görüldüğü üzere 2008 Küresel Finans Krizine yönelik kriz döneminde uygulanan 2009 ve 2012 Yeni Yatırım Teşvik Sistemlerinin etkileri net bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2009 yılında uygulamaya konulan yeni sistemle beraber GSYİH hızlı bir biçimde yükselişe geçmiş ve her iki değişken de 2011 yılında zirve yapmıştır. Yeni sistemin kısa vadedeki ekonomik etkileri rakamlarla ve grafikte gösterildiği gibi pozitif yönde olmuştur. Teşvik belgelerinin sunulduğu sektörler açısından ilgili sektörlerin toplam sabit yatırımlarının yükselmesine neden olurken bir taraftan da istihdam seviyesinin yükselmesine neden olmuştur. Ekonomik büyüklükler açısından önemli olan sabit yatırımların ve istihdamın olumlu yönde gelişme göstermesi ekonomik göstergelerin yükselişe geçmesini hızlandırmaktadır. Nitekim 2009'dan itibaren uygulanan yeni sistemin kısa vadeli etkileri bu tezin doğruluğunu kanıtlamaktadır. 2012 Yeni Yatırım Teşvik Sisteminde de durum aynıdır. Kriz döneminde uygulanan yatırım teşvik politikalarında vadenin uzamasıyla teşviklerin verimliliği zamanla düşüşe geçmekte ve yeni bir sistem uygulamaya konmasını ya da mevcut sistemde birtakım değişiklikler yapılarak sunulan teşviklerin niteliğini artırmayı zorunlu kılmaktadır. 2012 Yeni Yatırım Teşvik Sistemi de bu zorunluluktan doğmuştur diyebiliriz. Çünkü şekilde gösterildiği gibi 2011 yılının son çeyreğinden itibaren gerek yatırım teşvik belge sayılarında gerekse GSYİH'de dengesizlikler meydana gelmiştir. 2012 yılının üçüncü çeyreğinin sonundan itibaren uygulamaya konu olan ve bazı sektörlerle yönelik 2012 yılı başından beri yapılan yatırımları kapsamaması açısından önem arz eden teşvikler 2012 yılı başından beri teşvik belge sayısının sürekli artmasına neden olmuştur. Öyle ki; 2012 yılının ortasında uygulamaya konulan yeni teşvik sistemiyle GSYİH'nin büyüme hızındaki düşüş durdurulabilmiş ve 2013 yılı ilk çeyreğinde de yükselişe geçmiştir.

SONUÇ

Son dönemlerde üzerinde en çok durulan konulardan birisi ekonomik krizler olmuştur. Çok farklı ve her dönem kendine özgü bir sebeplerden oluşan krize yönelik birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu tez çalışmasını diğer çalışmalardan farklı kılan özelliği kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşvik politikalarının detaylı olarak incelenmesi olmuştur.

Ekonomik krizler küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin korkulur rüyası haline gelmiştir. Çünkü küreselleşme krizin ülkeler arası bulaşıcılığına hız kazandırmakta ve gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülke ekonomilerini sarsabilmektedir. Bu bağlamda küreselleşme, 1980 sonrasında birçok ülkede finans sektörü ağırlıklı krizlerin yaşanmasına ve ekonomik krizlere dönüşmesi için uygun zemin hazırlaması nedeniyle eleştirilere konu olmuştur. Krizin tetikçisi olan küreselleşmeden Türkiye de nasibini almıştır. Türkiye ekonomisi, yüksek dış kaynağa bağlı olarak gelişen bir ekonomi olması nedeniyle kırılgan bir ekonomik yapıya sahiptir. Bu kırılganlık sıklıkla yaşanan ekonomik krizlerle kendisini göstermiştir. Bu kapsamda, hükümetlerin kriz dönemlerinde uygulamaya koydukları tedbirler ekonomik krizin etkilerini azaltmaya ve yok etmeye yönelik son derece önem arz etmektedir. Bu nedenle belirli araçların belirli hedefler doğrultusunda kullanılarak, ülkeyi kriz ortamından çıkarıp toplumsal refahın en üst düzeye çıkarmak bu tedbirlerin ama amacıdır. Bu tedbirler içerisinde son zamanlarda yaşanan krizlerde geliştirilerek sunulan yatırım teşviklerinin, doğrudan etki ettiği toplam sabit yatırım ve toplam istihdam düzeyini artırıcı nitelikte olması açısından özel bir yeri vardır.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan itibaren uygulamaya konu olan yatırım teşvikleri son dönemlerde ekonomi açısından etkili uygulama araçlarından biri olmuştur. Öyle ki çalışma kapsamında ele aldığımız 1994, 2000, 2001 ve 2008 kriz dönemlerinde uygulamaya konulan yatırım teşviklerinin gittikçe üzerine düşülmüş ve niteliğini artırıcı yenilikler getirilmiştir. Yatırım teşvik politikasıyla iş gücünün daha etkin çalışmasında ve özel sektör yatırımlarının özendirilmesinde olumlu mesafeler kat edilmektedir. Ekonomik gelişmenin sağlanması, kaynakların dağılımında düzenin sağlanması, yatırımların ve istihdam düzeyinin artırılarak ekonomik canlanması

sağlanması için kriz dönemlerinde yatırım teşvik politikaları etkili bir araç olarak görülmektedir.

Ülkemizde uygulanan yatırım teşvik tedbirleri dönemler itibariyle değişikliklere uğramıştır. 1990'lı yılların başından itibaren kamuda ortaya çıkan kaynak sıkıntısı, yatırımların teşvik edilmesi amacıyla bütçeden tahsis edilen kaynakların azalmasına yol açmıştır. Bundan dolayı bu dönemde nakdi destek unsurlarının yerini vergi muafiyet ve istisnalarından oluşan teşvik tedbirleri almıştır. 1995 yılından itibaren bölge ve sektör ayrımı yapılmaksızın belirli bir büyüklüğün üzerindeki tüm yatırımlara hitap eden ağırlıklı olarak KDV İstisnası ve Gümrük Muafiyeti destek unsurlarını içeren “genel teşvik sistemi” olarak nitelendirilebilecek bir uygulamaya geçilmiştir. Bu uygulama yeni teşvik sisteminin temelini oluşturan Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin yürürlüğe girdiği 2009 yılının Temmuz ayına kadar devam etmiştir. Bölgesel Teşvikler, Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki ve Genel Teşvik uygulamaları kapsamında dört bölge olarak uygulanan 2009 Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin ardından mevcut sistemin kapsamında değişiklik yapılarak Haziran 2012'de Yeni Yatırım Teşvik Sistemi uygulamasına geçilmiştir. Mevcut sistemde değişikliklere gidilerek Stratejik Yatırımların Teşviki destek unsuru eklenmiş ve bölge sayısı altıya çıkarılmış böylece niteliği artırıcı değişiklikler yapılmıştır.

1994 krizi para krizi olmakla birlikte, dövize karşı meydana gelen aşırı talep sonucunda rezervlerin hızla azalması ve dövizin devalüe edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Krizin etkilerini azaltmak için 5 Nisan Kararları uygulamaya konmuştur. Sıkı maliye politikaları içeren bu tedbir paketi uygulanırken diğer taraftan yatırım teşvik uygulamasına devam edilmiştir. Özellikle 1995 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşması kapsamında AB'ye yaptığımız ihracattaki kota ve miktar sınırlamalarının kaldırılması ve ithal edilen hammadde, ara malı ve yatırım mallarında gümrük vergileri ve fonlarının sıfırlanması gibi teşvikler sunulmuştur. Yatırım teşvik belgeleriyle sunulan teşvikler 1995 yılında belge sayısı itibariyle bir önceki yıla göre 2,5 kattan fazla artış göstererek uygulanmıştır. Buna istinaden yıllık artış oranı olarak 1994'de -0,06 oranında küçülen ekonomi 1995 yılında 0,08 oranında büyüme sağlamıştır. Sektörel olarak değerlendirmeye tabi tutulan yatırım teşvikleri 1994 kriz döneminde kısa vadeli olarak toplam sabit yatırımları ve bunula birlikte istihdamı

yükseltmiş, aynı zamanda GSMH'nin de yükselişe geçmesini sağlamıştır. Ancak vade uzadıkça etkisini yitirmeye yüz tutan yatırım teşvikleri kısa vadedeki olumlu etkisini yakalayamasa da toplam sabit yatırımlar, toplam istihdam düzeyi ve GSMH ile paralel bir gelişme göstermiştir.

Türkiye mali dengesizliklerin doğrudan makroekonomik istikrarsızlığın nedenlerinin biri olabileceğinin en bariz örneğini 2000 ve 2001 krizlerinde yaşamıştır. Ekonomik istikrarsızlık ve politik istikrarsızlığın birbirini tetiklediği Kasım 2000 ve Şubat 2001 kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşvikleri içerisinde vergi oranlarında yapılan indirimler, sektörel bazda istihdamı artırıcı alanlara sunulan yatırım teşvikleri geniş yer tutmaktadır. 2001-2008 dönemi itibariyle yatırım teşvik belgeleri önce artmış sonra da azalışa geçerek dalgalanma göstermiştir. Bu paralelde GSMH'nin büyüme hızı da aynı dönem itibariyle önce artmış sonra da azalışa geçmiştir. Sunulan yatırım teşviklerinin yatırımları artırdığı bilindiği üzere bu dönemde de 2006 yılı haricinde toplam sabit yatırımlarda sürekli olarak artış meydana gelmiştir. Toplam sabit yatırımlar da istihdam düzeyini yükseltmiş dolayısıyla makroekonomik göstergelerde yükselişe neden olmuştur. Özellikle bu kriz dönemlerinde uygulanan yatırım teşviklerinin kısa vadede ekonomiye olumlu yansımaları oldukça yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Yatırım teşvik belgelerinin sabit yatırım ve istihdam üzerindeki etkileri yıllık artış oranı bazında değerlendirildiğinde istihdam düzeyini sabit yatırımlara göre daha yüksek oranda etkilediği görülmüştür. Yani sabit yatırımlar üzerindeki etkisi daha sınırlı olurken istihdam düzeyi sabit yatırımlardaki sınırlı artışa karşı daha yüksek oranlarda seyretmiştir. Ayrıca krizlere yönelik alınan tedbirler içerisinde finansal piyasaların güçlendirilmesine ve bankacılık sektörünün konjonktür dalgalanmalarına maruz kalması halinde direncini koruyabilecek uygulamalara gidilmiştir.

2008 Küresel Finans Krizi ise ülke ekonomisini diğer krizlerden daha farklı boyutlarda etkilemiştir. Gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş olan ülke ekonomilerini derinden etkileyerek küresel boyut kazanmış ve krizin etkilerini hızla yaymıştır. Finansal kaynaklı başlanmasına rağmen ülkemizde reel ekonomiyi etkisi altına almış, ülkeden yabancı sermaye çıkışına, yatırımların azalmasına ve istihdam seviyesinin düşmesine neden olmuş ve negatif ekonomik büyümeye yol açmıştır. Özellikle ülkemizde şiddetini artırdığı 2009 yılında yeni yatırım teşvik uygulamasına gidilerek

krizin etkileri azaltılmaya çalışılmıştır. 1995 yılından beri süregelen teşvik sisteminde kapsamlı olarak değişiklikler yapılmış, gerek bölgesel gerekse sektörel olarak destek unsurları ayrılırken genel teşvik destek sınıfına da yer verilmiştir. Yaşanmakta olan küresel kriz döneminde uygulanacak yatırım teşvikleri çok daha kritik ve belirleyici bir hal almaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin Temmuz 2009'da uygulamaya koyduğu oldukça geniş kapsamlı yeni yatırım teşvik sistemi krizle mücadele açısından önemli bir adımdır. 31.12.2010 tarihinden önce başlayacak olan yatırımlara, bu tarihten sonraki yatırımlara kıyasla çok daha yoğun teşvik verilmesi, küresel toparlanmanın başlayacağı tahmin edilen 2010 yılında Türkiye'nin, yabancı yatırımları çekmesi noktasında avantaj elde etmesine imkan tanımıştır. Bu sayede ertelenen yatırım kararları yeni teşvik sistemiyle beraber 2009-2010 yılında alınmış, dolayısıyla bir önceki döneme göre kıyaslandığında düzenlenen teşvik belgesi sayısında % 43, sabit yatırım tutarında % 94 ve istihdamda düzeyinde % 53 oranında artış olmuştur. Uygulanan yeni yatırım teşvik sistemiyle negatif büyümeye maruz kalan GSYİH 2009'un son çeyreğinde %6 gibi yüksek büyüme oranına sahip olmuştur. Teşviklerin ekonomiye katkısını artıracak yeni sistem ile yatırım teşviklerinin niteliği artırılmış dolayısıyla ekonominin büyümesine katkı sağlamıştır.

2009 yeni yatırım teşvik sisteminin kısa vadeli etkileri oldukça olumlu sonuçlar doğurmasına karşın vade uzadıkça teşvik sistemi kısa dönemdeki etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Ancak ekonomik büyümenin yavaşlaması ve teşviklerin etkinliğinin azalmasına karşı hükümet tarafından Haziran 2012'de yeni yatırım teşvik sistemi uygulamasına gidilmiştir. 2009 teşvik sistemi üzerinde değişikliğe gidilerek destek sınıfı çoğaltılmış ve bölge sayısı dörtten altıya çıkarılmıştır. Yeni yatırım teşvik sistemiyle 2011'de düşüşe geçen toplam sabit yatırım ve istihdam seviyesi yükselişe geçmiştir. Uygulanmasına devam edilen bu sistemin ekonomi üzerindeki olumlu etkileri 2009 yeni yatırım teşvik sistemine oranla daha düşük düzeyde seyretmiştir.

1994, Kasım 2000-Şubat 2001 ve 2008 Küresel Finans krizi açısından genel olarak değerlendirme yapılacak olursa sunulan yatırım teşviklerinin kısa vadedeki ekonomiye yansımalarının yüksek oranda seyrettiğini görmek mümkündür. Ancak vadenin uzamasıyla birlikte bu oran düşüşe geçmekte ve niteliği artıracak yeni bir yatırım teşvik sisteminin uygulamaya konmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak çalışmada

kriz döneminde uygulanan yatırım teşviklerinin etkileri ele alındığı için kriz döneminde uygulanan yatırım teşvik politikaları ekonomi üzerinde pozitif etki meydana getirerek ekonominin canlanmasını ve büyümesini sağlamıştır. Çalışma kapsamında ele alınan krizler karşılaştırıldığında yatırım teşvik sisteminin gerek sabit yatırımlar ve istihdam gerekse ekonomik büyüklükler üzerindeki etkisi 2008 Küresel Finans Krizinde daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Çünkü genel kapsamlı yatırım teşvik sistemi uygulaması yerine teşviklerde etkinliği artırıcı uygulamalara gidilerek yatırım teşvikleri kapsamına yeni düzenlemeler getirilmiştir. Diğer iki krizde de kısa vadeli uygulamaları başarı sağlarken yeni yatırım teşvik sistemine göre düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Ancak bu durum teşvik sisteminin başarısız olduğu anlamına gelmemektedir.

Sonuç olarak kriz dönemlerinde yatırım teşvik politikaları özellikle son zamanlarda önemi artan, devletin ekonomiye müdahale araçları açısından ekonomik değişkenler üzerinde etkili bir uygulamadır. Ancak yatırım teşvik uygulamalarının kısa vadedeki başarısını uzun vadeye yayacak uygulamalara gidilmelidir. Yatırım teşvik politikaları özellikle yabancı girdi ile çalışan üretim faktörleri için de kullanılmalı ve bu girdiler tespit edilerek yurtiçi temin olanaklarının oluşturulması için teşvikler sunulmalıdır. Aynı zamanda rekabet gücünü artıracak olan alanlara ve ekonomiye katkısı kısıtlı düzeyde olan sektörlerden ziyade katma değeri yüksek sektörlerle sunularak etkinliği artırılmalıdır.

Kırılgan ekonomik ve mali yapısı gereği sık sık krizlerle karşı karşıya kalan bir ülke ekonomisi olarak, kriz dönemlerini avantaja çevirmeyi öğrenmeliyiz. Uygulanacak yatırım teşvik politikaları ve yapılan mali düzenlemeler kısa vadeli hedeflerden ziyade uzun vadede kalıcı çözümler üretmelidir. Talep azalmasının meydana geldiği kriz dönemlerinde kamu harcamalarında fazla kısıtlama politikalarından vazgeçilerek talebi tetikleyici, yatırımları arttırıcı politikaların uygulanmasına devam edilmelidir. Yatırım, üretim ve istihdamı arttırmaya yönelik politikalar uygulayarak, kriz sonrası ekonomik büyüme sağlanabilmelidir.

EKLER

EK 1: 2001 KRİZİNE YÖNELİK YAPILAN VERGİSEL DÜZENLEMELER			
Kanun No	Kanun İsmi	Yayın Tarihi	Amaç ve Gerekçesi
4684	Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı	08.06.2001	Ekonomik krizin derinleşmesinden dolayı krizin mali bünyede meydana getirdiği olumsuzlukların giderilmesi ve bankacılık sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması
4697	Bazı vergi kanunlarında değişiklik yapılmasına dair kanun	28.06.2001	Mali bünyesi zayıflayan ve finansman temininde zorlanan şirketlerin mali bünyelerinin, bunların ortaklarının ve sahip oldukları varlıklar kullanılmak suretiyle güçlendirilmesi ve yeni gelişen piyasalara yönelik vergi düzenlemesi.
4706	Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı	29.06.2001	Hazineye ait taşınmaz malların ekonomiye kazandırılması ve bu taşınmazların emlak vergisinden 5 yıl süre ile muaf tutulması. Bu sayede piyasada güven unsurunun tekrar oluşturulması.
4710	Gelir Vergisi Kanununa Bir Geçici Madde Eklenmesine Ve Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	11.10.2001	Devletin borçlanma ihtiyacının daha kolay ve daha az maliyetle karşılanması ve krizden dolayı devletin yükünün hafifletilmesi.
4743	Malî Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	30.01.2002	Türkiye'de faaliyette bulunan bankalar, özel finans kurumları ve kendi özel mevzuatları uyarınca alınan izinler dahilinde faaliyette bulunan diğer malî kurumlar tarafından, bankalar ve diğer malî kurumlar ile kredi ilişkisi içinde bulunup, finansal darboğaz yaşayan borçluların; finansal yeniden yapılandırma çerçevesinde belirlenecek süre ve koşullarla, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce açılmış kredilerle ilgili olarak vadeleri uzatmak, krediyi yenilemek, ilave yeni kredi vermek, anapara ve/veya faiz indirmek, faizden vazgeçmek, kredileri kısmen veya tamamen iştirake çevirmek, kredileri aynı, nakdî ya da tahsil şartına bağlı bir bedel karşılığı devir ve temlik etmek, kredileri borçlu ya da üçüncü kişilere ait aynı değerler karşılığında kısmen veya tamamen tasfiye etmek, diğer bankalarla birlikte hareket ederek protokoller

			yapmak gibi alınacak tedbirlerle malî kesime olan geri ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine ve katma değer yaratmaya devam etmelerine imkân verilmesinin sağlanmasıdır.
4761	Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	12.06.2002	Ülkede geçmişte yaşanan ve halen etkileri devam eden krizler başta bankaları olmak üzere şirketlerin mali bünyelerinin zayıflamasına neden olduğu için özkaynakların erimesine ve yabancı kaynakların temin edilmesinde güçlük yaşanmasına nede olmuştur. Bu yasa ile bir yandan malî bünyesi zayıflayan ve finansman temininde zorlanan şirketlerin malî bünyelerinin, bunların ortaklarının sahip oldukları varlıklar kullanılmak suretiyle güçlendirilmesi, bu arada yeni gelişen piyasalara yönelik vergi düzenleme ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır.

Kaynak: www.alomaliye.com, www.hukukturk.com

EK 2: 4 HAZİRAN 2009 YENİ TEŞVİK SİSTEMİ KAPSAMI			
A- BÜYÜK PROJE YATIRIMLARI			
	Faaliyet Alanı	Yatırım Tutarı	
Açıklanan pakette 12 faaliyet alanında belli büyüklüğü aşan yatırımlar büyük proje yatırımları olarak tanımlanmakta ve bu yatırımların indirimli kurumlar vergisi ile faiz desteğinden daha yüksek oranda faydalanması öngörülmektedir. Bu faaliyet alanları sağ tarafta sıralanmıştır.	Kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı	Ana Kimyasal Maddelerin İmalatı" için asgari 1 Milyar TL tutarındaki yatırımlar Diğer Kimyasal Ürünlerin İmalatı" için asgari 300 Milyon TL tutarındaki yatırımlar	
	Rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	Asgari 1 Milyar TL tutarındaki yatırımlar	
	Transit boru hattıyla taşımacılık hizmetleri		
	Motorlu kara taşıtları imalatı	Asgari 250 Milyon TL tutarındaki otomotiv yatırımları	
	Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ve/veya vagon imalatı	Asgari 50 Milyon TL tutarındaki yatırımlar	
	Liman ve liman hizmetleri	Asgari 250 Milyon TL tutarındaki yatırımlar	

	Elektronik sanayi yatırımları	Asgari 1 Milyar TL tutarındaki LCD / Plazma üretimine yönelik yatırımlar
		Asgari 150 Milyon TL tutarındaki modül panel üretimi yatırımları
		Lazer TV, üç boyutlu TV'ler ve OLED TV vb TV üretimine yönelik yatırımlar
		Asgari 50 Milyon TL tutarındaki diğer elektronik sektörü (bilgi ve iletişim cihazları dahil) yatırımları.
	Tıbbi aletler, hassas ve optik aletler imalatı	Asgari 50 Milyon TL tutarındaki yatırımlar
	İlaç imalatı	Asgari 100 Milyon TL ve üzeri ilaç üretimi yatırımları.
	Hava ve uzay taşıtları imalatı	Komple yeni veya asgari 50 Milyon TL tutarındaki tevsi ve/veya ürün çeşitlendirmeye yönelik yatırımlar
Makine imalatı yatırımları	50 Milyon TL üzeri yatırımlar	
Madencilik yatırımları	Maden Kanununda belirtilen IV/c grubu metalik madenlerle ilgili nihai metal üretimine yönelik izabe (cevher işleme) tesisleri ile entegre maden üretimi tesislerine yönelik (istihraç+işleme) yatırımlar (Demir ve Manganez gibi AKÇT kapsamı ürünler hariç)	
B- GENEL TEŞVİK SİSTEMİ		
Büyük proje yatırımı ve aşağıda açıklanan bölgesel teşviklerden yararlanamayan yatırımların, mevcut sistemdeki kısıtlama ve asgari limitler güncellenerek Gümrük Vergisi Muafiyeti ve KDV istisnası ile desteklenmesine devam edilecektir.		
C- UYGULANACAK TEŞVİKLER: BÖLGESEL VE SEKTÖREL, BÜYÜK PROJE		
	5838 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 9. maddesi ile 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'na 32/A maddesi eklenerek teşvik belgeli yatırımlara uygulanacak indirimli kurumlar vergisi oranı uygulaması getirilmiştir.	
	Madde ile Bakanlar Kuruluna;	

<p>1- İndirimli Kurumlar Vergisi oranı uygulaması ve yasal düzenleme</p>	<p>* İstatistiki bölge birimleri sınıflandırılması ile kişi başına düşen milli gelir ve sosyo ekonomik gelişmişlik düzeylerini dikkate almak suretiyle illeri gruplama, gruplar itibarıyla teşvik edilecek sektörleri ve bunlara ilişkin yatırım ve istihdam büyüklüklerini belirleme,</p> <p>* Her bir il grubu için yatırıma katkı oranını % 25'i, yatırım tutarı 50 milyon TL'sini aşan büyük ölçekli yatırımlarda ise % 45'i geçmemek üzere belirleme, kurumlar vergisi oranını % 90'a kadar indirimli uygulatma,</p> <p>* Yatırım harcamaları içindeki arsa, bina, kullanılmış makine, yedek parça, yazılım, patent, lisans ve know-how bedeli gibi harcamaların oranlarını ayrı ayrı veya topluca sınırlandırma, Konularında yetki verilmiştir.</p>				
<p>2- İndirimli kurumlar vergisi hakkında yeni teşvik paketinde yapılan açıklamalar</p>	<p>Bölgesel ve Sektörel</p>		<p>Büyük Proje</p>		
<p>Bölgeler</p>	<p>Yatırıma Katkı Oranı (%)</p>	<p>Uygulanacak Kurumlar Vergisi Oranı (%)</p>	<p>Yatırıma Katkı Oranı (%)</p>	<p>Uygulanacak Kurumlar Vergisi Oranı (%)</p>	
<p>1</p>	<p>20</p>	<p>10</p>	<p>30</p>	<p>10</p>	
<p>2</p>	<p>30</p>	<p>8</p>	<p>40</p>	<p>8</p>	
<p>3</p>	<p>40</p>	<p>4</p>	<p>50</p>	<p>4</p>	
<p>4</p>	<p>60</p>	<p>2</p>	<p>70</p>	<p>2</p>	
<p>Yapılan açıklamaya göre, bölgelere göre belirlenen yatırıma katkı oranları ve indirimli kurumlar vergisi oranları yukarıdaki tabloda yer almaktadır.</p> <p>Buna göre;</p> <p>1. Bölgede, ağırlıklı olarak motorlu kara taşıtları ve yan sanayi, elektronik, ilaç, makine imalat ve tıbbi, hassas ve optik alet yatırımları gibi yüksek teknoloji gerektiren yatırımlar teşvik edilecektir .</p> <p>* Bölge illeri: İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova, Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli</p> <p>2. Bölgede nispeten teknoloji yoğun sektörler desteklenecektir. Bu</p>					

	<p>çerçevede; ağırlıklı olarak, makine imalat, akıllı çok fonksiyonlu tekstil, metalik olmayan mineral ürünler (cam, seramik, karo, yalıtım malzemeleri vb) kağıt, gıda ve içecek imalatı sektörleri teşvik edilecektir.</p> <p>* Bölge illeri: Adana, Mersin, Aydın, Denizli, Muğla, Antalya, Isparta, Burdur, Balıkesir, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada hariç)</p> <p>3. ve 4. Bölgeleri oluşturan doğu ve güneydoğu bölgelerinde, tarım ve tarıma dayalı imalat sanayi, konfeksiyon, deri, plastik, kauçuk, metal eşya gibi emek yoğun sektörlerin yanı sıra turizm, sağlık ve eğitim yatırımları da teşvik edilecektir.</p> <p>* 3. Bölge illeri: Zonguldak, Karabük, Bartın, Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak, Konya, Karaman, Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Kayseri, Sivas, Yozgat, Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya</p> <p>* 4. Bölge illeri: Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane, Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan, Van, Muş, Bitlis, Hakkari, Çanakkale İli Bozcaada, Gökçeada ilçeleri</p> <p>Bölgesel sınıflandırma ile dikkat çeken önemli bir konu, 28.Şubat.2009 tarihi itibariyle yürürlükte olan 5838 Sayılı Kanunla verilen yetkiye göre, Bakanlar Kurulu yatırıma katkı oranı her bir il grubu için % 25'i (büyük ölçekli yatırımlarda % 45'i) geçmeyecek şekilde belirlemeye yetkilidir. 04.Haziran.2009 tarihinde yapılan açıklamada ise bu oranın % 60'a (büyük ölçekli yatırımlar için % 70'e) kadar çıkarıldığı görülmektedir. Buna göre açıklamada yer alan oranların uygulanabilmesi için değişiklik yapan bir kanuna ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi halde yatırıma katkı oranı 5838 Sayılı Kanunda yer alan oranları (% 25, büyük ölçekli yatırımlar için % 45) geçemeyecektir.</p>		
<p>3- SSK Primi İşveren Hissesi Desteği Hükümetçe yapılan açıklamada sigorta primi işveren hissesinin tamamının (asgari ücret üzerinden hesaplanan tutarla sınırlı olmak üzere) Hazine tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Bölgeler itibariyle teşvikten yararlanma süreleri sağdaki</p>	<p>Bölgeler</p>	<p>Bölgesel/Sektörel</p>	<p>Büyük Proje</p>
	1	2 yıl	2 yıl
	2	3 yıl	3 yıl
	3	5 yıl	5 yıl
	4	7 yıl	7 yıl

tabloda gösterilmiştir.					
<p>4- Faiz Desteği</p> <p>Faiz desteği, Yatırımlarda Devlet Desteği mevzuatı kapsamında hali hazırda uygulanmaktadır. Başbakan tarafından yapılan sunumda açıklanan oranlar ise yeni dönemde uygulanması öngörülen oranlardır. Sunumda açıklanan oranlar sağdaki tabloda yer almaktadır.</p>		Bölgesel ve Sektörel (Puan)		Büyük Proje (Puan)	
	Bölgeler	TL Kredisi	Döviz Kredisi	TL Kredisi	Döviz Kredisi
	1	-	-	-	-
	2	-	-	-	-
	3	3	1	-	-
	4	5	2	-	-
	<ul style="list-style-type: none"> • Üst Limitler: <ul style="list-style-type: none"> - Ar-Ge ve çevre yatırımlarında 300 Bin TL; diğer yatırımlarda 500 Bin TL. - Uygulama dönemi azami 5 yıl. - Ekonominin seyrine göre Hazineden sorumlu Bakanın faizlerde artırım/azaltma yapma yetkisi. <ul style="list-style-type: none"> • Kredinin, sabit yatırım tutarının azami % 70 oranındaki kısmına faiz desteği uygulanacaktır 				
5- Yatırım yeri tahsisi	<p>5838 sayılı “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un 23. maddesi ile 4706 sayılı “Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”a ek 3. madde eklenmiştir. Buna göre Kurumlar Vergisi Kanunu’na eklenen 32/A maddesi kapsamındaki yatırımlarla ilgili olarak, Hazineye, özel bütçeli idarelere, il özel idarelerine veya belediyelere ait arazi veya arsaların üzerinde 49 yıl süreli bağımsız ve sürekli nitelikli irtifak hakkı tesis edilebilecektir. Söz konusu hüküm de 28 Şubat 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.</p> <p>Hükümet tarafından 4 Haziran 2009 tarihinde açıklanan ve temel amacı yeni yatırımları teşvik etmek ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak olan teşvik paketinde, büyük proje yatırımları ile bölgesel ve sektörel olarak desteklenecek yatırımlara yatırım yeri tahsis edileceği belirtilmiştir.</p>				
	<p>5838 sayılı “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile Kurumlar Vergisi Kanunu’na geçici 4. madde eklenmiştir. Bu hüküm uyarınca tekstil, konfeksiyon ve hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunan kurumlar vergisi mükelleflerinin kurumlar vergisini</p>				

6- Tekstil tesislerine taşınma desteği	Yasal düzenleme ve Bakanlar Kurulu'na verilen yetkiler	<p>indirimli olarak (En fazla % 75) uygulatma konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verilmektedir. Bu desteğin uygulanabilmesi için iki şartın varlığı aranmaktadır. Bunlardan ilki, yukarıda sayılan sektörlerde faaliyette bulunan kurumların üretim tesislerinin Bakanlar Kurulunca belirlenen illere, 31.12.2010 tarihine kadar nakledilmesidir. İkinci koşul ise asgari 50 kişilik istihdam sağlanması zorunluluğudur.</p> <p>Bu iki şartı sağlayan yukarıdaki mükelleflerin, bu illerdeki işletmelerden sağladıkları kazançlar için nakil tarihini izleyen hesap döneminden itibaren 5 yıl süreyle kurumlar vergisi oranı % 75'i geçmemek üzere Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen oranda indirimli olarak uygulanacaktır. Bu hüküm 28 Şubat 2009 tarihinde yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, Bakanlar Kurulu'na verilen yetkilerin henüz kullanılmamış olması nedeniyle uygulama imkanı bulamamıştır.</p>
	Hükümet tarafından yapılan açıklamalar	<p>4 Haziran 2009 tarihinde Hükümet tarafından yapılan açıklamada, bazı bölgelere taşınacak olan tesislere uygulanacak indirimli kurumlar vergisi oranlarının aşağıdaki şekilde belirlendiğine yer verilmiştir. Bu oranların uygulanabilmesi için Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılması gerekmektedir. Yapılan açıklama çerçevesinde ilgili Bakanlar Kurulu Kararı'nın önümüzdeki günlerde Resmi Gazete'de yayımlanması beklenmektedir. Buna göre 31.12.2010 tarihine kadar 1. ve 2. bölgelerden 3. ve 4. bölgelere taşınacak tesislere 5 yıl süreyle kurumlar vergisi oranı % 20 yerine % 5 oranında uygulanacaktır. Yani buna göre hükümet Kanunun vermiş olduğu yetkiyi en yüksek oranı (% 75) belirlemek suretiyle kullanmış olmaktadır. Bunun dışında yapılan açıklamada yine 1. ve 2. bölgelerden 3. ve 4. bölgelere taşınacak tesislere 5 yıl süreyle mevcut istihdam da dahil olmak üzere bu tesislere taşındıkları bölgede (3. ve 4. bölgeler) uygulanan SSK işveren primi desteği sağlanacak, bu tesislerin 3. ve 4. bölgelere nakliye giderleri Hazine tarafından karşılanacaktır.</p>

Kaynak: "Yeni Yatırım Teşvik Paketi Hakkında", <http://www.yanitymm.com.tr/web-sitesi-duyurular/yeni-yatirim-tesvik-paketi-hakkinda.html> (15.05.2013), "Yeni Teşvik Paketi Açıklandı", <http://www.vergidegundem.com/files/SIRKULER-057-TESVIKLER.pdf> (15.05.2013). (Kaynakta belirtilen verilerden hareketle tablo tarafımda oluşturulmuş olup doğrudan aktarımlar içermektedir.)

EK 3: 2012 YILI YENİ TEŞVİK SİSTEMİ – YATIRIMLARDA DEVLET YARDIMLARI

Yeni Yatırım Teşvik Sistemi, 15 Haziran 2012 tarih ve 2012/3305 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile (Resmi Gazete yayın tarih ve sayısı: 19.06.2012/28328) yürürlüğe giren Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin ayrıntıları aşağıdaki gibidir.

1-) GENEL TEŞVİK UYGULAMALARI

Bölge ayrımı yapılmaksızın;

- Teşvik edilmeyecek yatırım konuları ile diğer teşvik uygulamaları kapsamında yer almayan ve
- Belirlenen asgari sabit yatırım tutarı şartını sağlayan yatırımların,

KDV İstisnası ve Gümrük Muafiyeti destekleri ile desteklenmesine devam edilecektir.

Yatırımın 6. Bölgede yapılması halinde ise yeni bir uygulama olarak asgari ücret üzerinden hesaplanan Gelir Vergisi Stopajı Desteği ve Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği sağlanacaktır.

2-)BÖLGESEL TEŞVİK UYGULAMALARI

Yeni Bir Bölgesel Harita-İl Bazlı Bölgesel Teşvik Sistemine Geçiş:

- Destek Unsurlarında Değişen Süreler ve Oranlar
- Desteklenecek Sektörlerin Güncellenmesi
- Sosyo-Ekonomik Açından Görece Az Gelişmiş Bölgeye (6. Bölge) Cazip Destekler
- Öncelik Arz Eden Yatırımlar

Değişiklik Yapılan Destek Unsurları:

- Vergi İndirimi (Vergi indirimi desteği münhasıran teşvik belgesine konu yatırımdan elde edilecek kazançlara uygulanmakla birlikte, 2.,3.,4.,5.ve 6.bölgelerde yatırım yapan firmalar için, yatırıma katkı tutarının belirli bir kısmı yatırım döneminde tüm faaliyetlerinden elde ettiği kazançlar üzerinden uygulanabilecektir.)
- Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği
- Faiz Desteği

1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	
			Sivas		
8 il	13 il	12 il	17 il	16 il	15 il

Bölgeler	Yatırıma Katkı Oranı (%)			
	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki	
	31.12.2013 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2014 tarihinden sonra başlanılan yatırımlar	31.12.2013 tarihine kadar başlanılan yatırımlar	01.01.2014 tarihinden sonra başlanılan yatırımlar
I	15	10	25	20
II	20	15	30	25
III	25	20	35	30
IV	30	25	40	35
V	40	30	50	40
VI	50	35	60	45

BÖLGESEL TEŞVİK UYGULAMALARINDA VERGİ İNDİRİMİ				
Bölgeler	Yatırıma Katkı Oranı (%)	Vergi İndirim Oranı (%)	İşletme / Yatırım Döneminde Uygulanacak Yatırıma Katkı Oranı (%)	
			Yatırım Dönemi	İşletme Dönemi
I. Bölge	15	50	0	100
II. Bölge	20	55	10	90
III. Bölge	25	60	20	80
IV. Bölge	30	70	30	70
V. Bölge	40	80	50	50
VI. Bölge	50	90	80	20

SİGORTA PRİMİ İŞVEREN HİSSESİ DESTEĞİ

Bölgeler	31.12.2013'e kadar	01.01.2014 itibarıyla	Destek Tavanı (Sabit Yatırıma Oranı - %)	
			Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımların Teşviki
I	2 yıl	-	10	3
II	3 yıl	-	15	5
III	5 yıl	3 yıl	20	8
IV	6 yıl	5 yıl	25	10
V	7 yıl	6 yıl	35	11
VI*	10 yıl	7 yıl	50	15

* 6. Bölgede yer alan OSB'de destek 12 yıl süreyle uygulanacaktır

FAİZ DESTEĞİ			
Bölgeler	Destek Oranı		Azami Destek Tutarı (Bin ₺)
	· Cinsi Kredi	Döviz Cinsi Kredi	
I	-	-	-
II	-	-	-
III	3 Puan	1 Puan	500
IV	4 Puan	1 Puan	600
V	5 Puan	2 Puan	700
VI	7 Puan	2 Puan	900

BÖLGESEL TEŞVİK UYGULAMASI						
DESTEK UNSURLARI	I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi OSB Dışı	15	20	25	30	40	50
Yatırıma Katkı Oranı (%) OSB İçi	20	25	30	40	50	55
Sigorta Primi OSB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
İşveren His. Desteği (Destek Süresi) OSB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Faiz Desteği	YOK	YOK	✓	✓	✓	✓
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 yıl
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği (Destek Süresi)	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 yıl

Bölgesel desteklerden yararlanacak yatırım konuları, ilgili kamu kurumları ile özel sektör kuruluşlarının görüş ve önerileri doğrultusunda gözden geçirilmiş ve destek sistemi kapsamındaki bölgesel teşviklerden yararlanılacak yatırım konuları sektörel olarak il bazında yeniden düzenlenmiştir.

3-) BÜYÜK ÖLÇEKLİ YATIRIMLARIN TEŞVİKİ

- Teknoloji ve Ar-Ge kapasitesini artıracak
- Uluslararası alanda rekabet üstünlüğü sağlayacak

Büyük Ölçekli Yatırımların;

- KDV İstisnası,
- Gümrük Vergisi Muafiyeti,
- Vergi İndirimi,
- Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği ve
- Yatırım Yeri Tahsisi

İle desteklenmesine devam edilecektir.

Yatırımın 6. Bölgede yapılması halinde ise yeni bir uygulama olarak asgari ücret üzerinden hesaplanan Gelir Vergisi Stopajı Desteği ve Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği sağlanacaktır.

DESTEK UNSURLARI		I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vergi İndirimi	OSB Dışı	25	30	35	40	50	60
Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB İçi	30	35	40	50	60	65
Sigorta Primi	OSB Dışı	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
İşveren His. Desteği (Destek Süresi)	OSB İçi	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsisi		✓	✓	✓	✓	✓	✓
Faiz Desteği		YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 yıl
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	10 yıl

4-) STRATEJİK YATIRIMLARIN TEŞVİKİ

%50'den fazlası ithalatla karşılanan ara malları veya ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar (münhasıran bu yatırımların enerji ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleştirilecek enerji yatırımları dahil).

Bu Sistemin Amacı:

- GİTES ve İthalat Haritası çerçevesinde, cari açığın azaltılması amacıyla ithalat bağımlılığı yüksek ara malları ve ürünlerin üretimine yönelik,
- Uluslararası rekabet gücünü artırma potansiyeline sahip, yüksek teknolojlili ve yüksek katma değerli yatırımları teşvik etmektir.

Stratejik Yatırımları Değerlendirme Kriterleri:

- İthalat bağımlılığı yüksek ara malı veya ürünlerin üretimine yönelik,
- Asgari yatırım tutarı 50 milyon ₺ olan,
- %50'den fazlası ithalatla karşılanan,
- Asgari %40 katma değer üreten,
- Üretilecek ürünle ilgili toplam ithalat değeri son 1 yıl itibariyle en az 50 Milyon \$ olan (yurt içi üretimi olmayan mallarda bu şart aranmayacaktır) yatırımlar

DESTEK UNSURLARI		TÜM BÖLGELER
KDV İstisnası		✓
Gümrük Vergisi Muafiyeti		✓
Vergi İndirimi	Yatırıma Katkı Oranı (%)	%50
Sigorta Primi İşveren His. Desteği	Destek Süresi	7 YIL (6. Bölgede 10 YIL)
Yatırım Yeri Tahsisi		✓
KDV İadesi		500 Milyon ₺'nin üzerindeki yatırımların bina-inşaat harcamaları için
Faiz Desteği		Yatırım tutarının %5'ini geçmemek kaydıyla azami 50 Milyon ₺'ye kadar
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		Sadece 6. Bölge yatırımları için 10 Yıl
Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği		Sadece 6. Bölge yatırımları için 10 Yıl

Kaynak: 2012 Yeni Yatırım Teşvik Sistemi, www.ekonomi.gov.tr (03.06.2013), 6 Nisan 2012 Yeni Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları Sunumu, www.ekonomi.gov.tr (03.06.2013). (Kaynakta belirtilen verilerden hareketle tablo tarafımda oluşturulmuş olup doğrudan aktarımlar içermektedir.)

KAYNAKLAR

- Afşar, M. (2011), “Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2011, C.6, N.2, ss.143-171
- Akalın, A., “Liberal İktisat ve Krizler: Her Seferinde Haklı Çıkan Paradigma”, http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Alper_Akalin_Liberal_Iktisat_ve_Krizler.pdf (19.01.2013)
- Aktan, Coşkun C. (2000), *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*, Akliselim Matbaası, İzmir
- Aktan, Coşkun C. ve Şen, H. (2001), “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II*, Kasım-Aralık 2001, Yıl:7, S.42, ss.1225-1230
- Aktan, Coşkun C. (2001), *Teşvik Kollamacılık, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Yayınları, Ankara
- Alantar, D. (2008), “Küresel Finansal Kriz: Nedenleri Ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme” denizegitimdanismanlik.com/FileUpload/ks212629/File/dogan_alantar_kuresel_finansal_kriz_nedenleri_sonuclari_mfy81.pdf (10.05.2013)
- Ankara Ticaret Odası, (2000), *Türkiye’de uygulanan teşvik politikaları*, Grafiker Ofset, Ankara
- Ataç, B. (1996), *Maliye Politikası*, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- Aydın, Ü. (2006). “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Aykın, H. (2006), “Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği”, *Yaklaşım Dergisi*, Nisan, S.160, ss.1-5

Bilge, O. (2009), *Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri*, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara

Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2009), “Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası”, *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran, S.156, ss.66-82

Bulu, M. (2007), *Küreselleşme Sürecinde Vergi Politikalarının Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir

Bulutoğlu, K. (2008), *Kamu Ekonomisine Giriş*, 7. Baskı, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara

Burkart, O. ve V. Coudert, (2000); “Currency Crises in the Emerging Economies”, http://www.banque-france.fr/uploads/tx_bdfdocumentstravail/ner74.pdf (17.01.2013)

Can, İ. (2003), “Ekonomik Krizlere Karşı Uygulanması Gereken Vergi Politikası”, *Maliye Dergisi*, S.142, Ocak-Nisan, ss.69-107

Celasun, M., *2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme*, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf> (23.04.2013)

Çapraz, N. (2001), *Ekonomik Bunalımın Dünyada ve Türkiye’de Yansımaları*, Der Yayınları, İstanbul

Çinko, L. ve Ak, R. (2009), “Küreselleşen Ekonomilerde Yaşanan Bankacılık Krizleri’nin Anatomisi”, *Maliye Finans Yazıları*, Nisan, S.83, ss.59-83

Çolak, Ö. Faruk ve Aktaş A. (2009), *Makroekonomik Göstergelerin Yorumlanması*, Eflatun Yayınevi, Ankara

Delice, G. (2003), “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ocak-Haziran, S.20, ss.57-81

Demir, O. (2001), “2000 Yılı Sonunda Yaşanan Finansal Kriz ve Uygulanan İstikrar Programı Üzerine Düşünceler”, *İktisat, İşletme ve Finans*, S.184, ss.54-65

Demirci, N. (2005), *Finansal Krizlerin Anatomisi Modern Kriz Teorileri Işığında Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye*, Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:186, Ankara

Doğanlar, M. (2006), Türkiye Ekonomisi’nde 1994 Krizi İçin Öncü Göstergeler Denemesi, (Ed. Seyidoğlu H. ve Yıldız R.), *Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyası Sistemleri*, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, ss.375-404

DPT (1963), *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*,

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13736/plan1.pdf> (05.04.2013)

DPT (1968), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*,

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13737/plan2.pdf> (05.04.2013)

DPT (1979), *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*,

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13739/plan4.pdf> (06.04.2013)

DPT (1985), *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*,

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13740/plan5.pdf> (06.04.2013)

DPT (1990), *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*,

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13741/plan6.pdf> (08.04.2013)

DPT (1996), *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*,

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13742/plan7.pdf> (08.04.2013)

DPT (2000a), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Rekabet Hukuku ve Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara

DPT (2000b), *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*,

<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13743/plan8.pdf> (10.04.2013)

DPT (2003), Türkiye Sanayi Politikası (AB Üyeliğine Doğru),
[http://www.mod.gov.tr/en/othpub/Industrial%20Policy%20for%20Turkey%20\(Towards%20EU%20Membership\)%20\(August%202003\).pdf](http://www.mod.gov.tr/en/othpub/Industrial%20Policy%20for%20Turkey%20(Towards%20EU%20Membership)%20(August%202003).pdf) (15.04.2013)

DPT (2007), Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı,
<http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/View/13744/plan9.pdf> (20.04.2013)

Duran, M. (1998), *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikaları (1968-1998)*, Araştırma İnceleme Dizisi, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara

Duran, M. (2003), *Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları*, Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma İnceleme Dizisi No:33, Ankara

Duranlar, S., Ekinci Y. ve Zogo, R. “*Gelişmekte Olan Ülkelerde Fon Hareketleri, Finansal Krizler Ve Önleyici Mekanizmalar*”, bandirma.balikesir.edu.tr/.../28_Selcuk_Duranlar_Yasagul_Ekinci_Recep (03.01.2013)

Edizdoğan, N. (1991), *Kamu Maliyesi (Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi)*, Ekin Kitabevi, Bursa

Eğilmez, M. ve Kumcu E. (2002), *Ekonomi Politikası, Teori ve Türkiye Uygulaması*, Om Yayınevi, İstanbul

Eğilmez, M. (2009), *Küresel Finansal Kriz: Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul

Eker, A., Altay, A. ve Sakal, M. (1994), *Maliye Politikası: Teori, İlkeler ve Yöntemler*, Takav Matbaacılık, Ankara

Erdem, M., Şenyüz, D. ve Tatlıoğlu, İ. (1998), *Kamu Maliyesi*, Ekin Kitabevi, Bursa

Erdoğan, M. Mustafa (2009), “Türkiye Krizini Nasıl Aşabilir?”, *Toprak İşveren*, S.82, Haziran, ss.1-16

Erkekoğlu, H. ve E. Bilgili, (2005), “Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (Ocak-Haziran), S.24, ss.15-36

Eroğlu, Ö. ve Albeni, M. (2002), *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*, Bilim Kitabevi, Isparta

Ertekin, Meriç S. ve Baştürk, Feride H. (2005), “Türkiye’de 1990 Sonrası Yaşanan Ekonomik Krizlerin Sigorta Sektörünün Fon Yaratma Fonksiyonu Üzerine Etkileri”, Ocak 2005, [Electronic Version], *Mevzuat Dergisi*, Yıl:8, S.85, <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/01a/02.htm>, (11.01.2013)

Gedik, M. Akdoğan, (2010), *Türkiye’nin Kriz Geleneği ve Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Yansımaları*, (Yaz.) Özsoylu, A.Fazıl, Ünlükaplan, İ. ve Gedik, M. Akdoğan, *Küresel Kriz ve Türkiye*, Karahan Kitabevi, Adana, ss.63-124

Gedikli, A. (2009), *Finansal Kriz Riskini Azaltabilecek Küresel Mali Araçlara Yönelik Ortak Karar Alma Problemleri ve Olası Çözümler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Girdap, Ö. (2007), *Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi, Finansal Krizler ve Türkiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Gürbüz, A. Kemal, (1999), *Ekonomik Krizlerin Genel Teorisi: Ekonomik Krizlerin Evrensel Özellikleri, Ortak Sebepleri ve Genel Bir Kriz Politikası Anlayışının Geliştirilmesi Üzerine Bir araştırma*, Âlem Yayınevi, Balıkesir

Hazine Müsteşarlığı, (2010), “Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları”, Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü

Hiç, M. (2009), *Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye*, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul

IMF, (2002), “Eye of the Storm”, Finance and Development, V.34, N.4, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2002/12/eye.htm> (17.01.2013)

İncekara, A. “Küreselleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye”, http://www.ekodialog.com/Makaleler/kuresellesme_ekonomik_kriz.html (11.01.2013)

İncekara, A. (1995), *Türkiye’de Teşvik Sistemi*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 1995/10, İstanbul

Karaçor, Z. (2006) “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizlerinin Öğrettikleri”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/zkaracor.pdf (21.04.2013), ss.379-391

Karaçor, Z. ve Gökmenoğlu, K. (2011), *Finansal Kriz Modelleri*, (Ed) M. Çetinkaya, *Küresel Ekonomik Kriz ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.27-64

Karakayalı, H. ve Sayın, F. (2011), *Türkiye’de 2008 Krizinin Sinyal Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi*, (Ed) M. Çetinkaya, *Küresel Ekonomik Kriz ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.65-106

Karluk, R. (2005), *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul

Kazgan, G. (2005), “Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı bir İrdeleme”, <http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc>, (23.03.2013)

Kepenek, Y. (1994), *Türkiye ekonomisi*, Remzi Kitabevi, Ankara

Kibritçioğlu, A. (2001), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, Eylül-Ekim, Yıl:7, S.41, ss.174-182

Korkmaz, E. ve Tay, A. (2010), “Küresel Kriz, Türkiye’ye Etkileri ve Çözüm Önerileri”, www.esfenderkorkmaz.com/arastirma-yazilari/kuresel-kriz-turkiye-ye-etkileri-ve-cozum-onerileri.html (10.05.2013)

Kök, R. (1999), *İktisadi Düşünce: Kavramların Analitik Evrimi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir

Kula, F. (2003), “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.4, S.2, ss.141-154

Mishkin, Frederic S. (1996); “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”, s.1-56, <http://www.ppge.ufrgs.br/giacomo/arquivos/eco02237/mishkin-1996.pdf> (17.01.2013)

Mishkin, Frederic S. (2000); “Financial Policies and The Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries”, s. 1-50, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.17>. (17.01.2013)

Morgil, O., “Türk Ekonomisindeki Gelişmeler ve Uygulanan Para ve Maliye Politikaları”,http://www.ekodialog.com/Makaleler/turkiye_para_maliye_politikalari.html (17.04.2013)

Önder, İ. (2001), “Ekonomik Kriz”, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, Yıl:7, S.41, ss.45-55

Özatay, F. (2011), *Finansal Krizler ve Türkiye*, Doğan Yayıncılık, İstanbul

Özgüven, A. (2001), *İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler*, Filiz Kitabevi, İstanbul

Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010), “Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1, ss.377-397

Öztürk, S. ve Sözdemir, A. “Küresel Krizin Ekonomik Etkileri: Küreselleşmenin Krizi”, <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/133.pdf> (11.01.2013)

Savaş, V. (1982), *İktisat Politikasına Giriş*, Ar Yayın Dağıtım, İstanbul

Savaş, Vural F. (1997), *İktisadın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu*, Avcıol Matbaacılık, İstanbul.

Selen, U. (2011), *Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Uygulamaları*, Ekin Yayınevi, Bursa

Shaw, G.K. (1975), *Maliye Politikası*, (çev.) Ö.F. Batirel, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, İstanbul

Sinanoglu, R. (2011), “Ekonomide Belirsizlik”, *Hürriyet Gazetesi*, 17.01.2011, <http://www.resatsinanoglu.com/168/ekonomide-belirsizlik.html> (18.04.2013)

Soylu, H. (2009), “Global Krize Karşı Politika Önlemleri ve Türkiye”, *Maliye Dergisi*, , Temmuz-Aralık, S.157, ss.251-266

Şahin, H. (2002), *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa

Şimşek, A. (2006), “Kamu Mali Dengesinin Sağlanmasında Maliye Politikasının Rolü: 2000 Sonrası Türkiye Dönemi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, S.3, ss.309-331

T.C. Maliye Bakanlığı, 2002 yılı bütçe gerekçesi

Tarı, R., Erarşlan C. ve Bayraktar, Y. (2011), “Küresel Ekonomik Kriz Ve Belirleyicileri Üzerine Bir Değerlendirme”, (Ed) M. Çetinkaya, *Küresel Ekonomik Kriz ve Finansal Kriz Türkiye Ekseninde Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Nobel Yayıncılık, Ankara, ss.7-26

Türk, İ. (1999), *Maliye Politikası / Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*, Turhan Kitapevi, Ankara

TÜSİAD, (2009), “2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, Yayın No: TÜSİAD-T/2009-12/497, www.tusiad.org.tr/__rsc/shared/file/Tusiad-EkonomiRaporu-2010.pdf (05.05.2013)

Ulusoy, A. (2003), *Maliye Politikası*, 2. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon

UNCTAD, (2004), *Incentives*, United Nations Conference On Trade And Development, New York and Geneva

Uyan, Hatice D. (2011), *1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler Ve İstikrar Programları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep

Uygur, E. (1994), “Türkiye’de Ekonomik Kriz: Oluşumu, Seyri, Geleceği”, *İşletme ve Finans*, S.100, Temmuz, ss.42-54

Uygur, E. (2001), “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, No:2001/1, Ankara

Yavan, N. (2010), *Teşviklerin Sektörel ve Bölgesel Analizi: Türkiye Örneği*, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No:27, Ankara

Yeldan, E. (2001), “Türkiye’de IMF Destekli Enflasyonla Mücadele Programı”, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, Yıl:7, S.41, ss.570-586

Yeldan, E. (2001b), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul

Yıldırım, U. (2005), *Bütçe Açıklarının Finansmanı Ve Makro Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale

Yücel, F. ve H. Kalyoncu, (2010), “Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği”, *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık, S.159, ss.53-69

www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC6AECA659BD6F05648192E81EB0C9848AAD19E7579B3250E, “Temel Ekonomik Göstergeler”, (18.05.2013)

www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/maliye_politikasi_nedir.html, “Maliye Politikasının Tanımı ve Tarihi Gelişimi”, (06.02.2013)

www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=EE7EE7B1-D8D3-8566-45201CE77E5F0FDD, “Yatırım Teşvik İstatistikleri”, (15.05.2013)

www.ekonomi.gov.tr/upload/459D1E1B-AD17-FF9A-A40AC03569331A85/6_Nisan_Sunum_son.pdf, “6 Nisan 2012 Yeni Yatırım Teşvik Sistemi Yatırımlarda Devlet Yardımları Sunumu”, (03.06.2013)

www.ekonomi.gov.tr/upload/slogan/yeni_yatirim_tesvik_sistemi.pdf, “Yeni Yatırım Teşvik Sistemi”, (03.06.2013)

www.vergidegundem.com/files/SIRKULER-057-TESVIKLER.pdf, “Yeni Teşvik Paketi Açıklandı”, Sirküler No: 057, (15.05.2013)

www.wikiturk.net/Madde/15183/kasim-2000-krizi, “Kasım 2000 Krizi” (20.04.2013)

www.yanitymm.com.tr/web-sitesi-duyurular/yeni-yatirim-tesvik-paketi-hakkinda.html, “Yeni Yatırım Teşvik Paketi Hakkında” (15.05.2013)

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	BASRİ ÇINAR	T.C. Kimlik Numarası	10672510608		
Doğum Yeri	ÇAY/AFYONKARAHİSAR	Doğum Tarihi	11.09.1989		
Lisans Öğrenimi	MALİYE	Yüksek Lisans Öğrenimi	İKTİSAT		
Yabancı Dil/ler		SEVİYE	Başlangıç	Orta	İyi
1.İngilizce				X	
2.					
3.					
BİLİMSEL FAALİYETLER					
Uludağ Üniversitesi Lisans Bitirme Tezi: “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesinde Blok Satış Yöntemi ve Türkiye’deki Değerlendirmesi”					
İŞ DENEYİMİ					
STAJLAR: Dündar Mali Müşavirlik Bürosu Çay/AFYONKARAHİSAR Şekerbank T.A.Ş. Çay Şubesi AFYONKARAHİSAR					
İLETİŞİM BİLGİLERİ					
ADRES: Şirinevler Mah. Şehit Kadir Özcan Cad. No:78 Çınar Apt. D:3 03700 - Çay/AFYONKARAHİSAR GSM: 0543 900 63 90 E-Posta: bsrcnr@gmail.com					
NOTLAR					